

Kammersänger
ARNOLD VAN MILL

1921 - 1996

Hunding, Rome 1961

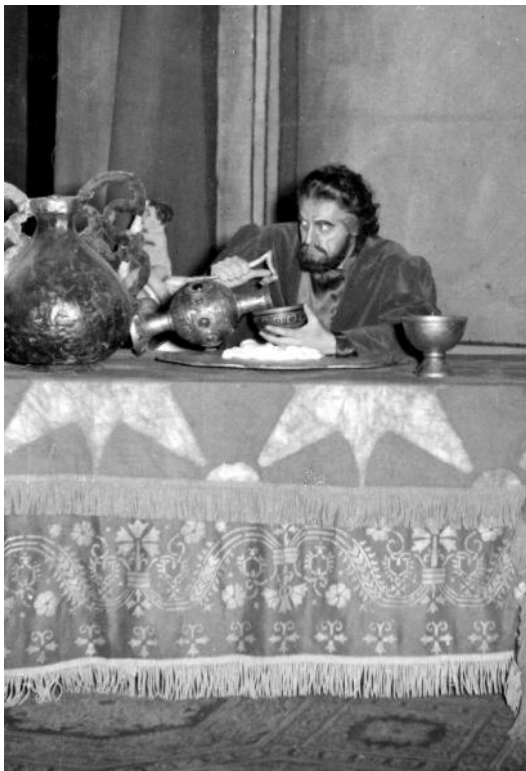
Adraan van der Tang
juni 2010

INLEIDING

De naam Arnold van Mill zal bij menige liefhebber, bekend met alle facetten van de operawereld, als van de zangkunst in het algemeen van de eerste eerste decennia van de tweede helft van de twintigste eeuw, nog steeds een vertrouwde klank hebben. Hoewel zijn loopbaan zich voornamelijk heeft afgespeeld in operatheaters buiten Nederland, konden zijn verrichtingen door de berichtgeving in onze dagbladen goed worden gevolgd.

Zijn succesvolle deelname aan een concours in Genève bracht hem de eerste internationale erkenning. Teruggekeerd uit Heilbronn in 1945 en na te zijn opgetreden in enkele opera-uitvoeringen en concerten in Den Haag en Rotterdam, besloot hij zijn krachten te gaan meten op het internationale muziekconcours voor jonge musici dat in september/oktober 1946 in Genève zou worden gehouden. Officieel werd hem aan deviezen de som van 10 francs toegestaan, wat precies genoeg zou zijn om het inschrijfgeld te betalen. Hij wist, mede met behulp van Zwitserse particulieren, na veel moeite net genoeg geld los te krijgen om zijn logies te kunnen betalen.

Voor alle categorieën hadden zich een kleine 700 deelnemers aangemeld. De eisen waren zeer hoog, hetgeen wel blijkt uit het feit dat onze beide violisten Krebbers en Olof de eindronden niet eens hebben gehaald. De jury voor zang bestond uit onze in Zwitserland woonachtige landgenote Mia Brun-Peltenburg, Senta Erd, Rose Féart, Robert Denzler, Charles Panzéra, Bernhard Paumgartner en Raffaele Tenaglia. Arnold van Mill werd voor zijn prestaties in stukken van Bach (verplicht werk een aria uit 'Kantate Nr 70'), Schubert ('Der Wanderer'), Carissimi, Fauré en Verdi een gedeelde tweede prijs toegekend, samen met de Zwitser Mollet, doch de jury kende uitdrukkelijk de 'eerste tweede prijs' toe aan onze landgenoot. Winnaar werd de Bulgaarse bas Raphaël Arié.

Kovantschy, Turijn 1954

Landgraf Hermann, Strasbourg, 1965

Van Mill heeft vanaf het tijdstip waarop zijn loopbaan als baszanger serieuze vorm begon aan te nemen, de eerste oorlogsjaren, nauwgezet al het geschreven of gedrukte materiaal en een groot aantal foto's bewaard die betrekking hadden op zijn optredens. Brieven aan theaterdirecties over contracten, repetities en voorstellingen, of hotelreserveringen werden doorgaans geschreven door zijn secretaresses de dames Schmidt en Grewe en in later jaren door Karin Götzke. De laatste hoorde Arnold van Mill zingen in 1957 en werd direct gegrepen door zijn stem en zijn voorkomen. Vanaf die eerste kennismaking heeft zij zijn carrière met bijzondere belangstelling gevolgd. Karin Götzke werd in 1980 zijn levenspartner.

Het door Van Mill nagelaten archief heeft zij op nauwgezette wijze gerubriceerd, van nuttige aantekeningen voorzien en daarmee uiterst toegankelijk gemaakt. De inhoud van deze biografische schets steunt daarom in belangrijke mate op het prijzenswaardige werk dat Karin Götzke heeft verricht. Het in de inleiding opgenomen 'zangersportret', de speellijst en discografie zijn van haar hand.

In oktober 1949, nog in vaste dienst in Antwerpen, vonden Arnold van Mills eerste gast-optredens plaats en wel als Marke en Sarastro in het Théâtre Municipal te Strasbourg. Het is binnen dit kader ondoenlijk in te gaan op alle gastoptredens in buitenlandse operatheaters, gezien de enorme omvang van het beschikbare materiaal. Er is daarom een selectie gemaakt van operahuizen – in alfabetische volgorde, zie de inhoudsopgave op pagina 8, – die voor Van Mills loopbaan van bijzondere betekenis zijn geweest, waar hij regelmatig heeft mogen werken of waar hij als vaste kracht aan verbonden is geweest. Een speellijst in chronologische volgorde is opgenomen in de Appendix. De citaten uit de bewaarde recensies – helaas zelden voorzien van naam en datum van de krant en naam van de criticus – geven een goed beeld van zijn ontwikkeling als zanger en de waardering voor zijn prestaties, zowel vocaal als interpretatief.

Een alinea in het persbericht naar aanleiding van zijn Landgraaf in «Tannhäuser» in San Francisco mag niet onvermeld blijven:

“Everywhere we went in Germany last winter we heard Van Mill; well, almost everywhere. Whenever a German opera director needs a bass who can act, who has enormous dignity and presence and a gorgeous, untiring, wide-ranging voice, he sends for this colossal artist. We are extremely lucky to have him in San Francisco this year, and his appearance in Verdi's 'Don Carlo' next Sunday afternoon is greatly to be anticipated.”

Arnold van Mill, die in het Duitse repertoire als een van de opvolgers van Ludwig Weber werd beschouwd, behoorde tot een generatie waarin het aan grote baszangers niet ontbroken heeft: Boris Christoff, Otto Edelmann, Gottlob Frick, Josef Greindl, Ivan Petrov, Nicola Rossi-Lemeni en Cesare Siepi. In kwalitatief opzicht kon hij zich met de beroemde bassen van zijn tijd meten. Door zijn buitengewone veelzijdigheid in nagenoeg alle categorieën van het bas-repertoire heeft hij zich onderscheiden van veel van zijn beroemde tijdgenoten. Van Mill heeft zich dan ook een verdiende plaats verworven in het 'pantheon' van grote bassen.

ARNOLD VAN MILL: EEN KORT ZANGERSPORTRET

Door Karin Götzke

Arnold van Mill werd op 26 maart 1921 in Schiedam bij Rotterdam geboren. Hij groeide op met zes broers en zussen; zijn vader was van oorsprong veeboer in Kethel, die in zijn vrije tijd elke mogelijkheid aangreep muziek te maken. Hij speelde bijzonder goed klarinet. Later verhuisde het gezin naar een klein huis aan de Nieuwe Haven in Schiedam. Omdat zij daar erg krap behuisd waren, trok Arnold vaak naar de boerderijen van zijn talrijke familie in het nabijgelegen Kethel, nog steeds een idyllisch dorp in de polders met zicht op Delft, de geboorteplaats van zijn moeder en ook de oorsprong van zijn talent. Zijn grootvader, van Adrichem genaamd, was tot ver in de omgeving bekend om zijn stem, wanneer hij om zes uur 's morgens onder het koeienmelken uitbarstte in allerlei opera aria's, wat kilometers ver in de omgeving te horen was. Daar in Kethel, op het kleine kerkhof tegenover de dorpskerk, heeft Arnold van Mill zijn laatste rustplaats gevonden. Arnold van Mill heeft op 5 oktober 1996 zijn strijd met de kanker verloren. Hij had zo graag nog zijn tachtigste levensjaar bereikt.

Arnold heeft als kleine jongen al plezier in de muziek gehad. Op school stond hij bekend als 'zanger', grappenmaker en voetballer. Hij kreeg al vroeg de baard in de keel en op school mocht hij niet meer meezingen omdat hij zo bromde. Ook zat hij op het kinderkoor van de kerk. Kapelaan Vollaerts, die dit koor leidde, was al snel overtuigd van de talenten van Arnold. Voor hemzelf was het vanzelfsprekend dat hij zanger zou worden. Aan een ander beroep werd gewoon niet gedacht. Welke weg hij echter moest bewandelen om dit doel te bereiken, heeft niemand hem verteld; hij heeft die weg met vertrouwen op God, dat hij overigens nooit heeft verloren, doelbewust gevonden.

Na een lange werkdag in de vleeswarenfabriek van Schop in Rotterdam, waar hij zijn geld voor de zangstudie verdiende, trok hij door weer en wind per fiets of zelfs te voet van Schiedam naar zijn zanglerares professor Johanna Zegers de Beyl in Den Haag.

Arnold van Mill was hard voor zichzelf, tot aan het bittere einde. Deze enorme zelfdiscipline eiste hij ook van zijn leerlingen. Sommigen van hen hebben dit niet kunnen opbrengen.

Als achttienjarige jongeman (vlak voor de oorlog) kreeg Arnold van Mill al een kleine aanstelling bij Radio Hilversum, aanvankelijk in het koor, waar zijn mooie basstem met het bijzondere timbre snel de aandacht trok en hij kleine soli te zingen kreeg.

De familie kwam natuurlijk naar zijn optredens – vaak met paard en wagen – om Arnold te horen. Zo heeft Arnold altijd een nauwe band met zijn familieleden, vooral met zijn ouders, gehad en onderhouden. De familie in Holland is altijd het warme nest voor hem gebleven.

Binnen de familie- en vriendenkring was menig een dan ook niet zo erg blij, toen hij tijdens de oorlog van 1942 tot 1945 een verbintenis met het Stadttheater in Heilbron aannam. Hij hoopte zo nu en dan de mogelijkheid te krijgen heen en weer naar familie in Schiedam te kunnen reizen, maar vooral om de zo door hem vereerde zangpedagoge Zegers de Beyl te kunnen bezoeken.

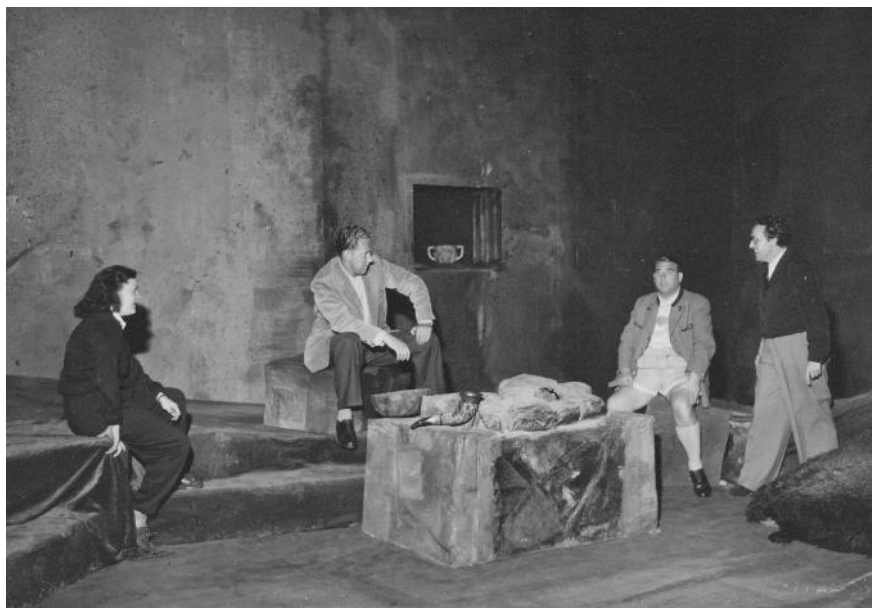
In 1946 had mevrouw Zegers de Beyl Arnold van Mill aangemeld voor deelname aan het 'Concours International d'Exécution Musicale' in Genève. Bij deze internationale wedstrijd behaalde hij de tweede prijs. Arturo Benedetti Michelangeli (voor piano) behoorde in dat jaar eveneens tot de prijswinnaars.

Na de zangstudie bij mevrouw Zegers de Beyl (in haar jonge jaren in Antwerpen een bekende zangeres) en na de aan het Rotterdams Conservatorium afgesloten zang- en repertoirestudie,

en ook wel op grond van de internationale zangprijs in Genève, kreeg Arnold van Mill als 25-jarige jongeman van 1946 tot 1951 een engagement bij de Koninklijke Vlaamse Opera in Antwerpen. Daar zong hij alle grote baspartijen in de Ring des Nibelungen, in Der fliegende Holländer, Tannhäuser, Lohengrin en Parsifal. Alle rollen werden nog in het Vlaams gezongen en in oude toneelbeelden uitgevoerd.

In 1949 wilde Van Mill vanuit Antwerpen naar Salzburg reizen om in het Mozarteum deel te nemen aan de “Internationale Sommerakademie”. Dat moest per de trein, want een auto had hij toen nog niet. Om een grote omweg door Frankrijk en Zwitserland te omzeilen is hij klandestien de grens van Duitsland gepasseerd (toentertijd was er nog sprake van bewaakte bezettingzones) en is per trein naar München gereisd, om daar in het Prinzregenten-Theater enkele collega's te ontmoeten. In de kantine zag hij de broers Wieland en Wolfgang Wagner zitten. Hij is naar hun tafel gegaan en vroeg of hij hen mocht voorzingen. Ja, dat mocht, zodat hij de volgende ochtend met de ‘Ansprache des König Heinrich’ uit Lohengrin, in het Vlaams gezongen, zijn zangkunst en zijn basstem kon presenteren. Hij was nauwelijks begonnen toen Wieland Wagner hem al onderbrak: “O.k., ist genug. In Ordnung. Sie sind für die ersten Bayreuther Festspiele nach dem Kriege 1951 engagiert”. Het contract kwam zeer snel daarna binnen: de partij van Hunding in Die Walküre onder Knappertsbusch in de enscenering en regie van Wieland Wagner. Zijn medespelers waren Leonie Rysanek als Sieglinde, Günther Treptow als Siegmund en Sigurd Björling als Wotan, Astrid Varnay als Brünnhilde en Elisabeth Höngen als Fricka.

Daarnaast heeft Van Mill in Bayreuth in 1951 ook de rol van Titurel in Parsifal gezongen (George London, Ludwig Weber, Wolfgang Windgassen en Martha Mödl, onder leiding van Knappertsbusch). Wieland Wagner wees hem bovendien ook de kleine partij van Hans Foltz in de Meistersinger toe (met onder andere Schwarzkopf en onder leiding van Karajan). Tijdens de intensieve repetities met Wieland Wagner was Arnold van Mill eerst wat geïrriteerd, omdat hij in Antwerpen de partijen in de traditionele decors had gezongen. Nu waren er bij Wielands ensceneringen nauwelijks coulissen op het grote Bayreuther toneel, waarop hij Wieland vroeg of de decors nog niet gereed waren.

Die Walküre, Bayreuth 1951. Repetitie met Leonie Rysanek, Günther Treptow en Wieland Wagner

Arnold van Mill kocht in 1951 zijn eerste auto: een VW-Kever. In die auto heeft hij tijdens de repetitie- en Festspieltijd dikwijls en graag de door hem bewonderde en waarachtig ‘grote’ Knappertsbusch gechauffeerd, vooral naar de ‘Eule’, het toenmalige trefpunt van de artiesten als het werk er op zat.

In de daarop volgende jaren heeft Arnold van Mill in Bayreuth onder meer de rollen van Daland in der Fliegende Holländer (1956), Fafner (1956) en Fasolt (1960) in Das Rheingold en/of Siegfried, en Marke in Tristan und Isolde (1957) gezongen en dit alles in de regie en enscenering van een van de Wagners. Een uitnodiging voor de Festspiele van 1958 kon

Arnold van Mill niet aannemen in verband met reeds vastgelegde verplichtingen in Buenos Aires en San Francisco. De goede verstandhouding met Wieland Wagner kwam onder druk te staan door Arnolds afzeggingen voor Bayreuther gastvoorstellingen van *Tristan und Isolde* in Venetië in 1958 en voor Wielands encensering van *Tannhäuser* in Hamburg, die samenviel met een uitnodiging om Daland te zingen in de Scala van Milaan in 1959.

In 1960 (Bayreuth, Fasolt en Hamburg, Marke) en 1966 (Hamburg, Daland) hebben beide opnieuw in een goede verstandhouding hun intensief en vruchtbaar werk voortgezet. Arnold van Mill heeft Wieland Wagners vroege dood in oktober 1966 zeer betreurd.

Als gevolg van zijn successen in Bayreuth kreeg Arnold van Mill in 1951 een aanstelling (tot 1953) in Wiesbaden. Tijdens die jaren vond er al een uitstapje naar Hamburg plaats om als gast in een opvoering als Landgraf in *Tannhäuser* te zingen. Dit gastoptreden in 1951 in Hamburg was de aanzet voor zijn langdurige verbintenis (vanaf 1953) met de Hamburgse Staatsopera.

Van Mill was een pleitbezorger van het ensembletheater, zoals het in die tijd in Hamburg en ook in andere theaters werd geëxperimenteerd.

Op 15 oktober 1955 werd de door een bombardement verwoeste Hamburgse Staatsopera heropend met *Die Zauberflöte*. In de encensering van de door Van Mill zeer bewonderde Günther Rennert zong hij in de gala-opvoering Sarastro met Anne Bollinger, Anneliese Rothenberger, Rudolf Schock, James Pease e.a. onder leiding van Leopold Ludwig.

In dit operahuis aan de Dammtorstraße heeft Arnold van Mill al de grote baspartijen gezongen. Aan alle rollen waaraan hij destijds gewerkt heeft was hij zeer gehecht, in het bijzonder aan Koning Philips in *Don Carlos*, Boris Godunov en alle Ring-partijen, waarbij hij als Hagen met zijn 'zwarte' bas de norm zette, zoals het Hamburgse publiek dit nog steeds zo meent. Onvergetelijk is voor velen van hen o.a. de scène met Toni Blankenheim als Alberich in *Götterdämmerung*: "Schläfst du, Hagen mein Sohn ...". In de periode van 1956 tot 1959 was Heinz Tietjen intendant van de Hamburgse Staatsopera en werd de volledige Ring des Nibelungen regelmatig opgevoerd, zodat het Hamburgse publiek veelvuldig van Arnold van Mills Hunding en Hagen kon genieten.

Arnold van Mill zong als gast in alle grote theaters ter wereld. Bijzonder graag nam hij steeds weer uitnodigingen van Italiaanse operahuizen aan, omdat hij zo in de gelegenheid was bij Carlo Tagliabue zijn stem bij te schaven. In de 50er en 60er jaren heeft hij het waanzinnig druk: hij vliegt van het ene engagement naar het andere, reisde van Buenos Aires naar Cairo, van San Francisco naar Glyndebourne, van Stockholm naar Palermo. Hij heeft daardoor nooit de rust kunnen vinden om zich intensief in de liedkunst te verdiepen, hoewel hij er zich zeer toe aangetrokken voelde.

In 1962 benoemde de Hamburgse senaat hem tot 'Kammersänger', tezamen met Edith Lang, Maria von Ilosvay, Heinz Hoppe en Vladimir Ruzdak, enkele van zijn Hamburgse collega's binnen de cultuur van de ensemble-opera.

Zoals bij veel van zijn collega's vormde voetbal steeds een welkome afwisseling. Wanneer mogelijk werd er geen wedstrijd verzuimd. In noodgeval werd de

doelpuntenstand ook op het podium – in een dialoog verpakt – versleuteld doorgegeven. Naast natuurlijk Feijenoord en het Nederlands elftal had HSV zijn grootste sympathie. Velen van de toenmalige HSV-spelers waren graag en dikwijls bij Arnold van Mill thuis in Hamburg te gast.

Arnold van Mill trouwde in 1963 in Den Haag met Denise Dufour, balletdanseres in het ballet van de Opera van Monte Carlo. Zijn moeder was nu tevreden, maar helaas werd het huwelijk in 1967 weer ontbonden.

In die tijd ontstonden er ook spanningen met Rolf Liebermann, de toenmalige intendant in Hamburg. Het ensembletheater had zijn tijd gehad. Ook Van Mill moest omschakelen naar gastcontracten, zowel in zijn ‘eigen’ theater in de Dammtorstraße, als in theaters elders. Er kwamen nog wel uitnodigingen uit Buenos Aires, Rio de Janeiro, Dallas, San Francisco, Los Angeles, Barcelona, Lissabon, van de grote operahuizen in Frankrijk en zelfs zijn eigen land vroeg hem voor grote partijen voor de Nederlandse Opera of voor het Holland Festival. Het waren echter steeds gastcontracten, omdat eind jaren 60, begin jaren 70 de ensemblestructuur zich niet langer wist te handhaven.

Aangezien Van Mill geen mens was die zichzelf kon en wilde ‘verkoppen’, werd het langzamerhand stiller rond hem. Hij was bescheiden in zijn kunst, maar ook zeer rechtlijnig, waar veel intendanten en theatermanagers schijnbaar moeilijk mee om konden gaan, wat weer aanleiding was voor diverse problemen. Van Mill was een zeer beminnelijk mens, als men hem goed kende en men hem wist te accepteren, maar hij liet zich niet manipuleren.

Tijdens een engagement in Mainz in 1975 overkwam hem een ernstig verkeersongeval. Hij verbleef maandenlang in een gipsbed in de universiteitskliniek van Mainz. Door vrienden werd hij daarna naar huis in Hamburg gehaald. Van Mill hield zich vanaf die tijd intensief met zangpedagogiek bezig.

Van 1979 tot 1984 is hij – weer in staat zich te bewegen – een verbintenis met het enthousiast geleide Theater an der Rott in Eggenfelden /Niederbayern aangegaan en heeft daar enkele heel mooie opvoeringen van Die verkaufte Braut, Der Freischütz, Der Bettelstudent en Polenblut gezongen.

Op zijn 75ste geboortedag, al zwaar ziek, werd hij door zijn leerlingen liefdevol geëerd, maar het was hem helaas niet meer vergund, ook maar een enkele leerling ‘naar de roem te voeren’, hoewel hij zich daar erg voor heeft ingespannen.

Die verkaufte Braut, Eggenfelden 1982

Gebleven is, naast de herinnering aan een groot en veelzijdig kunstenaar, ook de magie van de stem van Arnold van Mill in veel geluidsopnamen.

INHOUD

Antwerpen – Koninklijke Vlaamse Opera	pagina 9
Barcelona – Gran Teatro del Liceo	19
Bayreuth – Bayreuther Festspiele	20
Buenos Aires – Teatro Colón	29
Eggenfelden – Theater an der Rott	32
Florence – Teatro Comunale Firenze	33
Hamburg – Hamburgische Staatsoper	35
Heilbronn – Stadttheater	42
Mainz – Städtische Bühnen	44
Milaan – Teatro alla Scala	45
Nederland – opera	47
Parijs – L’Opéra National de Paris	55
Rio de Janeiro – Teatro Municipal	56
Strasbourg – Théâtre Municipal	57
Toulouse – Théâtre du Capitole	58
Wenen – Wiener Staatsoper	59
Wiesbaden – Hessisches Staatstheater	60
Concerten Nederland	61
Concerten buitenland	63
Radio en televisie	64
Appendix:	
Chronologische speellijst	66
Discografie	78

ANTWERPEN - KONINKLIJKE VLAAMSE OPERA

Ondanks zijn tweede prijs op het internationale muziekconcours in Geneve in 1946, kreeg Arnold van Mill geen voet aan de grond bij de in dat jaar nieuw opgerichte Nederlandse Opera. Zijn zangpedagoge mevrouw Zegers de Beyl had goede contacten bij de Koninklijke Vlaamse Opera in Antwerpen. Door haar bemiddeling lukt het hem als zesentwintig-jarige jongeman een contract af te sluiten als lid van het ensemble voor onbepaalde tijd. Hoewel de K.V.O. niet bepaald in het brandpunt stond van de internationale operascène, vormde het een uitstekende leerschool voor de aankomende operazanger.

Arnold van Mill is van 1947 tot 1951 als vast lid van het ensemble aan de K.V.O. verbonden geweest. Het contract dat de verbintenis voor het speeljaar 1949-1950 vastlegde noemt een jaarwedde van Bfrs 144.000 voor 70 voorstellingen. Voor het seizoen 1950-1951 wordt voor een wedde van Bfrs 4.500 per vertoning voorgesteld, met een garantie van twintig optredens.

Het gezelschap, spelend in het theater in neo-barokke bouwstijl aan de Frankrijklei uit 1907, hield in die jaren een omvangrijk repertoire in stand, bestaand uit opera's uit alle stijlperiodes. Naast de gevestigde repertoirestukken van bekende componisten schroomde men niet weinig vertoonde opera's te programmeren, zoals

Koninklijke Vlaamse Opera, Antwerpen

bijvoorbeeld «Khovantchina» van Moessorgsky en «Siberië» van Giordano. Franse werken – veel Massenet, waaronder «Esclarmonde», «Assepoes», «De goochelaar van onze Lieve Vrouw» en «Hérodiane» – waren ruim vertegenwoordigd, evenals Wagner, van wie de meeste opera's op het repertoire bleven en met grote regelmaat werden hernomen. De «Parsifal» op Goede Vrijdag was een jaarlijkse traditie. Eigentijds werk kwam nauwelijks aan de orde; in de vier seizoenen dat Van Mill aan de K.V.O. was verbonden programmeerde men, naast modern nationaal werk, slechts opera's van Badings, Britten en Hindemith. Nemen wij het programma van het speeljaar 1948-1949 als voorbeeld, dan valt het enorme aantal voorstellingen in het theater op – gemiddeld 24 speeldagen per maand – naast enkele ballet-avonden: nationaal werk en Vlaamse creaties: 10, nieuwe ensceneringen: 5, hernemingen: 27. In de jaarlijkse brochures werd door de directie als regel gewag gemaakt van reeds geprogrammeerde hernemingen of premières, die door onvoorziene omstandigheden geen doorgang konden vinden en daardoor moesten worden doorgeschoven naar een volgend seizoen.

De regie werd steeds verzorgd door Karel Schmitz en de vaste dirigenten Johannes den Hertog en Hugo Lenaerts leidden nagenoeg alle voorstellingen.

Uit Volksgazet over de «Godendeemstering» van juni 1951: “Het koor was vocaal bijna perfect, doch hun aankleding liet te wensen over. Door een zekere laissez-aller toe te laten schaadt men aan de ernst van het stuk en op zekere ogenblikken kregen we de indruk dat ze eer uitgedost waren voor de ‘Komediantevenementen’ dan wel voor een Wagneropera.” Recensies van hernemingen van oude producties, waarvan vele uit vooroorlogse jaren stamden, en de begeleidend scènefoto's wekken de indruk van ouderwets aandoende decors en kostuums. Er werd lang vastgehouden aan een tradionele manier van ensceneren en van vernieuwing van het toneelbeeld of regie was nauwelijks sprake.

Behoudens bijzondere galavoorstellingen werden de meeste opera's in een Nederlandse vertaling, die meestal al enkele decennia waren meegegaan, opgevoerd. Dat de K.V.O. hier nog lang mee is doorgegaan is enerzijds te wijten aan het traditionele karakter van het gezelschap, anderzijds misschien aan een nationaal getinte instelling van Vlaamse organisaties in het algemeen. De Nederlandse Opera streefde in die jaren al naar het gebruik van de originele taal, al bleven er uitzonderingen tot in de jaren zestig, zoals een Nederlandstalige «Hoffmanns vertellingen», wellicht om het dilemma te omzeilen dat naast het Franse origineel ook het Duitse «Hoffmann's Erzählungen» alom gangbaar was. Een consequent doorvoeren van de Nederlandse taal in de operaproducties van de K.V.O. sloot het incidentele optreden van buitenlandse gastzangers geenszins uit.

Als voorbeeld hiervoor springt Wagners «Godendeemstering» in juni 1951 in het oog, waarin voor de rollen van Siegfried, Brünnhilde en Gunther Duitse gastzangers werden aangetrokken. Hoewel hiervan in het programmablad en recensies geen melding werd gemaakt, moet ervan worden uitgegaan dat de gastzangers hun partijen in het Duits zongen en de overigen in het Nederlands. Uitzonderingen waren er toch wel. In een interview met Arnold van Mill in het 'Opernwelt Jahrbuch 1981' haalde hij een voorstelling van «Siegfried» met Duitse gastzangers (Joachim Sattler, Ferdinand Frantz en Peter Markwort) aan, waarvoor de eigen zangers de partijen in het Duits moesten omstuderen.

De Nieuwe Gazet van 20 januari 1947 herinnert ons aan het debuut van Van Mill als gast bij de K.V.O. in de rol van Sarastro in Mozarts «De toverfluit»:

“[...] en de heer Van Mill, die als «Sarastro» hier een proefstuk kwam leveren dat voor iedereen wel zijn vast engagement hier wenschelijk zal hebben gemaakt. Hij houdt er een werkelijk keizerlijk basgeluid op na, homogeen tot in de zwartste diepten van het register en blijkt een intelligent acteur te zijn. En uit De Volksgazet: ‘Bij de vertolkers ging de aandacht naar den Sarastro van Arnold Van Mill, Hollandschen bas die als gast opstrad, en een zanger van de degelijkste scholing bleek, die zonder het minste ‘pompen’ deze klassieke partij met rustigen zwier volledig tot haar recht bracht.”

In datzelfde jaar kreeg Arnold van Mill zijn eerste Wagnerpartijen te zingen, Landgraf Hermann in «Tannhäuser» en Pogner in «De meesterzangers van Neurenberg»:

“Het tweede glanspunt van de avond [naast Torsten Ralf, in het Duits zingend als Tannhäuser] was Arnold van Mill in de rol van de Graaf van Thüringen: met een verbluffende technische vaardigheid heeft hij zijn moeilijke taak in II op een schitterende wijze volbracht: elke noot stond er, elk woord werd door hem muzikaal beleefd en op de juiste wijze weergegeven, [...] laat hij dan nog altijd geen raad met z'n handen weten, zolang hij er niet zijn jachthoorn of zijn zwaard in heeft. Zijn toespraak tot zijn gasten was als op het daverend koper van zijn stem geëts. Het was werkelijk sensationeel! Gelukkig voor onze opera dat we nog over zulke elementen beschikken!”

Sarastro, Antwerpen 1947

Niet onvermeld mag blijven dat Arnold van Mill tijdens een voorstelling van «Tannhäuser» op 6 december 1947 door een omvallend decorstuk gewond raakte:

“De bas A. Van Mill gekwetst. Een paal op het toneel opgesteld, viel om en kwam terecht op het hoofd van de Nederlandse baszanger A. Van Mill, die de rol van de landgraaf ten gehore bracht. De artist liep een gapende hoofdwonde op en bleef een lange tijd buiten kennis. Dhr van Mill kon ter plaats verzorgd worden en dan naar zijn verblijfplaats overgebracht. Dhr Le Roy, die toevallig in de zaal aanwezig was nam de vertolking van de rol over zodat de vertoning kon vervolgd worden.”

“Nieuw was ook de heer Van Mill, als Pogner, maar dat is niet meegevallen. De Sarastro en de Landgraaf waren ons méér verschuldigd. Hij gaf den indruk alsof hij nog, zo muzikaal als sceniek, over éénnachtsijs liep en versterkte dezen indruk nog door zijn onbegrijpelijke hebbelijkheid, om steeds in profiel, dus slechts voor één helft van de zaal te willen zingen. De volle verantwoordelijkheid voor de vertolking van een rol schijnt ons niet tot den heer Van Mill doorgedrongen.”

Landgraaf, Antwerpen 1947

Rond de kerstdagen van 1947 zong Van Mill de rol van Herodes in Berlioz' «L'Enfance du Christ». Allerm minst een bekend verschijnsel op het lyrisch toneel en zoals August Monet, de chroniqueur van de K.V.O. naar aanleiding van de generale repetitie opmerkte:

“Evenmin als zijn «Damnation de Faust» had Berlioz zijn «Enfance du Christ» voor het toneel gedacht, maar voor het tweede als voor het eerste dezer gewrochten, is het een bijzonder gelukkige gedachte geweest, het genot voor het oor tevens met het genot voor het oog gepaard te doen gaan. [...] De niet hoog genoeg te prijzen verdienste dezer regie van den hr Schmitz is dat van een nergens haperende harmonie tussen de muziek, den zang en het orkest en de beelden achter het voetlicht [werken van Mathis als achtergrond]. De opvoering van «L'Enfance du Christ» zal weer een culminatiepunt in de geschiedenis van onze Vlaamse Opera betekenen en, als loon voor de eraan bestede inspanning, wensen we, dat ons zangtoneel er een 'Kerstmisstuk' aan zou mogen hebben, voor elk jaar opnieuw, gelijk het aan «Parsifal» een, tot traditie geworden, Goede Vrijdagstuk heeft.”

Klaarblijkelijk heeft deze productie niet tot een kersttraditie mogen leiden, aangezien tijdens de kerstdagen van 1948 «De Passie» van Albert Dupuis op het programma stond.

“Aan de vocale vertolking hebben de zangers hun diepst overtuigende krachten gewijd. [...] en voor de rol van Herodes, de heer De Decker, die het den heer Van Mill zeker niet gemakkelijk gemaakt heeft, om zich te doen bewonderen door hen die dezen plaatsvervanger in zijn rol mogen zien en horen hebben...”

Omtrent de reden van deze vervanging tasten wij in het duister. Een bewaard gebleven ongedateerde dagbezetting vermeldde Arnold van Mill als Herodes, maar dit geldt niet als een sluitend bewijs dat hij in alle voorstellingen rond kerstmis 1947 daadwerkelijk heeft opgetreden.

In 1948 voegde Arnold van Mill weer enkele rollen in Wagner-opera's aan zijn repertoire toe: achtereenvolgens «Lohengrin», «De vliegende Hollander» en «Rijngoud»:

“Dan stond daar als Koning Hendrik de heer Van Mill in de volle praal van zijn ook zo geweldig en wijd-uitgespannen geluid, maar hij moet nog wat in handen hebben, om met die handen blijf te weten. Het ware hem aan te raden, zichzelf eens in een spiegel te zien, gelijk hij daar in het tweede bedrijf staat!”

“Wij mogen eraan twijfelen of, ook met een Hollander en een Senta [De Decker en De Keukeleire] die volkomen paraat waren, de heer Van Mill dan nog niet de groote sensatie van den avond zou hebben gewekt. Heel de pracht en de macht van zijn stem kan hij op deze partij ontplooiën, dan is hij hier, wat de klaar- en kruimigheid van zijn dictie betreft de gelijke van den heer De Decker, en nu hij niet meer als een Klaverenheer rondwandelen moest, als in Tannhäuser en Lohengrin, vertoonde hij zich in ‘t ruige visserspak als een zeer aanvaardbaren acteur ook nog.”

“Fafner, [...] verscheen thans in de gestalte van de heer Van Mill, die ongetwijfeld wel op het Bayreuth’s formaat zal zijn.”

In zijn eerste buffo-rol, Don Basilio in «De barbier van Sevilla» bewees hij zich ook thuis te voelen in typische speelrollen, waarvoor een bijzondere aanleg voor de juiste zangstijl en de bijbehorende mimiek wordt gevraagd:

“We konden er zeker van wezen dat de Basilio van de heer Van Mill kapitaal zou worden. Onze jonge, volmaakt geschoolde baszanger heeft nu eenmaal een voorkeur voor komische rollen, die hij steeds met een heel gamma, goed gevonden details weet op te kleuren, zonder op een enkel moment buiten de schreef te gaan. Van de aria van de laster geeft hij een werkelijk ontzaglijke vertolking, zo klaar om op de phonoplaat te worden vastgelegd.”

Zijn Khan Kontsjak in Borodins «Prins Igor» oogste veel bijval:

“Arnold van Mill schenkt van al de mannelijke vertolkers het meest voldoening: hij zingt de partij van de Khan Kontsjak met smaak en intelligentie, en een zuiverheid die bij een jonge kracht als hij bijna verbaast.”

en de partij van Kasper in Webers «De vrijshutter» zou tot een van zijn favoriete rollen gaan behoren

“[...]Dit was niet ‘t geval met Arnold v. Mill. Integendeel! Bij hem was het vocaliseren af! Elke noot, hoe miniem haar rol ook in het gehele complex, kreeg haar juiste waarde toegemeten. Zijn grootste verdienste is dat hij verstand heeft van zingen, en ons werkelijk buitengewoon mooie ogenblikken heeft laten beleven.”

Ook een opera van eigen bodem kwam in 1948 aan bod. Arnold van Mill zong de Doge in «De koopman van Venetië».

In ‘Opera’ van de K.V.O. werd over dit werk het volgende geschreven: “Na de Vlaming Flor Alpaerts heeft ook de Waal Fernand Brumagne zich aangetrokken gevoeld Shakespeare’s «De

Daland, Antwerpen 1948

Koopman van Venetië» tot een opera om te schrijven, maar of zijn werk, dat lang niet onverdienstelijk is en naast gedeelten van een vrij hoge lyrische vlucht ook wel passages van banale muzikale oppervlakkigheid telt, een blijvende vermaardheid zal beschoren zijn, durven we te betwijfelen. Zo wordt zijn zanggedeelte, op enkele uitzonderlijke gevallen na, overwegend in recitatief-vorm gehouden, zonder doorlopende melodische of muzikale lijn.”

“Arnold Van Mill was een prachtig zingende Doge en Marcel Ost en Willy Van Hese speelden respectievelijk voor de hertog van Aragon en voor de Koning van Marokko.”

De figuur van Mefistofeles kan in belangrijke mate als bepalend worden beschouwd voor de kwaliteit van opvoeringen van Gounods «Faust». Zijn vertolking van zijn tot dan toe meest omvangrijke rol werd in de kritieken voluit geprezen, zoals blijkt uit een van de recensies:

“Spijt die tekortkomingen, waaraan, mits een beetje moeite en fantasie zo gemakkelijk te verhelpen is, mocht deze herneming toch tot een bijzondere gebeurtenis uitgroeien dank zij de uitzonderlijke prestatie van de Heer Arnold Van Mill als Mephistofeles. Hij heeft zijn uitbeelding geheel op het formaat gebracht van zijn imponerende figuur en van zijn bronzen basorgaan. Op zijn satanisch aanschijn lag voortdurend die trek van meedogenloze mensenkennis, welke de Boze uitbuit om zijn argeloze slachtoffers te verleiden. Zijn uitbeelding had hij in hoofdzaak op de ironie afgestemd en die psychologisch juist geziene opvatting hield hij wel meesterlijk vol. Een bijzonder genot was het te beluisteren hoe hij bij een vocaal zo warm gekleurde voordracht zijn partij tot de laatste lettergreep en de onaanzienlijkste achtste noot in relief bracht. Sinds twintig jaar hebben wij zo’n Mephistopheles in onze K.V.O. niet meer meegemaakt.”

Kasper, Antwerpen 1948

Arnold van Mill bouwde zijn reputatie in Antwerpen in 1949 verder uit met een aantal eenmalige rollen, naast partijen die in in het verdere verloop van zijn carrière bepalend zijn geweest voor zijn aanzien in de grote theaters elders.

Opnieuw in een komische opera zong hij Lunardo in «Vier ongelikte beren» (I quattro rusteghi) van Ermanno Wolf-Ferrari:

“Dhr Van Mill is weer eens de primus van de bezetting: hij is op twee jaar tijd de vedette van de troep geworden. Wat hij presteert als Lunardo is eenvoudig meesterlijk. Bij hem houdt de komisch fijn besnaarde acteur gelijke tred met de heerlijke, begaafde vocalist. Hij ontpopt zich hier werkelijk als de gangmaker van het geheel, die allen door zijn voorbeeld aandrijft het beste van zich zelf te geven. [...] Nu heeft ook Wolff-Ferrari op menige plaats méér dan het maximum van tongradheid geëist tot van een diepste bas als Lunardo toe, en onze grootste verbazingen is geweest, hoe de heer Van Mill, de statige Landgraaf en gemoedelijke Daland zich door deze opgave met een werkelijk brio heeft heengeslagen, terwijl hij als blijspel-acteur gaven vertoonde, die hij zelf, nu drie maanden geleden, wel de minste van al in zich vermoed zal hebben.”

Een galavoorstelling van «Rigoletto» – in het Italiaans – werd in de K.V.O. georganiseerd door de Vereniging der Waterklerken ten voordele van het Rode Kruis afdeling Antwerpen-Haven. Met Carlo Tagliabue als Rigoletto.

“En dan kan van de heer Van Mill al direct getuigd, dat zijn Sparafucile, op absoluut dezelfde hoogte stond van de magistrale Rigoletto, die de bariton Tagliabue bracht, vooral dan in zijn eerste scène met deze geduchte gast, die hij ook in 't Italiaans zong.”

Voor de maand januari 1949 stond Rimsky-Korsakovs «De gouden haan» aangekondigd.

Voor deze voorstellingen werd de bas Koen Jochem, evenals voorheen, aangewezen om de rol van koning Dodon te zingen. Arnold van Mills naam stond vermeld onder ‘de anderen’, zodat het aannemelijk is dat hij voorbestemd was om de partij van de enige andere bas, de legeraanvoerder Polkan te vertolken. Uitvoering van deze opera was overgeheveld uit het seizoen 1946-1947 want, zoals in de seizoenbrochure 1947-1948 werd toegelicht: “De gouden haan, die door heirkraft moest achterwege blijven: het nodige muziek-materiaal bleek niet bereikbaar.” De première was nu voorzien in december 1948, doch moest

kennelijk worden uitgesteld. In januari berichtte het orgaan ‘Opera’ van de K.V.O. dat de herneming zou doorgaan op 29 januari met Gerard Wouters als generaal Polkan. Er is evenwel een Franstalig piano-uittreksel bewaard gebleven, waarin in Van Mills handschrift de Nederlandse tekst bij de frasen van koning Dodon zijn bijgeschreven, hetgeen erop wijst dat er tenminste van enige voorbereiding sprake is geweest. Veiligheidshalve moet er toch van worden uitgegaan dat hij niet in «De gouden haan» heeft opgetreden, temeer daar zijn archief recensies noch foto’s van een optreden in deze opera bevat, iets dat doorgaans bij andere opera’s wel het geval is.

In maart 1949 stond «Esclarmonde» van Jules Massenet op het programma van de K.V.O. Een volledig ontbreken van recensies en foto’s maakt het niet erg aannemelijk dat Arnold van Mill in deze hernemingen heeft opgetreden, hoewel zijn naam ergens in de opsomming van de rolbezetting, zonder dat het te vertolken personage wordt genoemd, is vermeld. De partij van keizer Phorcas is bij uitstek geschikt voor het donker gekleurde bastimbre van Van Mill, zodat hij vooralsnog het meest in aanmerking zou zijn gekomen voor deze rol. Evengoed is het niet uit te sluiten dat hem Cléomer of de bisschop van Blois werden toegewezen, al heeft Massenet deze rollen eerder voor een bariton bedoeld.

Van Mill zong de rol van Raffagiolo in «Rhena» van Jan van der Eeden, een ultra-veristische opera volgens het recept van «Cavalleria rusticana» rond het thema van de onschendbaarheid van het biechtgeheim, voor het eerst opgevoerd in de Muntchouwburg in 1912. “Wie gevraagd wordt, in welk genre van opera «Rhena» van Jan Van den Eeden thuishoort, zal dadelijk zeggen: in dat van het Italiaanse verisme, maar de eerste vergelijking die zich opdringen zal, zal deze aan «Laagland» zijn. Het is een tot het uiterste gespannen stuk operatheater, met een gloeiende inspiratie. Afzonderlijke arias komen er niet in voor en aan Wagner is geen maat geofferd. Dus geen leidmotieven of enige poging om de muziek tot commentator van de tekst te maken. Het is muziek om de muziek. Eén doorlopende melodie,

Sparafucile, Antwerpen 1949

op steeds strak-gespannen zenuwen, die royaal de moeite loont die de zangers erdoor worden opgelegd.”

“Het culminatiepunt van de avond is ontegensprekelijk de biecht van Raffagiolo aan Don Genaldo geworden, een magistraal stuk lyrische dramatiek van de heren Van Mill en De Mulder. [...] Hoe wonderlijk snel de heer Van Mill uit de linksheid van zijn debuut hier losgekomen is, bleek nog eens verwonderlijk uit de manier waarop hij zich, in de gestalte van de in-gemene moordenaar Raffagiolo, geloofwaardig had weten te maken.”

In mei 1949 zong Arnold van Mill voor het eerst Hunding in «De Walkure», een van zijn glansrollen waarmee hij wereldwijde vermaardheid zou vestigen.

De Brunnhilde was de toen zestigjarige Nederlandse hoogdramatische sopraan Liesbeth Poolman-Meissner, die in 1914 haar roldebuut aan de K.V.O. maakte. Fricka werd gezongen door Marguerite Geirnaert, artiestennaam Rita Gorr, haar debuut aan de Vlaamse Opera.

“[...] en met hen de heer Van Mill, die een kapitale Hunding was geweest, beleefden, na het eerste bedrijf zulk een triomf als die blijven meetellen in de carrière van een artist.”

De rol van Baron Ochs in «De rozenkavaliër», eerder het werkterrein voor een bas van middelbare leeftijd, werd hem toegewezen als achtentwintigjarige.

“Arnold Van Mill is nog wat jong om geloofwaardig te kunnen zijn als de opgeblazen, boerse 50-jarige Baron Ochs. Het vlugge declamatietempo van I gaat hem ook niet te best af. In II en III stond zijn uitbeelding al op een hoger peil. Dat komt echter wel in orde. In een rol als deze van Ochs moet de vertolker langzamerhand kunnen groeien.”

Bij de herneming in februari 1950 luidde het: *“Intussen blijft de prestatie van dhr Van Mill als Baron Ochs een glanspunt dat we niet graag zouden hebben gemist. Met een geluid dat immer weer bewondering afdwingt en zich door niets tot ontsporing laat verleiden heeft hij onderhavige, haast halsbrekende partij, tot een persoonlijk succes weten op te voeren.”*

Het jaar 1950 besloot Van Mill met zijn creatie van Rocco in «Fidelio».

“Met de heer Van Mill als Rocco zullen de oudste getrouwen de traditie van Fontaine en Collignon weer aangeknoopt hebben gezien. Hier hebben we te doen met een kunstenaar van de werkelijk zéér hoge klasse, en terwijl hij aan de scenische uitbeelding van dit zo schijnbraaf heerschap, reeds veel recht deed wedervaren, diende hij de melodische rijkdom van deze partij door ál de schoonheid van zijn stem.”

Van Mill was in maart 1950 te horen in de rol van Rink in de opera «Rink Folkema», een lyrisch drama in drie bedrijven van Leo Moeremans (1861-1937). Tot zijn meest typische

Hunding, Antwerpen 1949

werken behoren o.a. de symfonie 'Pax Hossanna', zijn 'Vlaamsche Symphonie' alsook een grote opera «Rink Folkema» die in 1929 gecreëerd werd in de Antwerpse Koninklijke Vlaamse Opera. In Gent werden ook nog twee komische opera's ten tonele gebracht: «Danilo» werd in 1936 gecreëerd en hernomen in 1956, en «In 't Scheldeland» werd opgevoerd in 1937. Als componist hoort hij thuis bij de Vlaamse meesters, die hun werk nauw laten aansluiten bij het Vlaamse volkslied.

Evenals in 1948 bracht de K.V.O. in juni 1950 opnieuw een opera van Wolf-Ferrari ten tonele, nu «De nieuwsgierige vrouwtjes» (Le donne curiose), waarin Van Mill de partij van Ottavio voor zijn rekening nam.

“Arnold Van Mill is voor het gezelschap een onmisbaar element. Zulks heeft hij ook nu wéér bewezen met de uitbeelding van Ottavio. Met een tikje brutaliteit, ongeneerdheid zullen we zeggen, heeft hij van deze bazige figuur weer een onvergetelijke créatie geleverd. Zijn bronzen geluid diende hem uitstekend in dit werk.”

Een persbericht in het huisorgaan van de K.V.O. van maart 1951.

“De heer A. Van Mill naar het buitenland. Er is sprake van dat de bas Arnold Van Mill rond juni het gezelschap zou verlaten om in het buitenland verschillende gastvoorstellingen te geven. In «Samson en Dalila» werd hem de rol van de Hebreeuwse grijsaard toebedeeld.”

In een terugblik op het seizoen 1949-1950 in 'Het Antwerpsch Tooneel' van 28 juli 1950 werden de leden van het gezelschap met hun aantal optredens vermeld. Arnold van Mill scoorde met 52 voorstellingen als een der hoogsten bij de heren.

De jaren in Antwerpen zijn voor de vorming van Van Mill van onschatbare waarde geweest. Hier werd de basis gelegd voor zijn imposante vertolkingen in de grote Wagner-partijen. In 1951, zijn laatste jaar als vast lid van het K.V.O.-ensemble, schitterde hij in «Parsifal» en «Godendeemstering».

“De momenten van gelijkwaardigheid met de grote GAKVO-gala's werden vooral bereikt door de heer Van Mill, die hier rang genomen heeft onder de merkwaardigste Gurnemanzen, die ooit op dit toneel verschenen zijn. Zijn weergaloze dictie, door een wonderschoon geluid gedragen, zijn voorname verschijning en zijn diep begrip van dit personage op ieder ogenblik, deden het voor ons leven, met terzijdestelling van iedere theaterimpressie. Magistraal is geen te bleek woord voor wat hij van de doopscène van Parsifal maakte en voor de praal waarmee hij, op dit culminatiepunt van zijn rol en van het drama, zijn stem deed uitzwellen.”

“Wie echter voor deze vreemde zangers niet moest onderdoen, was de ster uit eigen huis: dhr Arnold Van Mill, die van zijn Hagen een vertolking heeft geleverd, die misschien de mooiste was van zijn zo schitterende carrière. Diepte van zang, zuiverheid van dictie, maar ook losheid van spel, dat alles vonden wij bij hem en het lijdt geen twijfel, dat hij op weg is een van de grote Wagner-bassen te worden van zijn tijd.”

Filips II, Antwerpen 1956

Met deze voorstellingen eindigde de vaste verbintenis van Arnold van Mill met de K.V.O. Van maart tot mei 1953 gasteerde hij in opvoeringen van «Rijngoud», «Parsifal» en «Hugenoten» en als Filips II in «Don Carlos», een galavoorstelling ten voordele van 'Kinderwerk' in november 1956:

“De acht seizoenen die hij van de troep deel uitmaakte en het twintigtal verschillende rollen die hij er zong, hebben een stijgende lijn gevolgd die hem tot in Bayreuth toe gebracht heeft en een internationale faam bezorgd, en niets liet zich dus gemakkelijker verklaren dan de overgrote belangstelling, door zijn herverschijsen op dit toneel gewekt. Zijn stem blijkt nog aan volumen en aan buigzaamheid tevens te hebben bijgewonnen, terwijl hij aan de sombere gemartelde figuur van deze Schillerse Philips II de gestalte van een gezagvol, door een wonderklare dictie daarbij gediende tragediespeler gegeven heeft. Alle twijfel was hier uitgesloten. Arnold van Mill was dé ster van de avond”

Na zijn optreden in februari 1957, een galavoorstelling van «Die Entführung aus dem Serail», ten voordele van de Nationale Kas voor Maatschappelijke Werken in de Koninklijke Nederlandse Schouwburg door het Aachener Stadttheater o.l.v. Wolfgang Sawallisch (geen voorstelling van de K.V.O.), keerde Arnold van Mill pas in 1962 in Antwerpen terug, met de titelrol in «Boris Godunow».

De bariton Renaat Verbruggen, die Karel Bogaers inmiddels was opgevolgd als directeur van de Koninklijke Vlaamse Opera, nodigde Van Mill op 2 mei 1961 uit voor een gastoptreden van vier voorstellingen van «Boris Godunow» en stelde hiervoor een gezamenlijk ereloon voor van Bfrs 50.000, alle kosten inbegrepen. De Nederlandse zangers Cornelis Schell (Pimen), Chris Scheffer (Shuysky) en Chris van Woerkom (Yurodivyi) maakten eveneens deel uit van de rolbezetting van deze Duitstalige productie.

“Van Mill heeft voor zijn geliefd Antwerpen iets gedaan wat hij nergens ter wereld zou hebben gedaan. Hij heeft – met verzoek om de toegevendheid van 't publiek – op 'n verkoudheid gezongen om de voorstelling te redden. Wat er van z'n stem op halve kracht overbleef was nog ruim genoeg om zijn interpretatie van Boris onvergetelijk te doen zijn. Hij bezit alles voor die figuur, de brede machtige gestalte en de basstem met de baritonale hoogte. Na zijn waanzinsscène barstte bravogeroep los en aan het slot mocht Van Mill een ontroerende ovatie van zijn trouwe Antwerpenaren in ontvangst nemen. Wij hopen nu maar dat dit gastoptreden hier tot een traditie zal worden en dat onze sympathieke bas zich de moeite zal willen getroosten eens een rol in het Nederlands over te leren. De oorspronkelijke taal als uitzondering, goed, maar 'n Russisch werk in het Duits zingen, dat mag in de KVO geen regel worden.”

Boris Godunow, Antwerpen 1962

‘De Standaard’ publiceerde naar aanleiding van deze opvoeringen op 10 februari 1962 een artikel over Arnold van Mill, die in de tussenliggende jaren zijn internationale carrière

gestaag had uitgebreid. Hoewel enkele feiten later in deze loopbaanbeschrijving aan de orde zullen komen, menen wij er goed aan te doen de tekst integraal te laten volgen:

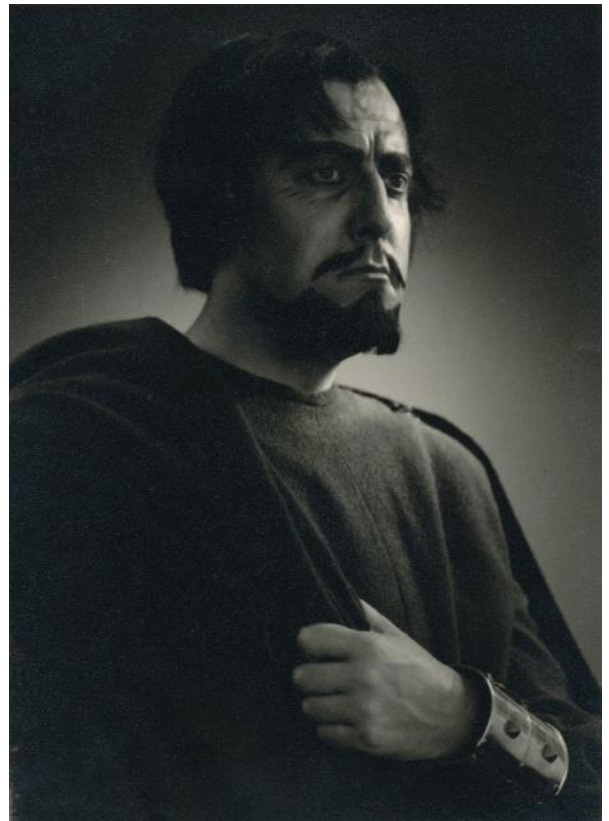
“Momentopname; Arnold van Mill. De ‘Boris’ van internationaal formaat is nog steeds de gemoedelijke Schiedammer gebleven, die in Antwerpen zijn tweede tehuis heeft gevonden. Hij amuseert zich dol over een brief van de ‘Suid-Afrikaanse Uitsaaikorporasie’ – de radiozender van Johannesburg – die hem vraagt om in augustus in het ‘nuwe Stadsteater’ de basrollen in de ‘Verhale van Hoffmann’ te komen zingen, ‘of hy in dié tydperk beskikbaar is en welke fooi hy sou verlang’. Die ‘fooi’ voor honorarium (Eng. ‘fee’) doet zijn formidabele bas schateren.

Hoewel Mimi Coetse van de partij zou zijn, die hij van de Weense Staatsopera kent, waar zij samen in de ‘Zauberflöte’ optraden, zal hij op dit aanbod niet kunnen ingaan. Hij staat voor die tijd al lang volgeboekt. Arnold van Mill komt zopas zijn kontrakt met de Hamburgse Staatsopera voor vijf jaar te hernieuwen, voor een ware stergage per voorstelling, met jaarlijks zes maanden ‘Gastspielurlaub’ om elders op te treden. Zijn intendant, de komponist Rolf Liebermann, die een groot bewonderaar is van zijn stem, verleent hem hierbij de ruimste faciliteiten.

Vlak voor hij hier deze week als Boris optrad in de Vlaamse Opera, zong Van Mill nog de ‘Enfance du Christ’ van Berlioz onder Cluytens met de Berliner Philharmoniker in Berlijn. Van hier gaat het weer naar zijn thuishaven, Hamburg, waar hij de eerstkomende dagen optreedt in Aida, in de Verkochte Bruid, in Rheingold, en waar hij op 27 februari 1962 de première zingt van Eugen Onegin van Tsjaikowsky (de rol van Prins Gremin), in de regie van de beroemde balletmeester Georg Balanchin en onder Horst Stein, een onder de Berlijnse muur ontsnapte dirigent van de Oostberlijnse ‘Deutsche Staatsoper’. Daarop vliegt hij naar Rome om er in de opera Daland in de Vliegende Hollander te zingen onder Eugen Jochum, naast Astrid Varnay als Senta. Vandaar gaat het naar Kairo, waar in het voor Verdi’s Aida gebouwde theater de Walkure en de Negende Symfonie van Beethoven op het programma staan, onder leiding van Heinz Wallberg en met Hans Beirer als Siegmund.

De maand april ziet hem op een concerttoernee met het Radio Filharmonisch Orkest van Hilversum doorheen Duitsland en Zwitserland, met het requiem van Verdi en alweer de Negende van Beethoven. Na een verdere periode te Hamburg wordt het dan Lyon, twee voorstellingen van Lohengrin in openlucht onder Cluytens, einde juni. Na de vakantie gaat het naar Zuid-Amerika, driemaal de komplette Ring van Wagner in het Teatro Colon te Buenos Aires, waarin Van Mill Fasolt, Hunding en Hagen zal zijn. Onze Arnold spreekt met veel bewondering over de jongste encensering van Pelléas en Mélisande in de Opera van Hamburg – de laatste van de onlangs gestorven Zwitserse operaregisser Oskar Wälterlin, [...].

Voor het volgend seizoen 1962/63 staat te Hamburg al een nieuwe encensering van de Meistersinger op het programma, waarvoor Wieland Wagner op 5 november zal verantwoordelijk tekenen en waarin Arnold van Mill zijn rol van Pogner zal zingen.

Hagen, Antwerpen 1966

Dit werkrooster zegt meer dan alle superlatieven over de internationale standing van de Antwerpse Schiedammer die eens in de Vlaamse Opera zijn eerste sporen verdiende, waar hij door een intelligent directeur werd vastgehouden, nadat een bekend Antwerps opera-entoesiast en stemmenverzamelaar de verantwoordelijken had wakker geschud, om toch die rare vogel niet te laten ontsnappen.

Van Mill heeft ons verlaten, maar een heel groot stuk van zijn hart heeft hij toch in de Scheldestad gelaten. Telkens zijn uurrooster het toelaat, stapt hij hier even af om bij vrienden oude herinneringen op te halen.

Ook Cluytens houdt veel van zijn stem en engageert hem bij iedere gelegenheid. En wat spreken dan die Fransman en die Hollander? Antwààrps ..." (H.D.)

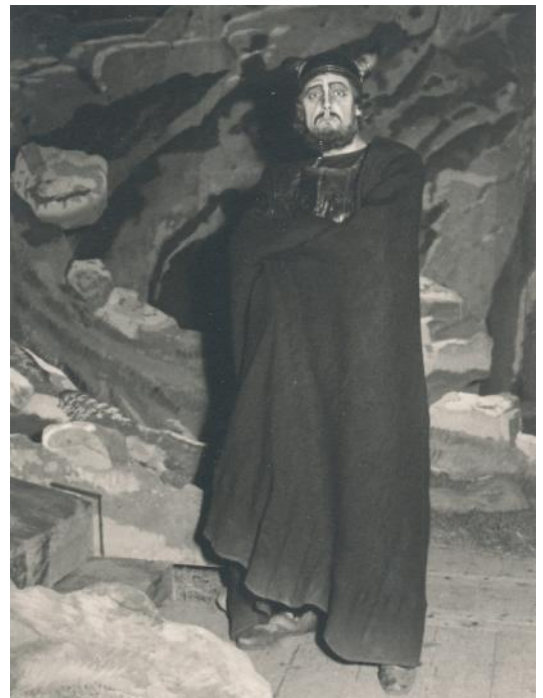
Arnold van Mills laatste optredens aan de K.V.O. vonden plaats op 15, 18 en 20 oktober 1966, tijdens een voorstelling van de «Ring des Nibelungen», respectievelijk als Hunding, Fafner (Siegfried) en Hagen. Andere medewerkers waren onder meer Hans Hopf (Siegfried), Gertrude Grob-Prandl (Brünnhilde), Toni Blankenheim (Alberich), Hubert Hoffmann (Wotan en Wanderer) en Fritz Uhl (Loge en Siegmund). Ook de vaste krachten in de overige rollen zongen in Wagners taal, terwijl het koor zich van het gebruikelijke «Godenschemering»-Nederlands bediende, in de in 1963 aan de K.V.O. ingevoerde nieuwe vertaling van André M. Pols, bij welke gelegenheid de gezamenlijke pers zich hevig verzette tegen de vervanging van het poëtische «Godendeemstering». Zelf nu nog kopte 'Het Laatste Nieuws' als protest "Indrukwekkende «Godendeemstering»" in haar recensie.

"Niets minder dan monumentaal in zang, spel en diktie was de Hagen van Arnold van Mill, een prestatie die niet alleen de Duitse operatonelen, maar ook die van Zuid- en Noord-Amerika reeds hebben gezien en bewonderd. Zijn stem is nog breder en kernachtiger geworden."

In Antwerpen had Arnold van Mill een vriendenkring opgebouwd. Een van deze vrienden was Ward van Hove. Door hun vriendschap maakte Ward van Hove kennis met Arnolds een jaar jongere zuster Lenie. In 1952 zijn zij getrouwd en zijn in Antwerpen gaan wonen. Hun jongste zoon Luc van Hove (1957) is al 25 jaar een gevierd componist in België. Hij heeft vele grote werken op zijn naam staan. Begin 2008 was in de Koninklijke Vlaamse Opera de zeer succesvolle wereldpremière van zijn eerste opera «La strada», gebaseerd op de gelijknamige film van Fellini. Op www.kunstbus.nl/muziek/luc+van+hove.html is meer informatie over hem te vinden, onder andere ook video's van interviews en beelden uit de opera «La strada».

BARCELONA - GRAN TEATRO DEL LICEO

Arnold van Mills relatie met dit operahuis is bescheiden gedocumenteerd. Slechts enkele contracten, correspondentie die geen bijzonder licht werpt op zijn optredens aldaar, programmaboekjes en foto's, meer is er niet bewaard gebleven. Recensies, die doorgaans enig inzicht geven in zijn prestaties, ontbreken geheel. Dit fameuze theater met 2300 stoelen aan La Ramblas, geopend in 1847 met Donizetti's «Anna Bolena», kan worden

Hunding, Barcelona 1952

beschouwd als een van de leidende operatheaters ter wereld. Het theater werd na branden in 1862 en 1994 herbouwd.

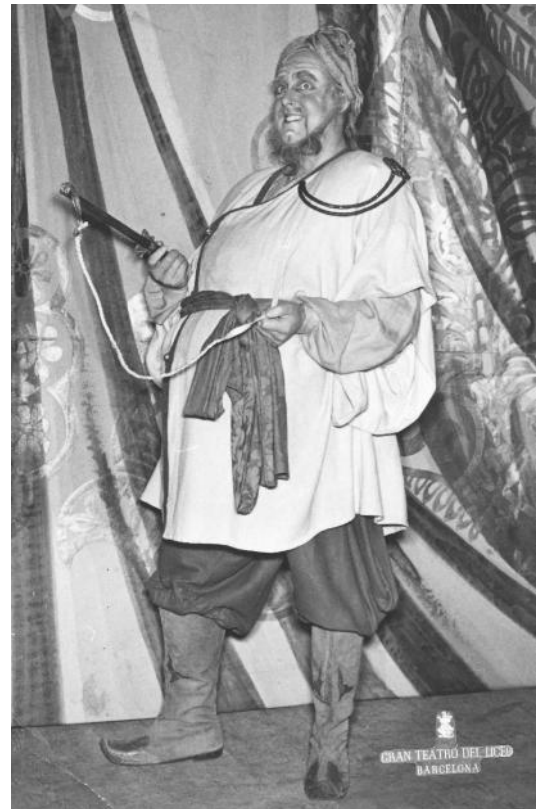
Het eerste gastcontract voorzag in optredens in «Tristan und Isolde» als Marke, «Das Rheingold» als Fasolt, «Die Walküre» als Hunding, «Tannhäuser» als Landgraf en 'ander werk uit uw repertoire naar keuze van de organisatie', voor de periode tussen 28 december 1951 en 10 februari 1952. Onder de collega-zangers bevonden zich bekende namen als Max Lorenz en Gertrude Grob-Prandl (Tristan und Isolde).

Een gastcontract voor het seizoen 1952-1953 volgde voor de periode van 9 januari tot 1 februari 1953, waarin werd voorgesteld de rollen van Rocco in «Fidelio» en Heinrich in «Lohengrin» te zingen. Zoals blijkt uit een brief van Van Mill aan de directeur F. Masó Majó gedateerd 26 januari 1953 heeft hij wegens een zware griep, opgelopen tijdens gastoptredens in december als Hunding in het Théâtre du Capitole in Toulouse, moeten afzeggen. Aangenomen mag worden dat Van Mill voorstellingen van «Die Meistersinger» (Pogner), zoals in een afzonderlijk contract was voorzien, eveneens moest laten lopen.

In januari 1955 verscheen Arnold van Mill weer in Barcelona als Kaspar in «Der Freischütz», met Erich Witte als Max en onder leiding van Wilhelm Loibner. Daarna volgden vier voorstellingen als Osmin in «Die Entführung aus dem Serail» in januari 1956.

Na een lange tijd van afwezigheid op het podium van het Gran Teatro del Liceo trad Van Mill in december 1964 er weer op in de rol van Ptolemeo in een Duitstalige «Giulio Cesare» van Händel, waarin ook zijn Nederlandse collega's Marijke van der Lugt en Arjan Blanken gasteerden, en in de «Barbier von Bagdad» van Peter Cornelius als Abul Hassan.

Het 125-jarig bestaan van het Gran Teatro del Liceo werd op 27 januari 1972 gevierd met een 'Gran Gala Lirica'. Arnold van Mill was samen met andere gerenommeerde zangers uitgenodigd om tijdens deze gala-avond op te treden. Hij presenteerde zich met Gremins aria uit «Jevgeni Onegin». Tot de dertig aanwezige artiesten behoorden, naast Cristina Deutekom ('O luce di quest'anima'), gevierde zangers als Aragall, Caballé, Carreras, Cecchele, Glossop, Lauri-Volpi ('Nessun dorma'), Lorenz, Oncina en Silja.

Osmin, Barcelona 1964

BAYREUTH – Festspiele 1951

Op 28 juli 1951 verscheen het eerste naoorlogse nummer van de 'Bayreuther Bühnenfestspiele: Sonderschrift des Bayreuther Tagblatt' ter gelegenheid van de feestelijke doorstart van de Festspiele, die op 29 juli werden geopend met Beethovens Negende Symfonie onder leiding van Wilhelm Furtwängler. In het openingsartikel '75 Jahre Bayreuther Festspiele: Besinnung und Rückschau' werd uitvoerig aandacht besteed aan de ontstaansgeschiedenis en de eerste halve eeuw van de Festspiele. Op de omstreden laatste anderhalve decennia werd slechts in enkele bedekte zinnen teruggeblikt. Op dat tijdstip werd

het nog niet wenselijk geacht in de gaan op de relatie Wagner – nationaal-socialisme en de daaruit voortgekomen clichés, een zere plek die pas openlijk werd blootgelegd door de bondspresident Walter Scheel in zijn rede in het Festspielhaus op 23 juli 1976 ter gelegenheid van 100 jaar Bayreuther Festspiele. Herbert Conrad besloot zijn bijdrage op 28 juli 1951 met de woorden:

“Das Werk lebt weiter. 1931 tritt Frau Winifred Wagner für ihre minderjährigen Söhne Wieland und Wolfgang das Erbe an, auch in ihr lebt der Wille, dem Werke zu dienen, es zu erhalten in den Stürmen der Zeit. Die Nornen winden wieder am Seil. Auch in der Nacht der Not ist es nicht gerissen. Zu neuem Tag ist das Werk erwacht. Neu und verjüngt steht es vor uns, da die dritte Generation ihm das Leben weihet.”

In dezelfde uitgave werden enkele fragmenten uit ‘Aus dem Tagebuch des Festspielhauses’ van de bekende Wagnerbiograaf Zdenko von Kraft opgenomen:

“Juli 1945: Die Welt ist aus den Fugen! Amerikanische Soldaten sitzen auf den weitgeschwungenen Stuhlreihen, die im Laufe der Jahrzehnte ganze Generationen von Kunstbeflissenen gedrückt haben, während auf meiner Bühne ein christlicher Gottesdienst stattfindet. – Nichts gegen die Götter! Ich bin seit siebzig Jahren ihren Schritt gewöhnt. [...] – Doch wie immer dem sei: ein verwirrender Gedanke, wie sich nun der eine lebendige Gott, den doch auch die amerikanischen Soldaten meinen, auf den gleichen Brettern einrichten soll, auf denen so oft Wotan seine tragischen Kämpfe auszutragen hatte – “Der alte Sturm, die alte Müh’! ...”. Wie geschmeidig doch die Menschen sind! Gestern noch Gottesdienst und heute – (auf dem gleichen Boden!) – nackte Tanzbeine leichtgeschürzter Revuemädchen.”

“Winter 1945/46: Trauriger Wechsel: rings um meine Mauern schleppen sich Not und Elend. Wo sonst in strahlenden Sommernächten des erlesene Heer Beglückter und Ergriffener einherwandelte, drängt sich nun die geschlagene Armee der Rechtlosen und Heimatsvertriebenen. Der hölzerne Probesaal des Chors (das sogenannte ‘Rüdelheim’) und die Wirtschaftshallen an der Auffahrtsrampe sind voll von ihnen. Ist dies überhaupt noch der Festspielhügel? Da stehen und hocken sie herum, verjagt und zermürbt, nach dem Westen geschleudert, Hunger im Angesicht, im Auge die Schrecken der Flucht.”

“Frühjahr 1946: Nun sollen nacheinander Festspiele veranstaltet werden wie auf einer gehobenen Oktoberfestwiese: für Wagner, für Verdi, für Puccini ...wer weiß, ob nicht noch andere drankommen und mein berühmter Schalldeckel das Gequieke von Jazzbanden wird zurückwerfen müssen! – Sieht so die moderne Götterdämmerung aus? ...”

Festspielhaus Bayreuth

“23. Mai 1949: Ein herrlicher Abend gestern zu des Meisters Geburtstag: das erste Konzert. Knappertsbusch am Dirigentenpult. Beethovens ‘Weihe des Hauses’! Und dann meine Klänge: ‘Tristan’ – ‘Götterdämmerung’ – ‘Meistersinger’! Ich habe sehr ernsthafte Männer mit nassen Augen gesehen.”

“Juli 1950: Es geht aufwärts. [...] Auf diese Bühne, die von neuer Emsigkeit erfüllt ist, jener Besessenheit, durch die allein das Mysterium der Kunst sich offenbaren kann. Ich muß erst Tausende harter Hammerschläge hören, bevor der Taktstock des Dirigenten aus der Tiefe des Orchesters den ersten Ton heraufzuholen vermag.”

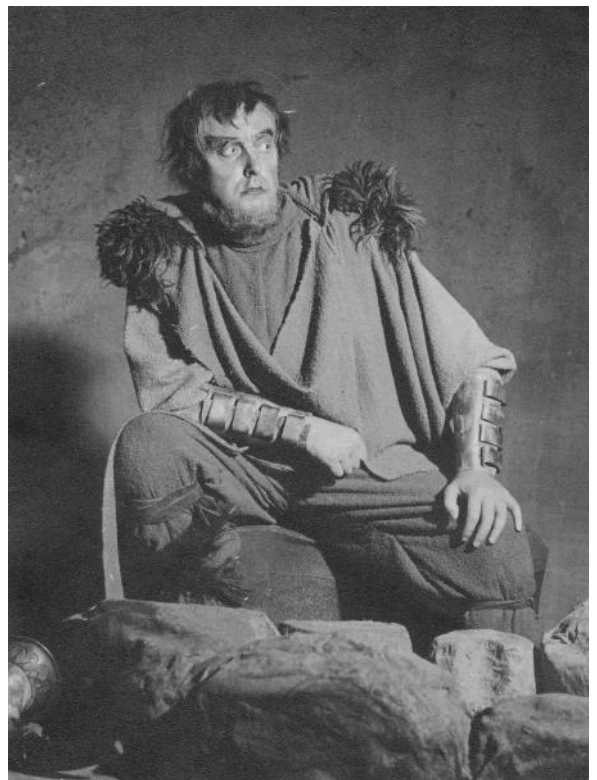
Zoals opgetekend in de korte biografie van de hand van Karin Götzke op pagina 5 berust de deelname van Arnold van Mill aan de eerste Festspiele na de Tweede Wereldoorlog op een toevallige ontmoeting met de gebroeders Wagner. Zonder veel omhaal werd hij uitverkoren de rollen van Titurel, Hunding en Hans Foltz te vertolken. Om een inzicht te verschaffen in de toenmalige prijsverhoudingen wordt vermeld dat het contract, ondertekend door Wieland Wagner, Van Mill verplichtte voor de periode van 26 juni tot en met 26 augustus in Bayreuth aanwezig te zijn, tegen een totale vergoeding van DM 3200 voor zeventien optredens in de rollen van Titurel, Hans Foltz, Hunding, Manne (Götterdämmerung). Daarnaast moest hij zich als eventuele vervanger beschikbaar houden voor Fasolt en Fafner (Rheingold) en Fafner (Siegfried), tegen een aanvullende avondgage van respectievelijk DM 500 en DM 100. Met het oog op zijn reis- en verblijfskosten ten bedrage van ruim DM 1100 vroeg hij bij het Finanzamt Bayreuth vermindering van loonbelasting aan.

«Parsifal» ging in première op 30 juli 1951. Directie: Hans Knappertsbusch, regie en encensering: Wieland Wagner.

De ‘Festspielzeitung der Fränkischen Presse’ besteedde veel aandacht aan de nieuwe richting die Wieland Wagner met de encensering van «Parsifal» had ingeslagen:

“Wieland Wagner, der Regisseur, versteht sein Metier. Er gewinnt jedem Darsteller, jeder Darstellerin ein Maximum an Konzentriertheit ab, der Ablauf des Bühnengeschehens zeugt von Phantasie und Geschmack, und viele Szenen bleiben dank ihrer eigenartigen Gestaltung in der Erinnerung. Aber bisweilen geht Wagner in seinem Bestreben nach Vereinfachung und Vertiefung zu weit. Oftmals wirken seine Sänger und Sängerinnen fast oratorienhaft, statisch, als ob sie von einer starken Macht gefesselt, sich nicht ganz auszuleben vermögen. Hier gilt es noch manches zu lockern, und Wieland Wagner darf nicht übersehen, daß der von ihm erstrebte Aufführungsstil überragende Sängerdarsteller voraussetzt, die vor allem dank ihrer Persönlichkeit wirken.

Auch der Bühnenbildner Wagner schlägt neue Wege ein. Von der alten prunkvollen Dekoration will er nichts mehr wissen. Alles “Theatralische” ist ihm fremd. Seine Bühnenbilder sind aus dem Geiste einer nahezu theaterfeindlichen Abstraktion geschaffen und weichen durchweg von den Vorschriften Richard Wagners ab.”

Hunding, Bayreuth 1951

Hoewel de recensie in hetzelfde blad de meeste aandacht uitging naar de hoofdrolspelers Martha Mödl, Wolfgang Windgassen, George London en Hermann Uhde, werd niet voorbijgegaan aan de bijdrage van Arnold van Mill als Titurel:

“Arnold van Mill (Antwerpen) vertrat die kurze, aber bedeutsame Partie des Titirel in klargestaltetem Gesang und dem Ausdrücke bewußter Verantwortlichkeit seines hohen Amtes.”

Vervolgens vertolkte Van Mill de rol van Hunding in «Die Walküre», waarvan de première plaatsvond op 1 augustus 1951. Directie: Hans Knappertsbusch, regie en enscenering: Wieland Wagner.

Het ‘Bayreuther Tagblatt’ meldde dat Wagner bij zijn in «Rheingold» ingeslagen richting in stijl blijft, maar in «Die Walküre» waar mogelijk een stap verder gaat. Over de eerste acte:

“Eine ähnliche Funktion zeigt das Bühnenbild des 1. Aktes. Nicht mehr die Esche ist Wirklichkeit des Raumes, sondern der Herd, als das Symbol der Hundingnatur. Er ist der einzige Lichtspender des Raumes, den diese düstere rötliche Beleuchtung etwas beklemmendes verleiht. Wollen sich die beiden Liebenden ganz erkennen, dann muß dieser Herd erst verlöschen und die Türe aufspringen. Durch diese Inszenierung erhalten diese Vorgänge eine zwingende Logik.”

Naast ruime aandacht voor de prestaties van de gevestigde Wagner-solisten Leonie Rysanek, Günther Treptow, Astrid Varnay, Sigurd Björling en Elisabeth Höngen, werd het overtuigende optreden van Van Mill als Hunding genoemd:

“Arnold van Mill verfügt über die profunde ‘Röhre’, die den Hunding charakterisiert und gibt damit diese Rolle die Nuance des düster Herrischen. Manchmal wünschte man sich etwas mehr dramatischen Ausdruck in seinem Gesang, so in der Stelle ‘Wie gleicht er dem Weibe ...’. Das müßte verhaltener, lauender dargestellt werden, um mit dem folgenden ‘Weither traun, kamst du des Wegs’ so kontrastieren.”

“Arnold van Mill (Antwerpen) wiederum konnte seinem schwarzen Baß beim Eintritt in die Hütte ‘Du labtest ihn?’ und ‘Heilig ist mein Herd; heilig sei dir mein Haus’ eine überzeugende Glaubhaftigkeit seiner Besinnung verleihen; auch er bestand in vollen Ehren.”

Arnold van Mill in 1951

Uit de bespreking van de tweede opvoering:

“Wo findet man einen Siegmund von der unwiderstehlichen Tapferkeit des Günther Treptow, eine Sieglinde von dem Charme und der herrlichen Musikalität der Leonie Rysanek, einen wilderen Hunding als den von Arnold van Mill?”

De voorstellingen van «Die Meistersinger von Nürnberg», met Arnold van Mill als Hans Foltz, stonden onder de muzikale leiding van Herbert von Karajan. De enscenering was van Rudolf Otto Hartmann.

In ‘Het Vaderland’ gedateerd 22 augustus 1951 werd de enscenering breedvoerig onder de loep genomen:

“De traditionelen hebben dan ten slotte ook hun zin gekregen.’Die Meistersinger von Nürnberg’ waren zodanig traditioneel door prof. Rudolf Otto Hartmann neergezet, dat

zelfs niet het kleinste vlekje van moderniteit met een vergrootglas te bespeuren viel – de z.g. Festwiese op het eind zag er – hoe grandioos ook opgezet – uit als een ouderwetse prentbriefkaart met vooral veel kleuren en een weeïg blauwe hemel. Zo kan dan ieder verzoend naar huis toe gaan.

Dat men van deze opera niets anders kon maken, was te verwachten, de Meistersinger laat zich nu eenmaal niet moderniseren. Er is in Duitsland een tijd geweest, dat men ook dit werk een pakje à la mode de 1920 of 1925 had aangetrokken – een Neurenberg in kubistische stijl, dat ieder ogenblik dreigde om te vallen en dat was alleen maar belachelijk.

Het Meesterzangers-ensemble was voortreffelijk. Hoe kan het anders met namen als Dalberg, Pflanzl, Uhde, van Mill en anderen op het lijstje!”

Festspiele 1956

De jaren die lagen tussen de engagements in Bayreuth in 1951 en 1956 werden gekenmerkt door gastoptredens aan verschillende belangrijke operahuizen. Hij trad niet alleen regelmatig op in diverse Duitse theaters, zoals in Mainz, Wiesbaden, Berlijn en Hamburg, ook Napels, Toulouse, Lissabon, Florence, Venetië, Turijn en Bologna nodigden hem uit, voornamelijk in het van hem bekende Duitstalige repertoire en enkele Verdipartijen. In die periode reisde hij viermaal naar Rio de Janeiro: veel Wagner, maar ook Kaspar, Sarastro, Osmin, Don Alfonso en Dosifei in «Chowantchina». Voor de Festspiele van 1952 was Van Mill door Wieland Wagner aangewezen voor een rol in «Die Meistersinger», op aanbeveling van zijn zangpedagoge Paola Novikowa en George London. Echter, Van Mill kon op deze uitnodiging onmogelijk ingaan, omdat zijn eerste optreden in Rio de Janeiro als Rocco en Daland in augustus al was vastgelegd. Wagner had hem zelfs toegezegd zijn verblijfskosten in Bayreuth te zullen financieren om hem in de gelegenheid te stellen zijn studie bij Novikowa voort te zetten. Wieland Wagner toonde zich in zijn brief van 25 januari 1952 verbolgen over deze gang van zaken:

“[...] Nur unter dieser Voraussetzung hatte ich mich entschlossen, Sie auch nach Neapel [Gastvoorstellingen Bayreuth, Fafner/Rheingold, maart 1952] mitzunehmen. Aus Ihrer Absage für Bayreuth muß ich nun zu meinem großen Befremden schließen, daß Ihrerseits kein Interesse an einem weiteren Studium vorliegt – Sie hielten es nicht einmal für nötig, meine Einladung für Bayreuth selbst zu beantworten! – und ich bedauere es, daß ich Sie für Neapel angesetzt habe.”

Om een gelijkkluidende reden moest Van Mill een uitnodiging voor de Festspiele 1954 naast zich neerleggen.

Een belangrijke bijdrage aan de Festspiele van 1956 werd geleverd door Gré van Swol-Brouwenstijn die in vier opera's optrad, als Eva, Freia, Sieglinde en Guttrune.

Fafner (r), Bayreuth 1956 met Greindl

Van Mill zong zijn eerste Daland in de Festspiele van 1956 op 25 juli 1956. Directie: Joseph Keilberth, regie en enscenering: Wolfgang Wagner.

Een in de geheel aan «Der fliegende Holländer» gewijde festivaluitgave van het 'Bayreuther Tagblatt', werd een biografische schets van Van Mill opgenomen:

“Anton van Mill. Diesem Holländer aus Hoeck van Holland hat die Natur einen wundervoll sonoren, schwarzen Baß verliehen. Er tauchte schon einmal nach dem Krieg kurz in Bayreuth auf, aber stieß wegen seines starken holländischen Akzents hier noch nicht gleich auf Gegenliebe. Seinen ersten deutschen Erfolg ersang er sich bei der Fidelio-Inszenierung Intendant Kleins auf der Freilichtbühne der romantischen Stiftsruine zu Bad Hersfeld im Jahre 1954 als Kerkermeister Rocco. Er hatte da aber schon ein Engagement an die Staatsoper Hamburg in der Tasche, das er im Herbst 1954 antrat. In den seitdem verflossenen Jahren hat sich van Mill künstlerisch entscheidend weiterentwickelt. Der junge Bassist wird es weit bringen, wenn er auch als Darsteller weiter an sich arbeitet, und das scheint der Fall zu sein, denn sein Hunding ließ in der neuen Walküren-Inszenierung der Hamburger Staatsoper durch Dr. Günther Rennert nichts mehr zu wünschen übrig. Auch sein Hamburger Daland-Debüt wurde ein großer Erfolg für van Mill.”

Het 'Hersfelder Kreis Blatt' schaarde Arnold van Mill na de eerste première-avonden zelfs onder de belangrijkste solisten van de Festspiele van dat jaar:

“Unter den bedeutenden Sängern waren die bedeutesten: die Varnay als Senta, Frau Mödl (die leider als Kundry nicht ganz glücklich disponiert schien), George London (Holländer), A. van Mill (Daland), Ludwig Weber (Gurnemann), Gustav Neidlinger (Klingsor), Josef Traxel (Erik) und dazu das bildliche Juwel des 'Parsifal': Ramon Vinay in der Titelrolle, ein rassiger Tenor.”

En uit besprekingen van «Der fliegende Holländer» in diverse dagbladen:

“Nichts minder durfte man sich des Wiedersehens und -hörens mit Arnold van Mill freuen, der als ein junger, kräftiger 'schwarzer' Baß einen markigen, seiner üblichen buffonesken Schmierigkeit weitgehend entkleideten Daland verkörperte.”

“Betont männlich und stimmlich charaktervoll war George London als neuer Holländer. Josef Traxels Erich, Jean Cox' Steuermann, Elisabeth Schaertels Mary und Arnold van Mills Daland entsprachen dem hohen Niveau des Abends.”

“Ein Gewinn war die Verpflichtung Arnold van Mills als Daland: Ein echter schwarzer Baß, biegsam geführt, dem Elementaren verbunden, in der Charakteristik des biedereren, geldgierigen Seemanns freilich etwas primitiv.”

De overige door Van Mill vertolkte rollen tijdens de Festspiele van 1956 betroffen Titurel in «Parsifal» en Fafner in «Das Rheingold» en «Siegfried», alle in de regie en enscenering van Wieland Wagner en geleid door Hans Knappertsbusch en Joseph Keilberth.

Festspiele 1957

Getuigenissen in de pers van de optredens van Arnold van Mill tijdens de Festspiele van 1957 zijn beperkt. Nu eens niet meer dan een enkele regel, dan weer staat zijn naam slechts tussen de opsomming van de solisten in de overige kleinere partijen. De heer Hendrik Diels, oud-hoofddirigent van de Koninklijke Vlaamse Opera, wijdde in het 'Handelsblad van Antwerpen' van 17 augustus 1957 een 'opstelletje', zoals hij het zelf noemde, over de successen van Van Mill in Bayreuth en stuurde het hem toe met het verzoek hem bij de gebroeders Wagner aan te bevelen: "Je weet dat ik een Rienzi-specialist ben. Voor mij zou Bayreuth DE kans zijn om er weer bovenop te komen, zelfs als ik daar gratis voor niks moest dirigeren, wat ik er dan ook graag zou voor over hebben."

Diels' bijdrage, onder de naam 'Borluut', is het waard om er fragmenten van weer te geven:

"ARNOLD VAN MILL IN BAYREUTH.

Het is niet de eerste maal, dat de naam van Arnold van Mill op de rolverdelingen van Bayreuth prijkt. Reeds bij de naoorlogse heropening van de Festspiele in 1951 zong hij er de Hunding in de Walkure, een ongehoorde eer voor de toen nog zeer jonge baszanger, die pas Antwerpen en Gent verlaten had en een succesvol seizoen in Wiesbaden achter de rug had. Dat hij daarna niet herverbonden werd, lag minder aan Bayreuth dan aan hemzelf, die door verlokkelijke engagements in Zuid-Amerika was gebonden. En zo bleef het ook de volgende jaren.

Zelfs vorig jaar kon hij enkel nog op het nippertje aanvaarden, omdat Wieland Wagner het voor hem extra zo had willen regelen, dat hij zijn Daland-data en de repetities tussen zijn optredingen in Glyndebourne en Edinburg had ingeschakeld, wat heel wat druk heen en weer vliegen met zich bracht. Maar de Daland van Van Mill stond er en hij werd door de internationale pers sterk geroemd.

Dit jaar was de kans zo schitterend, dat Van Mill er gaarne alle andere aanbiedingen voor liet gaan. Hij zou niet alleen de rol van Marke in Tristan zingen, maar hij zou dit doen in eerste bezetting, bij de officiële openingsvoorstelling. [...] Wij hoorden de Marke van Van Mill en hebben zijn orgaan mooier dan ooit gevonden. Na de volumineuze Weber miste men misschien iets van het krachtig-mannelijke, maar men bedenke wel dat Marke geen oud man is. De Tristan-tragedie gaat veel dieper dan het driehoeksconflict van de oude man tegenover twee jonge minnaars. Maar met de jaren zal Van Mill zelf in deze figuur wel rijpere accenten weten te leggen, die er iets dieper het tragische van onderstrepen. Maar wij hopen vurig, dat dit dan niet ten koste van de mooie zang moge geschieden.

Bad Hersfeld 1953 met Birgit Nilsson

De jonge Nederlandse bas, die hier in Antwerpen zo talrijke vrienden en bewonderaars heeft achtergelaten, schijnt in Bayreuth ook als mens erg sympathiek en populair te zijn. Het 'Bayreuther Tagblatt' weet daarover het een en ander te vertellen. Na gesproken te hebben over zijn opzienbarende medewerking aan de Hersfelder Festspiele [in de Stiftsruine] in 1953, die zijn naam voorgoed in Duitsland vestigden – en waar hij toevallig de Rocco in «Fidelio» zong naast de Leonore van Birgit Nilsson, de huidige Isolde in Bayreuth – heet het: 'De visserszoon uit Hoek van Holland heeft sedertdien konsekwent aan zichzelf gewerkt. Hij is bovendien een goed acteur geworden, en als hij thans als Nachtwachter in de Meistersinger over het toneel sluipt, spookachtig bleek met vaalgrijze haren en spitse neus, dan is er geen enkele korist of solist die zich dit optreden laat ontgaan. De blonde Hollander is een zeer begeerde heer geworden, de vrouwen, bijzonder de ongehuwde, kijken hem stralend aan, die slanke jonggezel met de sonore bas en de waterblauwe, doordringende ogen.'

'Glücklicherweise ist ihm alles Startum verhasst' leest men verder, en hij schikt zich met de waardigheid van een 'Mijnheer' en de Bayreuther solist in spe in de plichten van autogramgever, die hem – niet alleen – door de kleine Bayreutherinnen worden opgelegd. De recensent voegt er geestig aan toe dat Fafner-Greindl hem in Rijngoud maar liever niet moest neerslaan, 'denn er beraubt uns – seine Hörer – damit des Vergnügens, ihn auch noch im «Ring» selbst zu hören. Van zijn Titulatuur in «Parsifal» wordt geroemd, dat men ieder woord van zijn onderaardse zang kan verstaan.

Over dit nadrukkelijk succes van een van de onzen op dit muzikaal wereldforum zullen zich, met ons, velen hier te lande oprecht verheugen."

Hieraan kan nog worden toegevoegd, dat Wieland Wagner graag wilde dat Van Mill de rol van Hans Sachs uit «Die Meistersinger von Nürnberg» zou instuderen. Maar zoals hij in 1981 in een interview uit voor 'Opernwelt' zei: "Aber man muß am Sachs unendlich lange arbeiten. Ferdinand Frantz, für mich einer der schönsten Hans Sachse, hat, soviel ich weiß, sich mindestens zehn Jahre intensiv mit per Partie beschäftigt, bevor er mit ihr auf der Bühne gegangen ist. Ich habe ganze lange Passagen des Sachs gekonnt, aber 1956/57 wäre es wohl noch ein bißchen früh gewesen, und später war ich mit Wieland auseinander."

Onder de muzikale leiding van Wolfgang Sawallisch zong Van Mill bij de Festspiele 1957 in Bayreuth König Marke in «Tristan und Isolde», in regie en inscenering van Wolfgang Wagner.

"Arnold van Mill lieh seinen großen ausdrucksvollen Baß der Partie des König Marke. Mit der intensiven Kundgebung tiefer Schmerzlicher Erschütterung wußte er in beiden Akten zu ergreifen, allerdings noch ohne ganz jene große gesangliche Gebärde zu erlangen, die dieser Gestalt dramatischen Schwerpunktcharakter verleiht."

In «Die Meistersinger von Nürnberg» was Arnold van Mill te horen in de kleine partij van Nachtwächter, in Wieland Wagners regie en inscenering en onder directie van André Cluytens.

Aanvankelijk was Arnold van Mill door Wieland Wagner telefonisch uitgenodigd de partij van Fritz Kothner te zingen. Hoewel hij door voorstellingen in Hamburg en Glyndebourne voorzag geen tijd genoeg te hebben om die rol in te studeren, werd dit voorstel toch in beraad gehouden.

In zijn brief van 16 november 1956 liet Van Mill Wagner weten: "Nach reiflicher Überlegung, die ich nach unserem Telefongespräch anstellte, muss ich Ihnen doch mitteilen, dass ich nicht die Rolle des Kothner in den "Meistersingern" übernehmen möchte, da die Partie des Pogner bei mir jetzt so fest sitzt, dass es mich viel Zeit kosten würde, noch einmal

umzulernen, die mir einfach fehlt". En hij besluit met: "Ich möchte doch hoffen, dass ich in den nächsten 1 bis 2 Jahren auch an diejenigen Partien herankomme, wie z.B. Gurnemanz oder Hagen, die für mich ein Engagement in Bayreuth wirklich interessant machen. Wie Sie wissen, gebe ich gern Bayreuth gegenüber den anderen Festspielen den Vorzug, aber es muss sich für mich dann auch Künstlerisch lohnen."

Daarnaast was hij opnieuw te horen als Titurel en in zijn Bayeuther roldebuut als Fasolt in «Das Rheingold». Toezeggingen voor König Marke, een Bayreuther *Gastspiel* aan het Teatro la Fenice in februari 1958, moest Arnold van Mill later weer intrekken, omdat hij zich voor drie voorstellingen van «Tristan und Isolde» niet vrij kon maken wegens een langdurige verbintenis in Toulouse.

In augustus 1957 werd hij verzocht zich voor de Festspiele 1958 vrij te houden, al kon toen door nog lopende bezettingsproblemen niet worden ingegaan op de te zingen partijen. Later bleek dat de rol van König Marke en de door Wieland Wagner aan hem toegezegde König Heinrich in «Lohengrin» aan een ander werden toegewezen. Van Mill wees Wagner erop dat de Hamburgische Staatsoper met hem op 10 augustus naar Buenos Aires zou vertrekken en hij aansluitend in San Francisco werd verwacht. Hij was daarom gedwongen de uitnodiging voor dat jaar aan Wagner terug te geven en bovendien, zoals hij op 23 maart 1958 schreef:

Nachtwächter, Bayreuth 1957

"Ausserdem bin ich sehr enttäuscht, dass ich erstens einmal den König Marke nicht wieder singen sollte und auch Sie Ihr Wort nicht gehalten haben, indem Sie die Partie des König Heinrich anders vergaben. Das werden Sie von meinem Standpunkt aus gesehen sicher verstehen, dass ich nicht für zweimal Fasolt, zweimal Titurel und zweimal Gurnemanz fast zwei Monate nach Bayreuth kommen kann. Im übrigen bin ich schon einmal vier Jahre lang nicht in Bayreuth gewesen. Vielleicht erinnern Sie sich meiner in ein Paar Jahren noch einmal, und vielleicht besitze ich ja dann die geistige Reife, an der Sie ja zweifeln, solange Sie mich kennen."

Op Van Mills bewering dat de voorstellingen in het Teatro Colón, waar hij in september inderdaad Sarastro en Rocco zong, in het kader van zijn verbintenis met Hamburg zouden plaatsvinden, moet wel enige restrictie worden gemaakt. In een handgeschreven antwoord gedateerd 20 april 1958 bevestigde Wieland Wagner Arnold van Mills 'unfreundliche' brief: "Sie bestrafen mich also dafür, dass Herr Sawallisch und mein Bruder Sie nicht mehr als Marke haben wollen. Um Ihnen eine große Aufgabe zu bieten und Sie damit an Bayreuth zu binden, habe ich Ihnen im vorigen Jahr den Gurnemanz zugesagt." Vervolgens herinnert Wagner zich niet hem de 'Heinrich' toegezegd te hebben, al had hij graag over een *Doppelbesetzung* van 'Heinrich' of de première van «Parsifal» willen praten als hij dat gewild zou hebben. Het betreurde het, "dass Sie unsere Zusammenarbeit, die mir immer Freude gemacht hat, in dieser Tonart abbrechen. Hamburg geht jedenfalls am 10. August nicht nach Südamerika!"

In weerwil van de ogenschijnlijk verstoorde betrekkingen met Wieland werd Arnold van Mill door Wolfgang Wagner op 21 augustus 1958 uitgenodigd om mee te werken aan gastvoorstellingen in Lausanne, in de Bayreuther encenseringen van «Rheingold» en «Walküre» in maart 1959. Deze plannen werden naar een latere datum verschoven omdat geen van de beoogde orkesten beschikbaar bleek.

Aan de Hamburgische Staatsoper in zouden in februari 1959 voorstellingen plaatsvinden van «Tannhäuser» in de encensering van Wieland Wagner. Arnold van Mill, als eerste bas lid van het ensemble aldaar, had in die periode verlof opgenomen om in enkele voorstellingen Daland aan de Milanese Scala te zingen. Wieland sprak in zijn brief van 27 december 1958 zijn bevreesding hierover uit:

“Dieser Urlaub ist Sache des Instituts und geht mich zunächst nichts an. Da Sie aber nicht nur Mitglied der Hamburger Staatsoper, sondern auch der Bayreuther Festspiele sind, lege ich als Leiter dieser Festspiele genau so wenig Wert auf Ihre Mitwirkung bei den Festspielen 1959, wie Sie auf die Mitwirkung in meiner Tannhäuser-Inszenierung. Mit den besten Wünschen für einen großen Erfolg in Mailand und in der Hoffnung, daß wir vielleicht für 1960 endlich zu einer befriedigenden Zusammenarbeit kommen, bin ich stets, Ihr aufrichtiger Verehrer,

Wieland Wagner

Festspiele 1960

In de beide voorstellingen van «Das Rheingold» leverde Arnold van Mill als Fasolt zijn laatste bijdrage aan de Festspiele in Bayreuth. De rollen waarin hij met regelmaat excelleerde werden nu gezongen door Gottlob Frick, Peter Roth-Ehrang, Theo Adam, Josef Greindl en David Ward.

BUENOS AIRES - TEATRO COLÓN - 1958

Het lyrisch theater naar Europees model werd relatief laat geïntroduceerd in Buenos Aires. In 1825 vond er de eerste opera-opvoering plaats, «Il barbiere di Siviglia», en gaandeweg vonden voornamelijk Italiaanse opera's, waaronder de nieuwe werken van Bellini, Donizetti en Verdi hun weg naar het Teatro de la Victoria, Teatro Argentino en het Teatro Coliseo. Het eerste Teatro Colón, met het grootste toneel tot dan toe gebouwd, bood plaats aan 2500 toeschouwers en werd in 1857 geopend met «La traviata». Beroemdheden als Tamberlick, Patti en Tamagno traden in deze buitenpost van de Italiaanse opera op en Duitse opera's gingen er in het Italiaans. Het theater heeft slechts dertig jaar dienst gedaan en biedt tegenwoordig onderdak aan de Banco de la Nación Argentina.

Het huidige Teatro Colón werd, vertraagd door allerlei technische, politieke en bureaucratische problemen, na een bouwperiode van twintig jaar geopend in 1908 met «Aida» en behoort sindsdien met de Metropolitan, La Scala en Wenen tot de meest gerenommeerde operahuizen ter wereld. Alle grote zangers van het internationale operacircuit hebben er de afgelopen eeuw gezongen en dirigenten van naam zijn er te gast geweest.

[Sarastro, Buenos Aires 1958](#)

Zonder twijfel heeft de in Bayreuth 1951 opgebouwde reputatie bijgedragen aan de uitnodiging die Arnold van Mill op 26 december 1953 telegrafisch ontving van Gretl Slawik:

“Rueckdrahte bitte sofort ob du prinzipiell einverstanden kommende Saison in Buenos Aires den Ring zu singen”. Van Mill had weinig bedenktijd nodig en verklaarde zich op 27 december akkoord. Kennelijk was een engagement toen op korte termijn niet te realiseren, want de eerstvolgende contacten met Konzert-Direktion Hans Adler uit Berlijn dateren van november 1956, waarin hem gevraagd werd zich van 10 september tot eind oktober 1957 ter beschikking te houden van Buenos Aires. Uiteindelijk volgde er een contract met het Teatro Colón voor de periode van 27 augustus tot 28 september 1958, waarin Van Mill de rollen van Sarastro en Rocco zou zingen, totaal acht voorstellingen voor een bruto vergoeding van 700 dollars per optreden. Als gebruikelijk omvatte het programma voor dat seizoen verder een doorsnee van het standaardrepertoire: Wagner, Bizet, Donizetti, Puccini, Saint-Saëns en vormden «Wozzeck» en «The consul» de enige vertegenwoordigers van het moderne muziektheater.

Merkwaardig is het te constateren dat in het archief van Arnold van Mill van zijn optredens in het Teatro Colón slechts recensies van «Fidelio» zijn terug te vinden. De eerste voorstelling van «Die Zauberflöte» vond plaats op 13 september 1958 onder leiding van Sir Thomas Beecham en Van Mill trof er onder de overige zangers bekende namen als Anton Dermota, Rita Streich, Pilar Lorengar, Walter Berry en Olga Chelavine.

Thomas Beecham leidde een week later ook de voorstellingen van «Fidelio». Naast Arnold van Mill als Rocco zongen Gré Brouwenstijn, Angel Mattiello, Paul Schöffler, Hans Hopf, Olga Chelavine en Murray Dickie.

In de besprekingen werd een vooraanstaande plaats ingeruimd voor de grootse prestatie van Gré Brouwenstijn, “una gran voz al servicio de un gran personaje operistico”. Helaas kan in het huidige bestek niet dieper worden ingegaan op de jubelende recensies van haar optreden na de première. Het is te betreuren dat deze geen plaats hebben gekregen in het meer anekdotisch getoonzette ‘Gré Brouwenstijn, met en zonder make-up’ van de hand van J.P.M. van Elswijk (Teleboek N.V., Bussum, ISBN 9061224187), waarin het hoofdstuk over Buenos Aires opent met: “Over Arnold van Mill zou ik boekdelen kunnen vullen. Met die man kon je altijd lachen.”

Met de toen tachtigjarige Thomas Beecham hebben de zangers het nodige te stellen gehad. Een citaat uit het genoemde boekje over Brouwenstijn willen wij u niet onthouden. Het betrof de generale met publiek, onder meer bestaand uit de Hollandse kolonie en de ambassadeur:

“Ik hou vol dat hij dovig was, want hij stond altijd met een scheef hoofd te kijken en als onze monden niet meer bewogen wist hij dat we uitgezongen waren. Achter hem zat steeds zijn secretaresse, die hem op verschillende manieren duwde, kneep of stompte. Elke duw, kneep of stomp was een afgesproken code-signaal, waardoor hij wist wat hij moest doen.

Sir Thomas had ‘Fidelio’ maar zelden gedirigeerd en omdat hij het tempo geweldig afremde, kregen we allemaal ademhalingsmoeilijkheden. Als je elke noot twee keer zo lang moet rekken, ben je gauw door je lucht heen; dan moet je ademen waar helemaal geen rust staat en dat kán natuurlijk helemaal niet. Hij was nog geen twee dagen in Buenos Aires of zijn

Rocco, Buenos Aires 1958

vrouw overleed. Hij dirigeerde onbewogen door, maar zo mogelijk in nog langzamer tempo. Arnold van Mill uit Schiedam stond op het toneel te vloeken: ‘Verdomd nog an toe, kan die ouwe zak niet sneller, hij vermoordt de hele uitvoering en ons erbij.’”

Om kort te gaan, er ontstond tijdens het zingen onder de zangers grote hilariteit toen zowel Hans Hopf en Arnold van Mill hun Duitse tekst doorspekten met uitdrukkingen die betrekking hadden op Beechams onzingbaar lage tempo. In de kerker moest Rocco bijvoorbeeld tegen Florestan zeggen: “Ja, der Mensch hat auch eine Stimme”. Van Mill maakte ervan: “Ja, der Mensch (doelend op Beecham) hat auch ein Tempo!”

“We konden geen van allen meer zingen. De stervende Florestan kronkelde van de lach, Rocco lag half dubbel en ik gierde het uit. Sir Thomas keek even peinzend omhoog en zocht toen in zijn muziek of hij soms een bladzij overgeslagen had. Zijn secretaresse beukte allerlei morse-seinen tegen zijn rug en de zaal, ruw gewekt uit de snotterende ontroering, door Florestans ellende-zang veroorzaakt, wist het helemaal niet meer. De toneelmeester liet vlug het doek zakken en toen begreep Sir Thomas dat er iets fout gegaan was.”

Het gelach op het toneel in een droevig gedeelte had Beecham woedend gemaakt. Hij bezwoer nooit meer met zo’n stel barbaren te willen repeteren en Hopf redde de situatie door hem in scherpe bewoordingen op de oorzaak van het tumult te wijzen.

De weinige zinnen die in de pers aan Van Mills Rocco werden gewijd, zullen hem zeker tevreden hebben gestemd:

“La excelente impresión que causó Arnold van Mill en ‘La flauta mágica’ volvió a repetirse el viernes, aunque su voz de bajo-profundo resultó más adecuada para Sarastro que para Rocco.” (Crítica).

“The noted Dutch soprano Gre Brouwenstijn in the title role shared the honours with Arnold van Mill as the gaoler, Rocco. They sang most beautifully with a display of musicianship, feeling and vocalisation that left nothing to be desired.” (Harald, Buenos Aires).

“El Rocco del bajo Arnold Van Mill fué otro de los grandes factores del éxito que en conjunto alcanzó esta versión de la ópera de Beethoven. El notable bajo holandés trazó un Carcelero de los mejores que hemos escuchado, tanto por la composición del personaje como por la nobleza de su canto.”

Ring-ensemble, Buenos Aires 1962

In 1962 was Arnold van Mill voor de tweede maal te gast in Buenos Aires. Documenten die een bijzonder licht zouden kunnen werpen op het totstandkomen van deze uitnodiging ontbreken en evenmin zijn er recensies bewaard gebleven.

De volledige Ring-cyclus werd uitgevoerd onder leiding van Heinz Wallberg. Van Mill vertolkte de rollen van Fasolt, Hunding en Hagen. Onder de medesolisten bevonden zich

naast Wagner-coryfeeën als Hans Hotter, Birgit Nilsson, Gré Brouwenstijn en Fritz Uhl de Argentijn Carlos Cossuta als Froh.

Tussen de voorstellingen door verschenen enkelen van de zangers uit de «Ring», Gré Brouwenstijn, Marga Hoeffgen en Fritz Uhl, op 3 oktober tevens in Händels «Samson», gedirigeerd door Karl Richter. Van Mill zong de rollen van Manoah en Harapha.

Tijdens de optredens in Buenos Aires in september 1962 vond daar een van de vele staatsgrepen plaats en zaten de zangers verplicht in hun hotel in afwachting van de ontwikkelingen. Arnold kreeg ontzettend de behoefte om zijn familie in Schiedam te bellen, maar alle internationale verbindingen waren verbroken. Toen het hem uiteindelijk na enkele dagen lukte contact te krijgen moest hij horen dat zijn vader overleden was op de dag dat hij probeerde te bellen. Doordat alle vliegvelden gesloten waren, was er ook geen mogelijkheid om voor de begrafenis over te komen. Zijn vader – zijn grootste fan en voorbeeld voor zijn vrijbuitenleven – is het enige familielid waar hij geen afscheid van heeft kunnen nemen

EGGENFELDEN - THEATER AN DER ROTT

De laatste jaren van zijn loopbaan, van december 1979 tot maart 1984, bracht Arnold van Mill vele malen naar dit kleinere theater, waar naast toneelvoorstellingen, gastoptredens door de Compagnia dell'Opera Italiana, de Südostbayerische Städtetheaters en eigen producties, begeleid door het Symphonie-Orchester Graunke, Duitse opera's en operettes werden gebracht.

Aan de door Van Mill voorgestelde gage van DM 6.200 voor de acht voorstellingen in de rol van Frank in «Die Fledermaus» kon het theater, dat met bescheiden financiële middelen moest opereren, niet voldoen. Het tegenvoorstel van DM 4.200 tot ten hoogste DM 4.800 accepteerde hij zonder omwegen voor het laatste bedrag.

Het kan niet anders of Arnold van Mill moet bijzonder veel genoegen hebben beleefd aan de rollen die hij in Eggenfelden mocht vertolken. Zijn acteervermogen in de komedianteske rollen belichtten een andere zijde van zijn talent dan het merendeel van het repertoire dat hij doorgaans in veel theaters ten gehore had gebracht.

In het Theater an der Rott heeft hij met veel succes opgetreden als Frank in «Die Fledermaus», Zsupan in «Der Zigeunerbaron», Kezal in «Die verkaufte Braut», Zarembo in «Polenblut», Kaspar in «Der Freischütz» en Ollendorf in Der «Bettelstudent». Zijn stem had nog niets van zijn oude kwaliteiten verloren, getuige enkele besprekingen in de 'Rottaler Anzeiger' en de 'Rott-Inn-Zeitung', in dezelfde volgorde:

Ollendorf, Eggenfelden 1984

“Wie schön, in einer Operettenaufführung eine profunde Baßstimme zu hören; wenn dann noch eine gute darstellerische Leistung hinzukommt, sind die Voraussetzungen

gegeben, daß Kammersänger Arnold van Mill den Gefängnisdirektor trefflich charakterisierte."

"Die dankbarste Rolle war mit Kammersänger Arnold van Mill besetzt. Sein Heiratsvermittler Kezal war aber auch eindeutig die beste künstlerische Leistung der Aufführung. Bei allem komödiantischem Überschwang wurde niemals überzogen, der ebenso profunde wie dennoch geschmeidige Baß bestimmte des Geschehen. Es war ein köstliches Labsal für Auge und Ohr."

"Kammersänger Arnold van Mill, Hamburg, ist die Rolle des Gutsherrn Zaremba auf den Leib geschrieben. Diesen ebenso martialischen wie gutherzichen polnischen Magnaten sang und spielte er herzerfrischend."

"Kammersänger Arnold van Mill, dessen Baß und Spiellaune in Eggenfelden bisher humorigen Rollen Gestalt verlieh, faszinierte diesmal als der Bösewicht Kaspar."

Van Mill was in Eggenfelden te horen tijdens een 'Faschingskonzert im Theater' op 18 februari 1982 (carnaval).

"Anlaß entsprechend, zumeist Buffopartien ebenso schön wie lustig, so unter anderem den profunden Baß Arnold van Mill wieder zu hören, war eine Freude. Er sang auch 'Als Büblein klein' aus 'Die lustigen Weiber von Windsor' von Nicolai. Den Song 'Ol' Man River' ließ den Wunsch aufkommen, van Mill einmal in einer ernststen Rolle sehen und hören zu können."

In juni 1983 ontving Arnold van Mill zijn laatste uitnodiging voor een serie optredens op het operatoneel en wel in Millöckers «Der Bettelstudent»:

"Dazu brauchen wir einen schönen Ollendorf. Da gibt es für uns keinen Besseren als Arnold van Mill. Wie schaut es aus? Haben Sie Zeit und Lust?"

Zijn antwoord luidde: "Ich nehme gern an und freue mich schon heute auf die Zeit bei Ihnen. Mir macht die Arbeit in Eggenfelden Spaß und ich finde es großartig, wie Sie trotz aller Geldnöte und Sorgen immer wieder eine Möglichkeit finden, etwas Gutes auf die Beine zu stellen."

"Dem Kammersänger Arnold van Mill ist die Rolle des Ollendorf auf den Leib geschrieben. Man freut sich immer wieder, die schöne Baßstimme zu hören. Wir haben ihn allerdings schon deutlicher reden hören!"

Met de acht voorstellingen van «Der Bettelstudent» in Eggenfelden sloot Arnold van Mill op drieënzestigjarige leeftijd zijn publieke loopbaan als zanger af. Van 1979 tot 1989 was hij als zangpedagoog verbonden aan de Studio Hedi Höpfner en vervolgens aan de Sängerkakademie Klaus-Peter Samson in Hamburg van 1990 tot 1996.

FLORENCE - TEATRO COMUNALE FIRENZE

Behoudens een Bayreuther gastvoorstelling van «Das Rheingold» in het Teatro San Carlo te Napels in maart 1952, vonden Van Mills eerste optredens in Italië plaats in Florence in april 1953. Hij zou er tot 1968 regelmatig terugkeren, niet alleen om enkele van hem bekende Wagnerpersonages te vertolken, maar ook Italiaans repertoire, zowel tijdens het winterseizoen als in het kader van de 'Maggio Musicale Fiorentino', het jaarlijks operafestival in deze stad.

Dat hij in 1953 aangezocht werd de hem vertrouwde rollen als Pogner in «Die Meistersinger» en de Landgraaf in «Tannhäuser» te zingen is geen verrassing. Hoewel er in die tijd aan Italiaanse bassen van overeenkomstig kaliber beslist geen gebrek was en hij zijn reputatie voornamelijk in het Duitstalig repertoire had opgebouwd, zong hij op 6 december Sparafucile in «Rigoletto», onder de directie van Vittorio Gui en met Gianni Poggi en Aldo Protti in de hoofdrollen.

Meer bijzonder was de uitnodiging om in de 'Maggio Musicale Fiorentino' van 1954 in drie voorstellingen de partij van de Arcivescovo di Magonza (Mainz) in Gasparo Spontini's «Agnese di Hohenstaufen» te zingen. De opvoeringen stonden onder leiding van Vittorio Gui en zangers van naam als Franco Corelli, Francesco Albanese en Giangiacomo Guelfi maakten deel uit van de rolbezetting.

Sparafucile, Florence 1953

Spontini's laatste opera, na de première in 1829 en de opvoering van de herziene –Italiaanse - versie uit 1837, beide in Berlijn, in de vergetelheid verdwenen, kreeg hier zijn eerste opvoeringen in Italië. De opera «Agnes von Hohenstaufen», geschreven in Spontini's mengeling van een laat-classicistische stijl met romantische elementen, brak door zijn enorme orkest- en rolbezetting, zijn uitgebreide en massieve ensembles en zijn frenetieke vocale partijen – 'Der Tagesspiegel' sprak van "unerhörte Spannung und Schlagkraft" – met alle conventies en heeft zonder twijfel menige latere componist, ook Meyerbeer en Wagner, beïnvloed.

De opera paste niet in de muzikale ontwikkeling van die tijd en werd door tijdgenoten niet begrepen. Hector Berlioz, groot bewonderaar van Spontini, vooral van zijn opera's «La Vestale» en «Cortéz», wijdde de 'Dertiende avond' van zijn 'Les soirées de l'orchestre' geheel aan een biografische schets met bespreking van de werken van de componist. Hij beweerde de partituur van «Agnes von Hohenstaufen» te hebben bestudeerd en sprak zijn verbazing uit over enkele hoogst merkwaardige en moeilijk te verwezenlijken combinaties in de ensemblestukken:

"Zo is er een scène waarin het orkest een storm uitbeeldt, terwijl vijf personages op het toneel een kwintet zingen en in de verte een nonnenkoor hoorbaar is, begeleid door met blazers en contrabassen

Ensemble Agnese di Hohenstaufen, Florence 1954

nagebootste orgelklanken.” De als legendarisch aan te merken productie uit 1954 werd voor televisie opgenomen en is op cd bewaard gebleven.

In latere jaren kwam Arnold van Mill in Florence terug in enkele vertrouwde rollen, zoals Rocco (1960), König Heinrich (1961), Hunding (1963) en Veit Pagner (1967/68).

Arnold van Mill is ook in andere Italiaans steden regelmatig te gast geweest: Bologna (1953 en 1955), Turijn (1954), Palermo (1960), Venetië (1954, 1968, 1969, 1970, 1971 en 1973) en Napels in 1952, 1960, 1965 en 1966.

Na afloop van het optreden in Napels in 1952 vertrok Arnold naar Rome om daar het vliegtuig naar Schiphol te nemen. Hij moest vroeg op het vliegveld zijn. De wegen zaten verstopt. De taxichauffeur deed alle moeite om nog op tijd op het vliegveld te komen, maar tevergeefs. Hij zag bij aankomst op het vliegveld het KLM vliegtuig “Koningin Juliana” het luchtruim kiezen. Enkel uren later kwam het bericht dat het toestel vlak voor landing bij Frankfurt verongelukt was. Er waren slechts twee overlevenden. Voor een beschrijving van het ongeval zie: <http://aviacrash.nl/paginas/juliana.htm>

HAMBURG - STAATSOPER

Dit operahuis kan met recht worden beschouwd als de thuisbasis van Arnold van Mill, die er van april 1951 tot maart 1983 in talloze voorstellingen heeft gezongen, hetzij als gast of als vast lid van het ensemble.

Hamburg heeft sinds de zeventiende eeuw een leidende rol in het Europese muziekleven gespeeld. Componisten van naam als Telemann en Händel zijn aan de Hamburger Oper – in 1678 gebouwd als het eerste operahuis in Duitsland – verbonden geweest.

Met de ingebruikname in 1827 van een nieuw operagebouw met 2800 zitplaatsen aan de Dammtorstrasse bouwde de Hamburger Oper haar naam internationaal verder uit. Gustav Mahler had er de leiding van 1891 tot 1897, als opvolger van Hans von Bülow.

De tijdens een bombardement in 1943 verwoeste toeschouwersruimte werd direct na de oorlog provisorisch geïntegreerd in het bewaard gebleven, in 1927 vernieuwde toneelgebouw, dat heden nog in gebruik is. In 1955 werd een nieuwe toeschouwerszaal geopend.

Evenals andere theaters in Duitsland werkte Hamburg met een vast team van solisten die voor onbepaalde tijd deel uitmaakten van het ensemble. Niet-Duitse opera's werden steevast in vertaling gebracht. Vanaf 1961 werden met financiële steun van de 'Stiftung zur Förderung der Hamburgischen Staatsoper' speciale voorstellingen georganiseerd in het kader van 'Festliche Opernabende', waarvoor internationale zangers van naam werden gecontracteerd in Duitstalige producties van Italiaanse opera's. Men hoorde er o.a. Mario del Monaco en Aldo Protti in «Otello», Giuseppe Campora en Tito Gobbi in «Tosca», Mario del Monaco en Giulietta Simionato in «Aida», Pauline Tinsley en Plácido Domingo in «Die Macht des Schicksals». Dat de tweetaligheid een aparte en soms groteske werking had, werd destijds blijkbaar als normaal geaccepteerd.

Het eerste gastoptreden van Arnold van Mill in Hamburg vond plaats in het 'Provisorium' op 21 april 1951 als Hermann, Landgraf van Thüringen in «Tannhäuser». Venus werd gezongen door Martha Mödl.

Vanaf 1954 kreeg hij een vaste aanstelling en zong in een onafzienbare hoeveelheid voorstellingen, te beginnen met «Die Zauberflöte» in maart, in de enscenering van Günther Rennert. Anneliese Rothenberger zong toen Papagena.

Ook minder gespeeld werk en totaal vergeten opera's stonden in Hamburg op het programma, zoals «Achill unter den Mädchen» van Händel, met als dirigent Wilhelm Brückner-Rüggeberg en Van Mill in de rol van Lycomedes. Händels laatste opera «Deidamia» uit 1741 verscheen in een tijd dat het Engelse publiek al genoeg begon te krijgen van zijn Italiaanse opera's en hij zich meer begon te richten op het componeren van oratoria met veelal bijbelse onderwerpen. Het werk werd in Hamburg opgevoerd in een Duitse vertaling met een aangepaste titel, die eerder doet vermoeden dat het hier een operetteachtige persiflage betreft van een Grieks mythologisch thema.

“Die gestochenen Koloraturphasen, mit denen Anneliese Rothenberger überrascht und brilliert, der mit seiner biegsamen Baritonstimme künstlerisch Hervorragendes leistende Horst Günter, der sonore, füllige Baß van Mills, von dessen milder Persönlichkeit königliche Würde ausstrahlt, bieten Ruhmestaten der Hamburgischen Oper, die damit wieder an die großen Zeiten ihrer Vergangenheit anknüpft.”

Vanaf 5 november 1954 was Arnold van Mill te horen in de buffo-rol van Don Magnifico in Rossini's «Angelina», gedirigeerd door Horst Stein.

Ook Rossini's opera «La cenerentola» uit 1817 werd, zoals destijds bij opvoeringen van Italiaanse opera's in Duitsland gebruikelijk was, in vertaling gebracht, waarbij je eerder zou verwachten dat voor 'Aschenputtel' of 'Aschenbrödel' als titel zou worden gekozen.

“Prächtig Arnold van Mill in der Rolle des hoffärtig-prahlerischen Stiefvaters, der sich als Buffo von bezwingender Komik und vortrefflich charakterisierender Witzbold entpuppte.”

Don Magnifico, Hamburg 1954

Op 15 oktober 1955 ging een hartewenst van de Hamburgers in vervulling. De nieuwe Staatsoper werd geopend in aanwezigheid van de bondspresident Theodor Heuss. Onder leiding van Leopold Ludwig werd «Die Zauberflöte» gebracht in een nieuwe enscenering van Günther Rennert

“Das [een opvallende neiging tot brede tempi] fordert ungewöhnlich viel Kraft von den Sängern, unter denen Anne Bollinger und Rudolf Schock, Colette Lorand und Horst Günther und Arnold van Mill den recht hohen stimmlichen Standard dieser Eröffnungsaufführung repräsentieren.”

“Die Zauberflöte was dominated by the noble Sarastro of Mr. Arnold van Mill, whose finely controlled voice had the necessary dark tones.”

Van Mill vertolkte de rol van Agis, König von Sparta bij de wereldpremière van Kreneks «Pallas Athene weint» op 17 oktober 1955.

Dirigent: Leopold Ludwig; enscenering: Günther Rennert. Met o.a. Hermann Prey, Melitta Muszely en Helga Pilarczyk. Deze opera op tekst en muziek van Ernst Krenek, behandelt een

episode uit de Peloponnesische Oorlog tussen de Peloponnesische Bond (Sparta) en de Zeebond (Athene). De Atheners werden in 404 v.Chr. overwonnen en gedwongen in de Spartaanse Bond op te gaan.

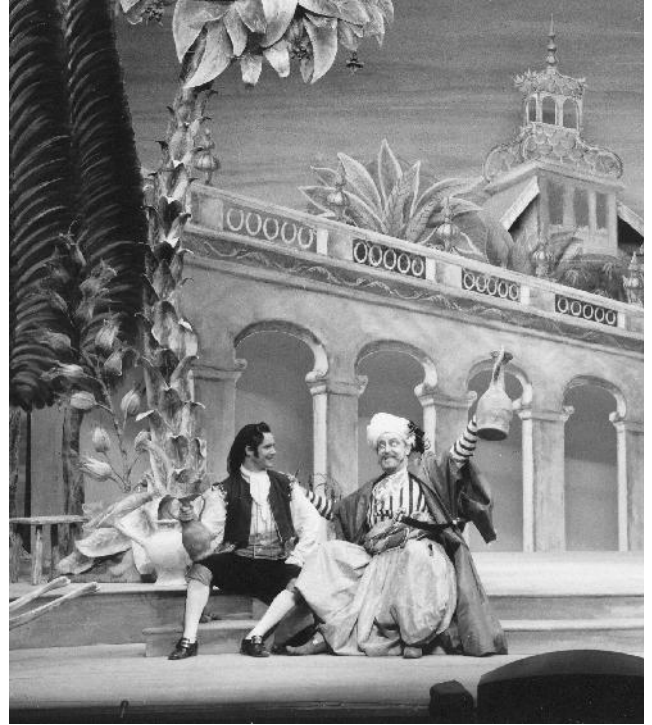
In het kader van de drie heropenings-voorstellingen van de Hamburgische Staats-oper volgde op 20 oktober 1955 de première van «Irische Legende» van Werner Egk, waarbij Arnold van Mill eveneens deel uitmaakte van de rolbezetting.

Ondanks zijn verplichtingen in Hamburg was Van Mill in de gelegenheid diverse gast-optredens aan te nemen, al was het niet altijd eenvoudig hiervoor verlof te krijgen. Zo zong hij in 1956 in Bayreuth, Edinburgh en Antwerpen. In Glyndebourne bracht hij zijn Osmin ten gehore in sprookjesachtige opvoeringen van «Die Entführung aus dem Serail», blijkens de foto's van Anthony Armstrong-Jones, de latere Earl of Snowdon.

In december 1956 werd de «Ring des Nibelungen» in een nieuwe encensering van Günther Rennert uitgevoerd. Onder leiding van Leopold Ludwig zong Van Mill Fasolt, Hunding en Hagen.

Het jaar 1957 was weer goed gevuld met interessante partijen, waaronder Daland:

“Daß sich neben ihm [Hans Hotter als Holländer] auch die Darsteller der übrigen Partien charakteristisch behaupteten: der herrlich singende, durch wolltuend schlichte Darstellung veredelte Daland Arnold van Mills, der kraftvolle Eric Walter Geislers und die herb-leidenschaftliche Senta Siw Ericsson, gab der Aufführung unter den umsichtigen Leitung Wilhelm Brückner-Rüggebergs gutes Niveau.”

Osmin, Glyndebourne 1956

gevolgd door Abul Hassan in «Der barbiere von Bagdad» van Peter Cornelius en Philip in «Don Carlos». In een serie hernemingen in september 1960, eveneens met Van Mill, zong Mimi Aarden de rol van Eboli. In de reeks voorstellingen in 1961 waren onder zijn partners Edith Lang en afwisselend Arturo Sergi en Rudolf Schock.

Zijn vertolking van «Boris Godunow» werd in november 1957 in de kritieken met lof ontvangen:

“Von der Szene offenbar geschockt, kam selbst Arnold van Mill als Boris nur schwer in Gang, aber vom 5. Bild an sang und gestaltete er hinreißend.”

“Die Titelpartie hatte Arnold van Mill übernommen, der das Schicksal des gehetzten, von seinen Gewissensqualen gefällten Zaren packend erfüllte, die berühmte Schaljapin-Rolle aber vor allem stimmlich und musikalisch höchst eindringlich gestaltete.”

“Ein neuer Boris in der Staatsoper: Arnold van Mill, der, wie zu erwarten, der Gestalt im Klanglichen und in der künstlerischen Zeichnung Format gibt. Der Zar, der durch Mord an die Macht gelangte, Gewissensqual und Reue, die ihn zermürben,

erhielten hier auch in der helleren, kraftvollen Klangsphäre des Organs eindringliche Kontur. Die stimmlich überragende und dramatische Gestaltung der Titelrolle wurde zum Triumph für Arnold van Mill.

Na de voorstellingen van «Lohengrin», geënceneerd door Wieland Wagner, in de vertrouwde rol van König Heinrich, onder leiding van Heinz Tietjen en met Elisabeth Grümmer als Elsa en Caspar Bröcheler als Telramund, kwam Van Mill in mei 1958 ten tonele in de heerlijke speelrol van Arnolphe in «Die Schule der Frauen» van Rolf Liebermann, de intendant van de Hamburgische Staatsoper.

“Arnold van Mill, balzend und böse, turtelnd und tobend, liefert mit dieser Figur ein Kabinettstückchen.”

“Arnold van Mill ist als Arnolphe nicht zu übertreffen in dieser Mischung von spaßiger Grandezza und üppigem Stimmvolumen, das auch im flüssigen Parlando brilliert.”

“Arnold van Mill mit köstlichen Bartolozügen als geprellter Arnolphe.”

Onder leiding van Leopold Ludwig trad Van Mill vervolgens op als Orest in voorstellingen van «Elektra» naast Astrid Varnay en Maria von Ilosvay en als Ramfis in «Aida».

Meer bijzonderheden over deze voorstellingen in juni 1959 onder de directie van Arthur Gruber zijn niet bekend. «Aida» was in Hamburg opnieuw te horen op 24 september 1961 toen het werk eenmalig in het Italiaans werd opgevoerd in een internationale bezetting: Edith Lang en Eugene Tobin (Leonie Rysanek en Mario del Monaco hadden afgezegd), Giulietta Simionato (eerste optreden in Duitsland), Lawrence Winters en Arnold van Mill.

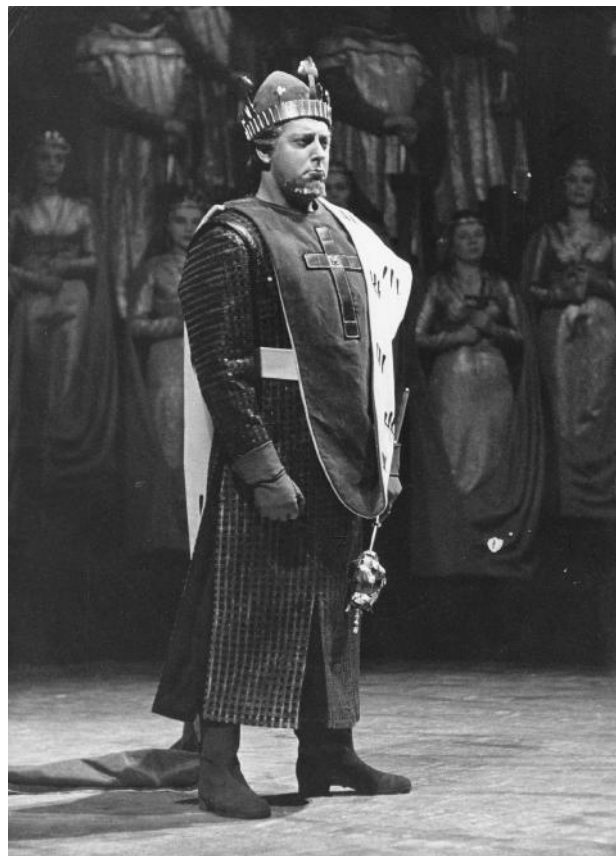
Een latere opvoering vond plaats op 29 mei 1963 met Edith Lang als Aida en Dimitar Usunov als Radames:

“Favoritin dieser Aufführung war jedoch Mimi Aarden, deren Amneris stets eine Glanzleistung ist. Stimmlich wieder imponierend Arnold van Mill (Oberpriester) und Josef Metternich (Amonasro) bei seinem ersten Auftritt.”

Met Ernest Bour als dirigent zong Van Mill in november 1959 zijn fameuze creatie van Osmin:

“Eine faszinierende Studie künstlerisch gestalteter Primitivität gab der komödiantisch unerhört begabte, stimmlich kultivierte Arnold van Mill als Osmin.”

“Den Osmin, hier mehr pffiffiger und verschlagener Hofschranz als cholerischer Haremswächter, prägt Arnold van Mill, Besitzer eines wundervoll reagierenden und klingenden Spielbasses, zu einer einzigartigen und beherrschenden Bühnengestalt.”

König Heinrich, Hamburg 1957

“Einen Sondererfolg hatte der grimmige, augenrollende und doch genasführte Osmin von Arnold van Mill, dessen Wut-Arie am liebsten noch einmal gehört worden wäre.”

Dat Monteverdi een volstrekt andere zangstijl vereist ondervond hij in de rol van Seneca in «Die Krönung von Poppea»:

“Mit dem markig-hellen Sonderwert seines raumfüllenden Basses verwirklichte Arnold van Mill einen Seneca, der als aufrechter und mutig todesbereiter Philosoph den nötigen Kontrast zur Kaiserfigur zu geben vermag. (Anfangs merkte man auch bei ihm etwas, wie der unbequeme ‘historische’ Monteverdi-Stil den Sängern Schwierigkeiten bereitet).”

Eind 1960 kon hij zich volledig uitleven in «Der Rosenkavalier» onder leiding van Antal Dorati en in de encensering van Rudolph Hartmann:

“Arnold van Mill bringt Voraussetzungen mit, die erwarten lassen, daß er bald ein überragender Ochs der deutschen Opernbühne sein wird. Prall und vital, mit prachtvollem Humor begabt, nicht ohne Charme und Diskretion, erinnert sein Lerchenauer schon heute an hohe Vorbilder. Dazu war er auch stimmlich in bester Form, mit warmer substanzreicher Mittellage und Tiefe. Nur das Parlando müßte noch an Geschmeidigkeit gewinnen.”

Ook de in Duitsland ongekend populaire «Die verkaufte Braut» bood Van Mill als Kezal alle gelegenheid zich te profileren in een echte speelrol met komische accenten. Uit het grote aantal door Arnold van Mill bewaarde scènefoto's blijkt dat deze nieuwe encensering van Rennert volledig recht doet aan een de traditie van warmbloedig volksstuk uit het Tsjechische landleven, waarbij Leopold Ludwig het temperament en de kleurenpracht van de partituur krachtig liet oplichten. De productie met o.a. Gisela Litz, Maria von Ilosvay, Heinz Hoppe en Caspar Bröcheler werd zonder enige beperking bejubeld in de Duitse pers:

“Eine Prachtgestalt in Wort und Ton, Mimik und Gebärde: Arnold van Mill – fast hatte ich gesagt: Der geborene Heiratsvermittler!”

“Selbst die Rolle des Heiratsvermittlers Kecal hatte kaum Komik. Jedenfalls hätte Arnold van Mill mehr daraus machen können, als nur der gerissenen Gauner zu markieren.”

“Der stimmprächtige Kezal Arnold van Mills (musikalisch nicht immer ganz sicher) war als Figur etwas zu bieder angelegt.”

Kezal, Hamburg 1960 met Litz en Bröcheler

In oktober 1961 was Van Mill te horen als Komtur in «Don Giovanni» onder leiding van Hans Schmidt-Isserstedt (later Horst Stein)

“Ein hoher Gewinn für die Aufführung war – neben Benno Kusches prall vitalem Leporello, Arnold van Mills stimm-gewaltigem Komtur und den frischen Masetto Heinz Blankenburgs – Fritz Wunderlich mit den überaus kultiviert gesungenen Kantilenen seiner partie als männlich-nobel gezeichneter Don Ottavio.”

En een maand later in een van zijn glansrollen, Kaspar in «Der Freischütz». Muzikaal gezien, met Horst Stein als dirigent, werd de première van deze meest Duitse en meest romantische opera in het genre als ‘in orde’ beschouwd, over de regie was de recensent Ludwig Pollner allerm minst enthousiast: “Mehr oder minder läuft – oder steht – jeder da und so auf der Bühne herum, wie er’s einst gelernt hat, wobei Rampe und Souffleurkasten gelegentlich eine fatale Anziehungskraft haben. Alles in allem zu Theo Ottos supernaturalistischen Bildern: klassisch-konventionelles Nummerntheater.”

“Konventionell wie der Max ist von der Regie auch der Kaspar geführt: als der klassische böse Bühnen-Buhmann. Zu Arnold van Mill paßt der nicht. Schon gar nicht, wenn er zu singen aufhört – Arnold van Mill ist ein hervorragender Sänger – und zu sprechen anfängt. Da erübrigt sich jedes Wort wortwörtlich: den Kaspar spielen und des Deutschen nicht recht mächtig zu sein ..., was soll’s eigentlich?”

“Die markanteste Gestalt der Aufführung war Arnold van Mill (Kaspar): ein dämonischer Finsterling mit diabolischer Lust am bösen Spiel.”

“Leider ließ die Regie ihn [Ernst Kozub als Max] ebenso im Stich wie den stimmungsgewaltigen Kaspar Arnold van Mills.”

Fürst Gremin, Hamburg 1982

Bij hernemingen van «Der Freischütz» vanaf november 1963 was Arnold van Mill te horen als Eremit, met Herbert Fliether in de rol van Kaspar.

In februari 1962 vertolkte Arnold van Mill de rol van vorst Gremin in Tsjaikovski's «Eugen Onegin» met Heinz Hoppe, Melitta Muszely en Vladimir Ruzdak in de hoofdrollen. George Balanchine's encensering werd na de feestelijke première alom geprezen om zijn gedetailleerde uitbeelding van zowel het grootstedse Sint Petersburg als het Russische landleven, met oogverblindende kostuums en decors van H.M. Crayon.

“Den Fürsten verkörperte Arnold van Mill mit energischer Würde.”

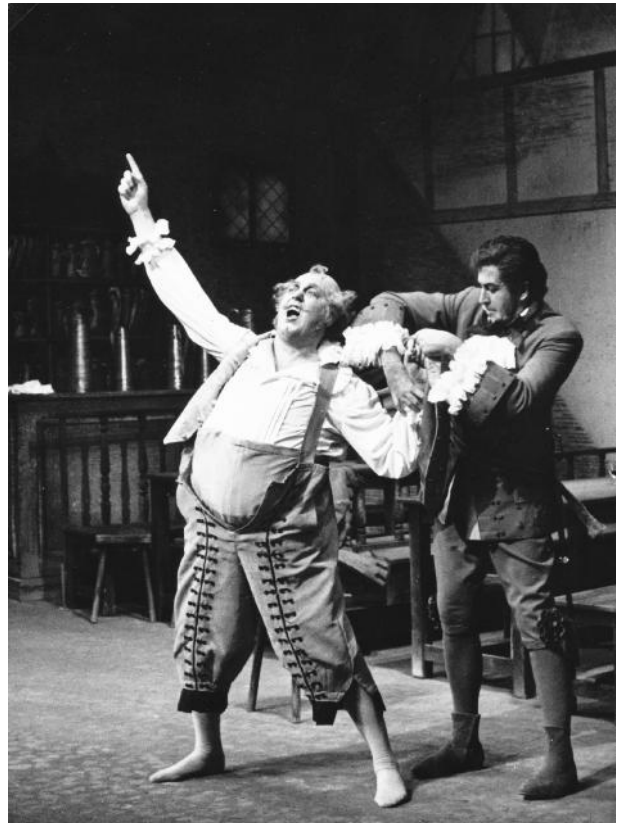
Zijn Pogner, Zacharia (in het Italiaans), Hunding en Tschelio in Prokovjef's «Die Liebe zu den drei Orangen» kregen in de pers niet zo veel aandacht als zijn vertolking van Falstaff in Nicolai's «Die lustigen Weiber von Windsor» in mei 1964:

“Daß Arnold van Mill einen Falstaff hinlegen würde, der sich gewaschen hat, darauf war man gefaßt. Stimmlich großartig und der wahre Alpdruck einer durch Heiterkeit verklärten Primitivität. Ihm galt begreiflicherweise die Spitze der nach dem letzten Ton gewaltig anschwellenden Beifallskurve.”

“Auf der Bühne gefielen vorzügliche Sänger und Darsteller: Arnold van Mill war ein herrlich saufender, mit des Basses Urgewalt singender Falstaff, der sein ‘Büblein klein an der Mutterbrust’ voluminös wachsen ließ. Sir John Falstaff war endlich einmal das, was er sein muß: ein kraftstrotzender Ritter, der mit ‘Wie freu ich mich, wie treibt mich das Verlangen’ krachend in die Prunkhose stieg.”

“Obenan steht natürlich Arnold van Mill: so kompletter Falstaff und durchtriebener Troddel, daß man glauben könnte, Nicolai habe ihm die Bravourpartie auf den Leib – was sage ich – auf den Bauch geschrieben. Den Beifallsrahm schöpfte Arnold van Mill ab: herrlich-komisch, beispiellos vital und gesanglich in Hochform.”

“[...] und natürlich für den liebestollen, genasführten Ritter: Arnold van Mill, eine Kugel auf Tanzbeinen, vital und stimmungsgewaltig bis zur großen Blamage beim nächtlichen Mummenschanz im Windsorwald.”

Falstaff, Hamburg 1964 met Ruzdak

«Boris Godunow» stond op het programma in oktober 1964, nu onder leiding van Ernest Ansermet en in de instrumentatie van Dmitri Sjostakowitsj. Van Mills uitbeelding van de titelrol ontlokte aan critici enkele bedenkingen:

“In jeder Hinsicht problematisch war die Besetzung der Titelrolle mit Arnold van Mill. Er schien entweder mit der zwielichtigen Psyche des Zaren nicht zurechtzukommen oder falsch geführt worden zu sein. An dieser Figur, in dieser Stimme war nichts dämonisches, nichts furchterregend Gewaltiges: zwar düster und melancholisch vom ersten Auftritt an, aber sonst das gütige ‘Väterchen’ Zar, dessen Gewissensqualen und Wahnsinnsausbrüche eher befremdeten als erschütterten.”

“Arnold van Mill, anfangs etwas zurückhaltend in der Charakterzeichnung des Zaren, steigert sich im Verlauf des Abends zu packender Intensität des Spiels und mächtiger Stimmfaltung.”

Tussen 1965 en 1968 verscheen Van Mill nog in een zestal producties en zong in augustus 1968 zijn laatste voorstellingen in Hamburg als Van Bett in Lortzings «Zar und Zimmermann»:

“Was aber wäre die ganze Oper ohne einen umwerfend komischen, zungengewandten und stimmgewaltigen Bürgermeister van Bett? Arnold van Mill ist ein Volltreffer in dieser Partie.”

Omwillen van de volledigheid volgen hieronder nog de internationale gastvoorstellingen van de Staatsoper buiten Hamburg, waarbij Arnold van Mill betrokken is geweest. Het was in die tijd niet ongebruikelijk dat de gastzanger gevraagd werd zijn eigen kostuum en zwaard uit Hamburg mee te nemen, iets dat tegenwoordig niet meer is voor te stellen.

1955 Parijs, Théâtre des Champs-Élysées. Tristan und Isolde, Don Giovanni.

1956 Edinburgh Festival, King's Theatre. Die Zauberflöte.

1960 Kopenhagen, Falkoner Centret. Tristan und Isolde.

1962 Granada, Patio del serallo, Alhambra. Die Entführung aus dem Serail.

1965 Stockholm, Kungliga Teater. Der Freischütz.

1967 Montreal, Salle Wilfrid Pelletier. Mathis der Maler, Jenufa.

1967 New York, Metropolitan Opera House. Mathis der Maler.

Vlak voor de trip naar Stockholm had Van Mill al in Stockholm de rol van Osmin gezongen in het Drottningholm Slottsteater, in de regie van de filmregisseur Ingmar Bergman.

In Noord-Amerika trad hij op in San Francisco, San Diego en Los Angeles in 1958 en in Dallas in 1971, alle buiten zijn verbintenis met Hamburg.

HEILBRONN – STADTTHEATER

Naast de eerder genoemde Johanna Zegers de Beyl, echtgenote van de operadirigent Arthur von Loewenstein, had Van Mill al zanglessen genoten van Bas de Groo, Jeanne Landré en Henk Weimar.

Het zal voor een aankomend zanger een ongewisse onderneming zijn geweest de eerste stappen naar een carrière te zetten in een moeilijke periode als de oorlogjaren, toen Arnold van Mill eind 1941 officieel debuteerde in operaconcerten in Rotterdam en Den Haag. Dat het hem vanaf 1943 gelukt is zich te binden aan het Stadttheater in Heilbronn wekt toch wel enige verbazing. Een bijzonder licht op zijn aanwezigheid in Heilbronn wierp evenwel een krantenartikel uit Wiesbaden in oktober 1951: “Noch etwas interessantes zum Schluß.

Die vier Grobiane, Heilbronn 1943

Arthur [sic] van Mill ist keineswegs zum erstenmal in Deutschland. Er lernte das Land schon 1943 kennen. Als kriegsdienstverpflichteter Holländer. Allerdings met etwas ‘corriger la fortune’, wie der Franzose sagt – nicht als Fabriksarbeiter, sondern als Opernsänger am Stadttheater Heilbronn. Noch heute haben die Heilbronner Arthur van Mill und der Sänger das dortige Publikum in bester Erinnerung”.

Onder welke omstandigheden dit contact tot stand is gekomen, is niet te achterhalen, al bestaat het vermoeden dat Van Mill door zijn zanglerares Zegers de Beyl werd aanbevolen.

Arnold van Mill verscheen op het podium van het in 1913 voltooide theater in Jugendstil in de opera's «Die vier Grobiane» van Wolf-Ferrari (1943), Verdi's «Nabucco» en «Zar und Zimmermann» van Lortzing (1944), waarin hij de rol van de Russische gezant Admiral Lefort vertolkte. Na deze voorstellingen werd het theater in december door een bombardement zwaar getroffen en kon niet meer bespeeld worden. De ruïne werd in 1970 gesloopt en werd pas in 1983 door een modern theater vervangen. Arnold van Mill trad medio 1945 nog op in twee kerkconcerten in Heilbronn.

Alleen van «Nabucco» zijn recensies bewaard en hieruit blijkt dat het om een ‘neue Fassung für die deutsche Opernbühne von Joseph Kapp’ ging, waarin, om begrijpelijke reden, elke verwijzing naar Joden, Hebreeërs of Israelieten ontbrak, enkele personages van naam waren veranderd en de handeling werd verplaatst naar een oorlog tussen Assyrië en Egypte in 605 v.Chr. Arnold van Mill zong de rol van Amon, Hohepriester von Memphis (Zacharia dus).

“[...] der Oberpriester des Arnold van Mil, der einen Baß von erstaunlicher Kraft einzusetzen hat.” (Merk op dat hij zijn naam toen nog niet als ‘Van Mill’ spelde).

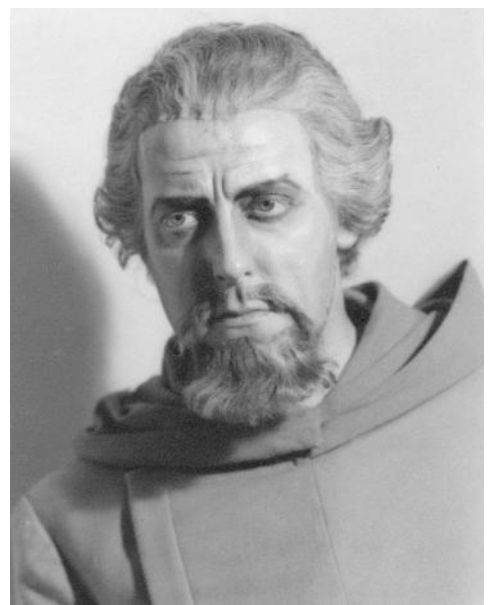
“Mit seinem schönen vollklingenden Baßorgan staltete Arnold van Mil den Hohepriester Amon aus. Mit der Trostarie im Zusammenklang mit dem eindrucksvoll gesungenen Heimatchor der gefangenen Aegypter hatte auch er einen Sonderbeifall zu verzeichnen.”

LISSABON – TEATRO NACIONAL DE SAO CARLOS

De eerste opera die in dit uitbundig gedecoreerde theater uit 1793 werd gepresenteerd was «La ballerina amante» van Domenico Cimarosa.

Arnold van Mill behoorde tot de grote groep zangers die regelmatig in Lissabon gasteerden in de bekende Duitstalige opera's. Van 1953 tot 1961 stond hij bijna jaarlijks op het toneel van het Teatro São Carlos naast grootheden als Inge Borkh, Gré Brouwenstijn, Martha Mödl, Wolfgang Windgassen, Ludwig Suthaus, Sandor Kónya, Josef Traxel, Anton Dermota, Karl Dönch, Gustav Neidlinger, Paul Schöffler.

Met het eerste contract van het operatheater van Lissabon voor de periode van 30 januari tot 3 maart 1953 verbond Arnold van Mill zich tweemaal op te treden in de rollen van Gurnemanz, Kapar, Sarastro en Capadoziër/2^e Nazarener (Salome) en eenmaal als Daland en Rocco. In 1954 volgden Pogner, Sarastro, Kaspar en Marke. Zijn laatste engagement aldaar betrof twee kleine rollen in

Gurnemanz, Lissabon 1954

«Elektra» in 1972, met in de vrouwelijke hoofdrollen Inge Borkh, Regina Resnik en Teresa Kubiak.

Enkele citaten uit Portugese dagbladen in vertaling:

“Arnold van Mill, die al dikwijls in de São Carlos geëxcelleerd heeft, vertolkte als Kaspar een van zijn beste rollen, want nog niet eerder heb ik iemand gezien die hem heeft overtroffen. Hij bediende zich steeds expressief van het mooi gekleurde timbre van zijn stem en was op enkele plaatsen ook groots in zijn uitbeelding, zoals bijvoorbeeld in zijn strofen in de eerste akte ‘Hier im irdischen Jammertal’.”

“De aan het publiek al bekende Arnold van Mill beviel opnieuw met zijn begenadigde stem en in zijn kunst als grote vertolker. Hij oogste grote bijval met zijn grandiose koning [Lohengrin].”

“Hoewel de rol van koning Marke wat moeilijkheid betreft niet met de andere twee rollen te vergelijken is, toch beviel ons in vocaal opzicht het spel van Arnold van Mill het best. Deze donker gekleurde stem is, zonder verlies van zijn rijke metaalachtige klank, tijdens de gehele voorstelling zodanig dat men niet het geringste hierop kon aanmerken.”

“Van Mill, een buitengewone zanger, was de mannelijke persoon [Sarasatro] die eveneens bijzonder uitblonk. De indrukwekkende manier waarop hij zijn rol speelde en de de ingetogenheid van stijl verdienden ten volle het applaus van het publiek.”

MAINZ – STÄDTISCHE BÜHNEN

Niet langer gebonden aan verplichtingen in Hamburg vond Arnold van Mill in de laatste jaren van zijn actieve loopbaan als zanger, naast de spaarzamer wordende internationale optredens, zijn weg naar de Städtische Bühnen Mainz, op uitnodiging van de intendant Wolf-Dieter Ludwig.

Hij had kort na zijn Bayreuth-debuut in 1951 al in Mainz gezongen in een concertante «Aida», ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van het Städtische Orchester Mainz. De 'Allgemeine Zeitung Mainz' gaf een expressie van zijn optreden in de partij van de Koning:

“Arnold van Mill als König der Sieger fügte sich seinem Kollegen vom tiefen Stimmfach gut ein, nach Glättung mancher noch rauher Töne dürfte er sich zu einem Sängertyp entwickeln, der mit Otto von Rohrs [Ramfis] Erscheinung gekennzeichnet ist. “

Met «Don Carlo», een productie die eveneens in Den Haag en Ludwigshafen te horen was, hernieuwde hij zijn optredens voor het Mainzer publiek in 1974.

“Den Philipp singt stets Arnold van Mill aus Hamburg: seine imponierende Gestaltung and sängerische Kraft dominierte. Einer Philipp von solcher Qualität hat Wiesbaden [waar deze opera in dat jaar ook geprogrammeerd was] nur gastweise, nicht ständig zu bieten.”

“Am wenigsten beeindruckte mich der prominenteste, Arnold van Mill als König; daß die etwas rauhe Stimme über die allerbesten Tage hinaus zu sein scheint, war weniger störend als die etwas unbeteiligte, allzu routinierte Darstellung.”

“Arnold van Mill gibt eine beispielhafte Interpretation des vereinsamten Monarchen. Sein schöner, ausgesprochen düster timbrierter Baß wird immer wieder zurückgenommen, vor allem bei seiner großen Nachtszene, die man selten so durchgeistigt gehört hat. Um so wirkungsvoller werden dann die Steigerungen gesetzt, deren die Stimme sehr wohl fähig ist.”

Deze beoordelingen komen in redelijke mate overeen met datgene wat in Nederland werd geschreven naar aanleiding van de voorstelling in Den Haag.

Hetzelfde jaar verscheen Van Mill in Mainz als König Marke in «Tristan und Isolde»:

“Ein König Marke von hoher Vollkommenheit – großartig eindringlich und sensibel im Ton, überzeugend in der souverän erfüllten tragischen Geste – war Arnold van Mill, den die Bayreuth-Erfahrung gerade im Hinblick auf diese Partie trefflich zustatten kommt.”

Van Van Mills volgende gastrol bij de opera van Mainz, Daland in «Der fliegende Holländer», vond de première in Valencia plaats. Door een ernstig auto-ongeval in mei 1975 moest hij afzeggen voor uitnodigingen voor «Don Carlo» in Leverkusen en «Lucia di Lammermoor» in Den Haag.

Hoe schaars zijn optredens in typisch belcanto repertoire ook zijn geweest, een uitgesproken bufforol in een opera van Donizetti was niet eerder op zijn pad gekomen.

«Viva la mamma», ook bekend als «Le convenienze e le inconvenienze teatrali», een ‘farsa’ uit 1827, waarbij Donizetti hoogstpersoonlijk de hoofdrol Mamma Agata bij de première voor zijn rekening nam, bood Van Mill alle kansen zijn komisch talent te etaleren in de rol van Impresario. Uit de ‘Wiesbadener Kurier’ van 2 maart 1978:

“Vom Typ her ausgezeichnet besetzt war der Impresario mit Arnold van Mill ... was dieser Künstler mit nur wenig Augenzwinkern bewirken kann!”

Met de partij van Warlaam in «Boris Godunow» in 1979 besloot Van Mill zijn periode als gast in Mainz.

Warlaam, Mainz 1979 met Elsi Maurer

MILAAN - TEATRO ALLA SCALA

Mede bepalend voor de mate waarin een operazanger deel uitmaakt van het collectieve geheugen van de operaliefhebber zijn de optredens in de enkele grote theaters van wereldniveau. In het geval van Arnold van Mill spreekt zijn medewerking aan Wagneropvoeringen in Bayreuth sterk tot de verbeelding.

Aan de Metropolitan Opera in New York is het gebleven bij een gastvoorstelling van de Hamburgische Staatsoper van «Mathis der Maler» in juni 1967, bij welke gelegenheid hij door de minister van buitenlandse zaken, Joseph Luns, werd rondgeleid in het gebouw van de Verenigde Naties.

Het Teatro alla Scala wordt misschien wel beschouwd als hét Mekka van de opera en ook daar heeft Van Mill enkele belangrijke hoofdrollen uit zijn indrukwekkende carrière gezongen.

La Scala werd in 1778 ingewijd met de première van Salieri's «Europa riconosciuta» en heeft zich dank zij het voortvarend beleid van impresario's zoals Bartolomeo Merelli in de negentiende eeuw ontwikkeld tot het meest vooraanstaande operatheater van Italië. Aankomende componisten en componisten van naam vonden er een podium voor hun opera's die nu nog een bekende klank hebben en repertoire hebben gehouden.

In februari 1959 verscheen hij als Daland in «Der fliegende Holländer» in vijf voorstellingen, geleid door Hans Knappertsbusch, naast Birgit Nilsson en Hans Hotter. Er zijn geen kritieken van deze voorstellingen bekend.

Eveneens werd zijn naam in de agenda van februari genoemd als de met Nicola Rossi-Lemeni alternerende Silva in enkele opvoeringen van Verdi's «Ernani», gedirigeerd door Gianandrea Gavazzeni en met Franco Corelli en Ettore Bastianini. De rol van Silva zou toen nieuw voor Van Mill zijn geweest en zou later niet door hem elders worden gezongen. Aangezien er geen recensies voorliggen en er evenmin aanwijzingen in de vorm van een contract te vinden zijn, moet ervan worden uitgegaan dat hij niet in deze partij op het toneel van de Scala is verschenen. Volgens Carlo Gatti's «Il Teatro alla Scala nella storia e nell'arte» werd de partij van Silva later in deze reeks gezongen door Nicola Zaccaria.

Gezien zijn reputatie in baspartijen in «Der Ring des Nibelungen», wekt het geen verbazing dat Van Mill ook in de Scala hiervoor gevraagd zou worden. Die gelegenheid deed zich voor in mei en juni 1963 toen de tetralogie er na de cyclus van 1950 voor de achtste maal werd uitgevoerd, in de regie van Heinz Tietjen en onder directie van André Cluytens. Het contract stipuleerde zijn deelname aan zes opvoeringen van «Die Walküre», «Siegfried» en «Götterdämmerung», tegen een totale gage van Lire 1.050.000. In het programmaboek werd Gottlob Frick in de twee laatstgenoemde opera's als Fafner en Hagen aangekondigd en Van Mill als Fafner in «Das Rheingold» en Hunding. Om de zaak nog ingewikkelder te maken staat Van Mill in de «Cronología» van Gatti's «Il Teatro alla Scala nella storia e nell'arte» wél vermeld als de Fafner in «Das Rheingold».

De recensies wijzen echter uit dat Arnold van Mill wel degelijk de vier rollen heeft gezongen, zij het wellicht niet in alle voorstellingen van de drie cycli die in mei en juni werden uitgevoerd.

“Il giudizio generale è stato sintetizzato bene da Arnold van Mill (Fafner nel «L'oro del Reno») e Hunding nella «Walkiria», che da Milano si trasferirà poi per la «Walkiria» a Firenze, con la seguente frase: «Eccellente l'orchestra della Scala, limitate le prove».”

“Davvero eccellente, per la potenza, l'espressività, il colore di una voce ancora intatta, Arnold van Mill nella parte di Hunding.”

“Il tenore Feiersinger è un Sigmund vibrante, vocalmente ben donato, Hans Hotter un Wotan ancora all'altezza del compito en il basso Van Mill un Hunding di voce stupenda.”

“Accanto a lei [Birgit Nilsson] va citato l'eccellente Arnold van Mill, un Hunding di rilevanti mezzi vocali.”

“Arnold van Mills gewaltiger Baß wurde durch Lautsprecher noch verstärkt, was in Anbetracht des sich wild gebärdenden Lindwurms Fafner [in Siegfried] seine Wirkung nicht verfehlte.”

“Invece, accanto al formidabile Arnold van Mill (un Hagen di sottile nequizia, voce nera per neri pensieri),”

“Il basso Arnold van Mill è un Hagen di prim’ordine, una delle più belle voci di basso oggi esistenti”.

Een kleine anekdote: Van Mill had in de Scala opgeschept over de Hollandse Nieuwe, in combinatie met een Schiedamse jenever. Om zijn toehoorders hiervan te overtuigen liet hij per luchtpost een vaatje haring naar de Scala komen. De haring bleek nog niet schoon-gemaakt, dus Arnold zou het zelf even vakkundig doen. Iedereen was volkomen verrast door de smaak, maar waar moest hij het afval laten. Arnold zag een raampje dat open kon en kiepte het afval de steeg in naast de Scala.

Verwijzend naar gesprekken tijdens de «Ring» aan de Scala, werd Van Mill op 3 september 1963 per brief naar zijn eventuele interesse gevraagd om de rol van de Grootinquisiteur in «Don Carlo» te vertolken. Het voorstel betrof drie voorstellingen in de periode van 17 november tot 22 december 1963. Reacties zijnerzijds op deze brief ontbreken en er zijn ook geen aanwijzingen gevonden dat hij in die periode in de Scala is opgetreden, zoals dat evenmin het geval is in andere theaters. Mogelijkerwijs heeft hij die maanden bewust vrij willen houden.

NEDERLAND - OPERA

Arnold van Mills loopbaan als zanger mag zich weliswaar voornamelijk in het buitenland hebben afgespeeld, toch was hij met zekere regelmaat ook in eigen land te horen in concerten en opera's. De eerste opera waarin hij te horen was, Gounods «Faust», vond plaats in het Haagse Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen op 30 december 1941, door de Nationale Opera Groep begeleid door het orkest 's-Gravenhage' onder directie van Jos. Vranken sr. Vermoedelijk was dit een van de vele initiatieven van de bas Henk Weimar, die Méphistophélès zong, om een opera in Den Haag van de grond te krijgen. De regie was van Anton Koolhaas, later een bekend schrijver van romans en filmscenario's. De Telegraaf meldde:

“Gerard Holthaus bleek een krijgshaftige Valentin te zijn en Arnold van Mill's vertolking der Wagner-partij viel te loven.”

Na de drie laatste oorlogsjaren in Heilbronn keerde hij terug naar Nederland, gaf recitals in Rotterdam en werkte mee aan operavoorstellingen in het Haagse Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen.

Na de zuivering onder de kunstenaars die niet tot het georganiseerde kunstenaarsverzet hadden behoord, kwamen er in 1946 initiatieven op gang tot oprichting van opera-instellingen, onder meer leidend tot de Stichting De Nederlandsche Opera.

In Den Haag trachtte de Stichting Haagsch Operafonds uit het niets een operapraktijk op te bouwen en presenteerde zich op 14 februari 1946 met Von Flotows «Martha». De doelstellingen van de stichting werden in het programmablaadje uiteengezet: “Jonge kunstenaars een kans bieden is een waagstuk op financieel gebied. Wie kent ze? Wat zijn dat voor luitjes? Wie gaat daar naar toe? Daar ga je toch geen geld voor uitgeven. Opera, daar

moet je de groote kunstenaars voor nemen, en dan als het geen Italianen, Franschen of Duitschers zijn, neen dan is het niets. Onze “oude garde” langzaam uitstervend, figuren waar Nederland trotsch op kon zijn. Urlus, Orelia, Morison, Santhagen-Manders, Engelen-Sewing, Maartje Offers, v. Raalte Horleman, Poolman-Meisner, ook zij behoorden eens tot de jonge garde, en hun namen met eere genoemd, gaan voorbij, [...] en wat dan?, wat houden wij over?, hebben wij voor onze jongeren een plaats bereid? Ja, dat doel wil de Stichting Haagsch Operafonds door alle moeilijkheden heen, zich blijven stellen, ook al lijkt het onbereikbaar, ook financieel. Wij willen niet terug naar vóór 1940.”

In mei 1946 volgde «Lucia di Lammermoor», waarover weinig goeds te melden viel, behoudens:

“Indien wij de zeer goede vertolkingen van de hoofdrol door Nelly Smit, die uitstekend weg wist met haar zware partij, van Arnold van Mill in de mooie ernstige rol van Raimondo uitzonderen, valt er niets meer te prijzen in deze uitvoering. Het orkest was ronduit slecht, rommelig en ontstemd; de dappere pogingen van Nico Ringels vermochten dit niet te verhelpen.”
(Het Binnenhof)

“Laat ons het positieve vermelden: Nelly Smit als Lucia prachtig van stem, Italiaansche techniek, tooneelroutine, dramatisch talent. Arnold van Mill als haar biechtvader Raimondo uitstekend van stem, moet actie gaan leeren.”
(De Nederlander)

De ambitieus gestartte Stichting Haagsch Operafonds, met het Orkest van de Nederlandsche Toonkunstenaarsbond Afdeling Den Haag, met eigen koor, nu versterkt met het Rotterdamsch Operakoor, kwam in K & W al op 20 juni 1946 terug met «Samson et Dalila». Citaten uit recensies in ‘Het Parool’, ‘Het Binnenhof’ en de ‘Nieuwe Courant’ geven een aardig beeld van het niveau van de opvoering in dit eerste na-oorlogse jaar.

“Veel goeds valt er van de uitvoering niet te zeggen. Spel-actie ontbreekt bij de vrij aardig geschoolde zangers bijna geheel, de aankleding was droevig, de verlichting slecht. Wel koester ik verwachtingen van den bas Arnold van Mill. Het orkest was niet onverdienstelijk. De jeugdige en toegewijde dirigent Nico Ringels kan iets gaan beteekenen. De primaballerina Mira Quirina is iets te veel op effect afgestemd. Het werk van haar armen is beter dan van haar beenen”.

Terwijl Van Mill in de tussenliggende jaren had gezongen in buitenlandse operatheaters van aanzien kwam op 30 maart 1953 de Nederlandse Opera in beeld met een gastcontract voor enkele voorstellingen van «Die Zauberflöte» in januari 1954, met aansluitend dezelfde rol in het Holland Festival 1954. Ondanks zijn aanvankelijke toezeggingen moest hij voor januari afzeggen wegens ‘Erholungsurlaub’ bij de Hamburgse Staatsopera. De juiste toedracht van de gebeurtenissen wordt niet duidelijk uit de gevoerde correspondentie, die hoofdzakelijk een door Van Mill te betalen schadevergoeding voor het inhuren van een vervanger betreft. Ook een optreden als Sarastro in het Holland Festival 1954 heeft niet plaats gevonden. Wel werden hem in mei 1957 andere voorstellingen in het vooruitzicht gesteld. De adjunct-directeur Frans Vroons bleef er in volharden Arnold van Mill naar Nederland te krijgen, want vanaf mei 1957 volgde er een stroom van uitnodigingen voor «Die Zauberflöte», «Il barbiere di Siviglia», «Don Carlo» en «Faust», evenals een optreden als Lunardo in een Nederlandstalige «I quattro rusteghi».

Zijn overvolle agenda, waaronder veel gastvoorstellingen in Frankrijk, noopte Arnold van Mill de Nederlandse Opera te verzoeken de premièredatum van «I quattro rusteghi» een paar dagen te vervroegen in verband een een plaatopname van Beethovens ‘Negende Symfonie’,

aan welk verzoek men niet kon voldoen. Men hield zich aan de eerder wederzijds gemaakte afspraken en stuurde in antwoord op zijn verzoek een contract en het klavieruittreksel van de opera mee. De productie moest tot een nadere datum worden uitgesteld.

Uiteindelijk kon zijn debuut bij de Nederlandse Opera pas op 8 december 1957 in «Don Carlo» doorgang vinden, met de sterkste rolbezetting die men in ons land in deze opera kon bijeenbrengen: Gré Brouwenstijn, Annie Delorie, Scipio Colombo en Johan van der Zalm.

“Donker-dreigend als het Madrileense Escoriaal zelf, hoorde men de Filippo van Arnold van Mill. Voor de eerste maal stond hij hier op de scène en gelijk in Bayreuth frappeerde ook nu de noblesse van zijn geluid, dat in alle sterktegraden en in alle liggingen van hoog tot laag zijn glans en souplesse behoudt. Geluid, dat bovendien bijzonder wendbaar blijkt naar de uitdrukingskracht, waardoor zijn gamma reikt van hypochondrische dreiging naar in zichzelf gekeerde menselijke smart van gebrokenheid. Vandaar dat het ‘Ella giammai m’amo’ in zijn betoomde, doorklonken lyriek een zelfde raakkracht bezit als het ‘Insensato’ in III, waar Philips zijn zoon verstoot en uitlevert aan de inquisitie. Dat Arnold van Mill dergelijke tegenstellingen waarmaakt, bewijst de artistieke kracht van zijn persoonlijkheid.”
(De Telegraaf, H.J.M. Muller)

Aansluitend zong Van Mill vanaf 13 december vier voorstellingen als Sarastro:

“Arnold van Mill zong gisteravond in “Die Zauberflöte” de rol van Sarastro. Men kan er de Nederlandse Opera dankbaar voor zijn, dat men hierdoor eens in de gelegenheid was een landgenoot te horen, die buiten onze grenzen een grote reputatie heeft – terecht, naar de volle schouwburg al spoedig bleek. Maar een aanzienlijke versterking van de voorstelling was zijn medewerking niet, omdat Guus Hoekman, die doorgaans deze rol vertolkt, met Sarastro ook in elk opzicht raad weet. Hij is er met zijn rijzige gestalte en vergeestelijkt gelaat uiterlijk zelfs nog iets beter geschikt voor dan Van Mill. Een heel mooie, nobele stem overigens, die bas van Van Mill, met grote zeggingskracht ook. Het grote gemak, waarmee Van Mill die stem hanteert, verraadt bovendien een zeer vaardige techniek.”
(Het Vrije Volk, J. Aarse)

“Arnold van Mill tekende Sarastro als een wijze en liefderijke god. Achter zijn uitbeelding kon men intelligente kwaliteiten vermoeden, die men gaarne nog in een andere rol apart tevoorschijn zou willen zien treden. Het is te hopen, dat men Van Mill nog andere kansen zal geven, het lijkt ons waarschijnlijk, dat hij zijn publiek nog verrassingen zal brengen.”
(Algemeen Dagblad, A.L.)

Méphistophélès, Nederlandse Opera 1960

Ter herdenking van het 75-jarig bestaan van de Wagner Vereeniging en in het kader van het Holland Festival 1959 zouden er in vier speciale voorstellingen in Amsterdam en Den Haag worden gegeven van «Tristan und Isolde», onder leiding van Otto Klemperer en in de regie

van Wieland Wagner, waarvoor Arnold van Mill werd uitgenodigd de rol van Marke te vertolken. Na een aanvankelijke toezegging kon Van Mill niet ingaan op de voorwaarde van de dirigent en regisseur om alle repetities bij te wonen. Nadat een telegram en een brief van de directeur Peter Diamand onbeantwoord bleven, liet deze Van Mill weten dat men niet langer in onzekerheid kon blijven en gedwongen was een andere zanger voor de rol te benaderen.

Pogingen Arnold van Mill te plaatsen voor enkele voorstellingen van «Faust» in mei en resulteerden in één optreden in Amsterdam op 21 mei als Méphistophélès. Leo Riemens ging in zijn recensie uitgebreid in op het belang van zijn vertolking:

“Hoe belangrijk de bezetting van één enkele rol in een opera-voorstelling kan zijn werd gisteravond gedemonstreerd toen Arnold van Mill de Mephisto in Faust vertolkte. In de nieuwste Faust-enscenering was deze rol de zwakste plek geweest: een kleurloze en lichtelijk burgerlijk aandoende duivel die niet overtuigde. Nu hoorde men een sonore bas, en men zag een creatie die plotseling de hele opvoering op een hoger niveau bracht. Waar in de vorige voorstelling Mirella Freni's Marguerite het middelpunt was, bleek nu het zwaartepunt naar Mephisto verschoven te zijn. Van Mill domineerde in iedere scène waarin hij optrad, en dat met de soberste middelen: een enkel gebaar en een levendige mimiek. Dit was eindelijk weer de Mephisto in de grote traditie, die men gemist had. Hopelijk blijft zijn verschijning in deze rol niet incidenteel.”

In het seizoen 1960-1961 ontstond er kennelijk de nodige ruimte in Van Mills agenda om tegemoet te kunnen komen aan de herhaalde verzoeken om gastoptredens bij de Nederlandse Opera. In september zong hij Ramfis in «Aida» onder leiding van Josef Krips, met Gré Brouwenstijn, Hans Kaart, Annie Delorie en Theo Baylé.

Naast voorstellingen van «Die Entführung aus dem Serail» - *“De voorstelling werd solistisch vooral gedragen door de bijzonder markante en amusante Osmin van Arnold van Mill, die ons de grootste creatie schonk welke wij tot dusver van hem gezien en gehoord hebben.”* - en «Faust» verleende hij zijn medewerking aan de televisie-uitzending van «Iphigeneia in Aulis» als Kalchas. Voor de geannuleerde productie van «Der Rosenkavalier» ontving Van Mill vervangende contracten voor «Oedipus rex», «L'Heure espagnole» en «Die lustigen Weiber von Windsor», die niet tot optredens zijnerzijds hebben geleid.

Hunding, Nederlandse Opera 1963

Na zijn verschijnen als Hunding, Fafner en Hagen aan de Milanese Scala was Arnold van Mill op 30 juni 1963 in Rotterdam te horen als Orest in een uitvoering van «Elektra» door het Rotterdams Philharmonisch Orkest, geleid door Franz-Paul Decker. In deze bijzondere Holland Festival-avond werd de rol van Elektra gezongen door Marijke van der Lugt, geflankeerd door Annie Delorie, Antoinette Tiemessen en Frans Vroons.

Gezien zijn eerder opgebouwde reputatie in de rol, was het niet onverwacht dat Arnold van Mills Hunding veel lof oogste in de memorabele opvoeringen van «Die Walküre» in

september 1963. De Nederlandse Opera bracht hierin de hoogste solistische standaard op de planken met onder andere Hans Hotter als Wotan en regisseur en Marijke van der Lugt als Brünnhilde. Zelfs de Walküren telde coryfeeën als Christina Deutekom en de Fricka Annie Delorie. De vele recensies die ons ter beschikking staan tonen veel respect voor de voornaamste protagonisten, terwijl Van Mills vertolking kernachtig werd geprezen in bewoordingen als *“Prachtige, ruige Hunding”*, *“een kolossale bas die met veel overtuiging de somberst denkbare Wagnerrol zingt”*, *“vocale schoonheid”*, *“de ideale figuur en stem voor Hunding”*, *“uiterst ervaren Wagnerzanger”*, *“indrukwekkende en sonore Hunding”*.

In maart 1964 was Arnold van Mill te bewonderen in Rolf Liebermanns op Molière gebaseerde komische opera «Die Schule der Frauen»:

“Van de zangers zou ik allereerst Arnold van Mill willen noemen. Hij zong en speelde de partij van Arnolphe, de welbekende oude gek die belust is op jong spek voor zijn bek. En die dan ten slotte gelegenheid krijgt zich in het zwoerd te verslikken. Arnold van Mill nam zich in acht. Maar ondanks deze reserve was hij de eigenlijke krachtbron van de voorstelling. Routine (hij had de Arnolphe-partij al eerder in Duitsland gezongen, naturel en voor de televisie) en vocaal vakmanschap, puttend uit een grote reserve, stelden hem in staat tot een ‘creatie’. Bovendien was hij de enige wiens uitspraak in een goede verstaanbaarheid resulteerde.”
(Het Vaderland, W.H. Thijssen)

“Arnold van Mill was als Arnolphe de ziel van de voorstelling. Geen goedmoedige ziel, maar een robuuste bullebak, wiens verliefdheid hem in een jaloerse beer deed veranderen, maar die tot slot toch de generositeit kon ontplooiën van een zich zelf bespottende ouwe heer. Zijn stentorgeluid was de stevige klankpilaar, die alle zang steunde, hetgeen voor deze eerste opvoering beslist wel nodig was.”
(W. Lievense)

Naast zijn veelvuldig werk in buitenlandse theaters vond Arnold van Mill de gelegenheid op uitnodigingen voor gastvoorstellingen bij de Nederlandse Opera in te gaan. In de jaren 1964 en 1965 trad hij met veel succes op in «Nabucco», «Die Zauberflöte» en «Der Rosenkavalier». Zijn vaste verbin-
tenis met Hamburg was er menigmaal de oorzaak van dat eerder vastgelegde gast-optredens in Nederland moesten worden afgezegd. Dit was bijvoorbeeld in 1967 het geval met «Götterdämmerung», waarvoor de Hamburgse intendant Liebermann Van Mill een verbod oplegde in verband met «Mathis der Maler» in Hamburg, Montreal en New York. In oktober 1966 werd het Circustheater als muziektheater in gebruik genomen met een uitstekende reeks voorstellingen van «Fidelio», onder muzikale leiding van Willem

Rocco, Nederlandse Opera 1971 met Gré Brouwenstijn en Anton de Ridder

van Otterloo met zijn Residentie Orkest. De akoestische kwaliteit van de zaal werd alom verrassend genoemd.

“Ook van grote klasse [naast Gré Brouwenstijn in de titelrol] was de weergave van de cipier Rocco door de bas Arnold van Mill. Prachtig klonk de bazuinachtige sonore stem boven het orkest uit. De contrastwerking tussen de buffoneske naïviteit, de goed-gelovigheid en het wrede plichtsbesef van de verantwoordelijke gevangenis-bewaarder werden op overtuigende wijze in klank geprojecteerd.”
(W. Lievense)

Arnold van Mill was in het Holland Festival van 1968 te horen en te zien als Jupiter in «Platée ou Junon jalouse», ‘ballet bouffon’ van Jean-Philippe Rameau uit 1745, voor het eerst opgevoerd in het Théâtre du château te Versailles. De directie bij de acht voorstellingen in Theater Carré was in handen van Bruno Maderna. Deze Franse barokopera, in Frankrijk vallend onder de categorie ‘comédie lyrique’ vereist een zeer specifieke zangstijl, die ver afwijkt van de partijen die Van Mill gewoonlijk zong. In het tijdperk van Voltaire en Diderot werden Franse operacomposities slechts zijdelings beïnvloed door het opkomend Italiaanse belcanto, dat weinig weerklank vond en zelfs de inzet werd van heftige meningsverschillen, de *Querelle des bouffons*, gesteund door Rousseau.

Zijn neef Kees van Mil heeft zijn herinneringen aan deze periode als volgt beschreven:

Platée back stage

“Als Arnold van Mill voorstellingen in Nederland te zingen had, logeerde hij bij ons thuis, bij zijn oudste broer Jan, in Schiedam. Hierdoor had ik als zoon van de familie het grote voorrecht vanaf de jaren '60 bijna alle voorstellingen in Nederland van hem te kunnen bijwonen.

In mei 1968 had Arnold de pech voor korte tijd zijn rijbewijs kwijt te zijn, net toen de repetitieperiode begon voor de openingsvoorstelling van het Holland Festival: Platée van Jean Philippe Rameau. Ik had sinds kort mijn rijbewijs gehaald en zat vlak voor mijn eindexamen van de HBS. De oplossing had ik, zij het niet geheel met instemming van mijn ouders, snel gevonden. Ik bombardeerde mijzelf tot privé chauffeur en mijn tas met leerboeken werd meegenomen naar Amsterdam. De tas is daarna niet meer van de achterbank afgekomen.

Jupiter, Amsterdam, met Michel Sénéchal

Theater Carré was voor deze opera omgebouwd tot een circustheater, een ronde speelruimte in het midden van de zaal met de tribunes daar omheen. Luc Lutz, de beoogd regisseur, kwam veel te laat op de eerste repetitie met de mededeling dat hij enorm verkouden was en om de zangers en zangeressen niet aan te steken zou hij zich weer melden als hij hersteld was.

De dirigent Bruno Maderna en de Italiaanse choreograaf zagen zich ineens ongewild voor de taak gesteld de leiding van de repetities en de vormgeving van de regie voor hun rekening te nemen. De hoofdrollen werden door Arnold en een Franse cast onder aanvoering van Michel Sénéchal ingevuld. Voor de kleinere rollen was een aantal Nederlandse zangers en zangeressen ingehuurd. Doordat de choreograaf alleen maar in het Italiaans communiceerde gaf dit allerlei problemen vooral met de Nederlandse cast. Arnold zag zich daardoor genoodzaakt allerlei vertaalwerk te verrichten om de regie te ondersteunen.

Tussen de repetities door had Arnold ook nog andere verplichtingen in Hamburg, zodat Schiphol ook in mijn reisschema moest worden opgenomen. Een jongeman van de Nederlandse Opera, die volgens mij Mostart heette, moest zorgen dat de repetitieschema's weer aangepast werden op beperkte beschikbaarheid van Arnold.

Luc Lutz bleef maar ziek en de cast begon zich af te vragen of er toch geen andere reden zou zijn voor zijn absentie. Arnold, die een boek uit mijn tas had gevestigd, zat te lezen in "Bericht aan de Rattenkoning" van Harry Mulisch, toen hij in een bulderende lach ontstak. Hij las de passage: "Hoezeer de monarchistische gedachte leeft, bleek bij de officiële herdenkingsplechtigheid in het Concertgebouw: acteur Ton Lutz zou daar het volkslied *Wilhelmus* voordragen en raakte meteen in het eerste couplet de tekst kwijt."

Het Utrechts Symfonie Orkest was niet erg ingenomen met hun gastdirigent Bruno Maderna, zodat enkele violisten het presteerden om dan maar te playbacken in plaats van te spelen. De repetities vorderden gestaag en Arnold werd in de rol van Jupiter opgetuigd als een enorme haan. Hij begon zich mateloos te ergeren aan de jongens van het ballet, die de gewoonte hadden aangenomen zich onder zijn kolossale staartstuk te verschuilen.

De avond van première was daar. Heel cultureel en politiek Nederland zat in de zaal en genoot van een geweldige voorstelling. Het applaus na afloop was dan ook overweldigend. En wie verscheen plotsklaps op het toneel: Luc Lutz om het applaus in ontvangst te nemen.

Met de repetities en voorstellingen zorgde ik dat er na afloop een stapel tosti's in het naastgelegen café van Ome Keesie voor Arnold en Bruno Maderna klaar stond. Michel Sénéchal vond dat maar niets en had een beter idee. Na het applaus van de laatste voorstelling verplaatsten wij ons met de hele cast naar Châlet Suisse, dat al voor het publiek gesloten was, maar voor het operagezelschap van alles klaar had staan, behalve de salade, want die wilde Michel Sénéchal hoogst persoonlijk zelf aan tafel bereiden. Het was erg vroeg toen iedereen van elkaar afscheid nam. Ook kwam die dag het bericht dat ik geslaagd was voor de HBS."

Op 1 april 1970 werd Arnold van Mill door de Nederlandse Opera uitgenodigd om Rocco te zingen in een reeks opvoeringen van «Fidelio» ter gelegenheid van het officiële afscheid van Gré Brouwenstijn van het operatoneel in februari 1971. In zijn bevestigend antwoord kwam hij terug op een eerder schrijven waarin hij verzocht de mogelijkheid te overwegen hem in te zetten bij anderstalig werk. Via omwegen had hij immers ervaren dat hij te duur zou zijn voor de Nederlandse Opera, zodat niet hij maar Boris Carnelli voor «Faust» was gecontracteerd, niettegenstaande de lovende kritieken in deze rol. Nadat Van Mill op verzoek een repertoirelijst had verstrekt, resulteerde deze correspondentie, met bemiddeling van zijn agent de Concertdirectie Johanna Beek, in een engagement voor negen voorstellingen van «Lohengrin» in de rol van König Heinrich. Met uitzondering van Eva Randová (Ortrud), Bert Bijnen (Telramund) en Arnold van Mill, die genoemd werd met de gebruikelijke bewoor-

dingen, toonde de pers zich unaniem gereserveerd over de prestaties van de overige belangrijke rollen.

Leo Riemens wijdde een artikel aan Van Mill naar aanleiding van diens optredens als Oroveso in «Norma» in september 1973:

“[...] Het duurde jaren voor hij eindelijk ook eens in Nederland zong, en bijna was dat misgegaan doordat de toenmalige dirigent onmogelijke eisen aan repetitie stelde voor een rol die hij al tientallen malen had gezongen. Sindsdien was hij hier sporadisch. In ieder geval beleefden wij zijn Philips II in Don Carlos, zijn Sarastro, zijn Rocco, zijn koning Heinrich en nu zijn Oroveso. Deze rol, hoewel kort (twee aria's en een trio), is altijd een der basisrollen van het Italiaanse basrepertoire geweest en hij stelde er prijs op zich ook in eigen land in een uitgesproken belcantorol te kunnen laten horen. Hij kan overigens zijn rollen uitzoeken.”

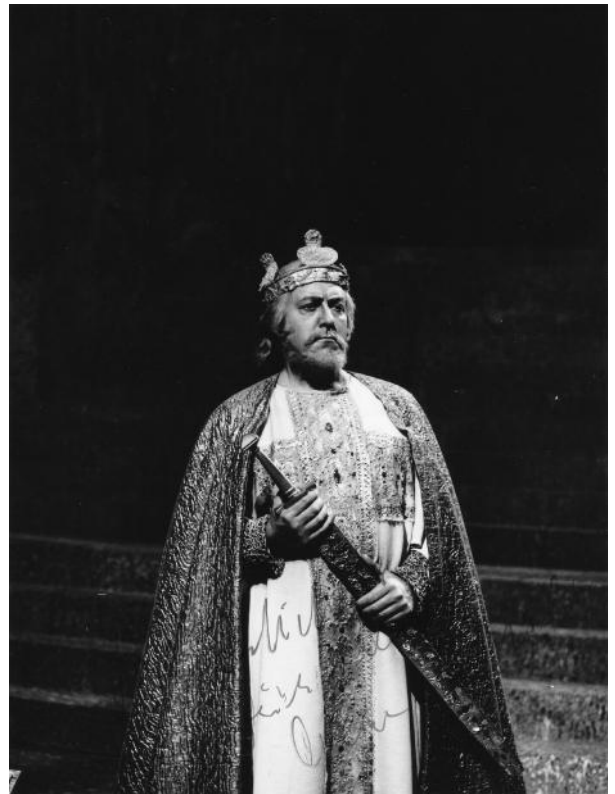
“Ik heb mijn engagement als eerste bas in Hamburg opgezegd”, zegt hij. “Ik ben nu 50 geworden, en wil niet het voorbeeld volgen van collega's die een hartinfarct op het toneel krijgen. Mijn vrouw Denise heeft in Hamburg een exclusieve herenmodezaak; dus zijn we financieel onafhankelijk. Ik treed alleen nog als gast op in die rollen die me interesseren en in plaatsen waar ik graag kom. Dus Oroveso, wat een nieuwe opgaaf voor me is en Nederland (waarvan hij Den Haag toch meer als de operastad beschouwt dan Amsterdam en het Circustheater toch prettiger vindt zingen dan in de Stadsschouwburg).

Maar ik vind het wel jammer, dat ik hier blijkbaar maar één rol per jaar kan zingen. Er zijn er zoveel die ik graag zou doen. De Barbier van Bagdad bijvoorbeeld, die ik volgend seizoen overal in Duitsland zing voor het eeuwfeest van de componist Peter Cornelius. Ik zal graag Boito's Mefistofele zingen, nog eens mijn koning Philips herhalen. Ik zing die volgende maand als gast in Mainz, een speciale feestvoorstelling in het Italiaans”.

Wat een echt belcantofeest had moeten worden door de onvergetelijke Norma van Cristina Deutekom, de voorstellingen werden in de kritieken vooral als ondermaats beoordeeld door de fut- en fantasieloze directie van Renato Sabbioni en de falende bijdrage van de Pollione van Redento Comacchio (“Bepaald beledigend voor wie op de planken en in de zaal aanwezig waren, [...] of hij was niet gedisponeerd of hij kan niet zingen”).

“Arnold van Mill en vooral Montserrat Aparici zongen aanzienlijk beter. Maar ook zij ontkwamen niet aan afkeurende reacties van de zaal. Bij Van Mill zal dat ongetwijfeld verband hebben gehouden met de kwaliteit van zijn stem, die steeds kleurlozer en kaler wordt (zoals we al in Lohengrin hebben kunnen constateren).”
(De Volkskrant, Hans Heg)

“Zoals ook Arnold van Mill met zijn donkere bas en toneelpersoonlijkheid een indrukwekkende Oroveso neerzette.”

König Heinrich, Nederlandse Opera 1972

(Het Parool, Lex van Delden)

In de loop van de jaren zeventig verscheen hij in gastvoorstellingen van de Städtische Bühnen Mainz in het Haags Congresgebouw als Philips II, Rocco en Daland en als Commendatore in «Don Giovanni» in een reeks voorstellingen georganiseerd door het Limburgs Symphonie Orkest.

Arnold van Mill beëindigde zijn optredens als gast bij de Nederlandse Opera in de rol van de Keukenmeid in Prokofievs «De liefde voor de drie sinaasappelen» in september 1976.

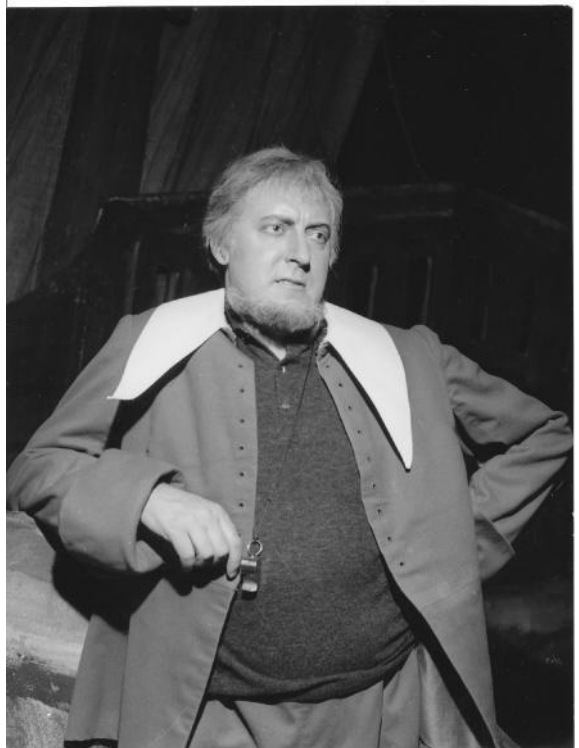
PARIJS – L'OPERA NATIONAL DE PARIS

Nagenoeg in al zijn gastoptredens aan operahuizen van naam wist Arnold van Mill zich steeds omringd door zangers, die in die jaren tot de top werden gerekend en alom bekendheid genoten in een aantal rollen in een speciaal vakgebied. Dit was met name het geval in de opera's van Wagner en andere Duitstalige werken uit zijn repertoire. In het algemeen kan men stellen, dat hij optrad naast operazangers die naam hadden gemaakt met nu noch als legendarisch bestempelde grammofoonopnamen in de jaren vijftig en zestig. Dit geldt bijvoorbeeld voor de enkele gastvoorstellingen de Opéra in Parijs, waar Van Mill 1957 Fasolt in «Das Rheingold» en Fafner in «Siegfried» zong naast o.a. Ludwig Suthaus, Josef Traxel, Gustav Neidlinger, Astrid Varnay en Hans Beirer.

Meer dan eens werd hij in voorstellingen elders geflankeerd door toenmalige beroemdheden als Leonie Rysanek, Wolfgang Windgassen en Martha Mödl, zoals ook Birgit Nilsson en Helge Rosvaenge in de «Fidelio» tijdens de Festspiele van Bad Hersfeld in 1953.

In mei 1960 keerde hij terug aan de Opéra National de Paris in de rol van Daland. Onder leiding van Hans Knappertsbusch trof hij ook daar Hans Hotter, Astrid Varnay en Hans Beirer:

“Á l'actif de la représentation, il faut encore citer le très beau Daland, d'Arnold van Mill. Ce rôle est ingrat. Van Mill a montré que la solution était de le chanter et non de le bouffonner. L'élégance lyrique avec laquelle il sait mettre en valeur les fameux <italiamismes> correspond à une véritable re-création par rapport à l'habituelle brutalité des basses wagnériennes.

Daland, Parijs 1960

Buiten de in aparte hoofdstukken beschreven gastoptredens in Strasbourg en Toulouse, kan nog worden vermeld dat Arnold van Mill in Frankrijk gezongen heeft in het festival van Aix-en-Provence (1961), Bordeaux (1965, 1968 en 1972) en Lyon (1960 en tweemaal in 1961.)

RIO DE JANEIRO – TEATRO MUNICIPAL

Arnold van Mills eerste gastvoorstellingen buiten Europa vonden plaats in Rio de Janeiro in augustus 1952. In dit theater uit 1909, gebouwd in een flamboyante eclectische stijl, geïnspireerd op de Parijse Opéra van Garnier, debuteerde hij met succes als Daland, in een overgenomen productie van het Hessisches Staatstheater in Wiesbaden in het kader van het jaarlijks terugkerend festival ‘Temporada Lírica Internacional’. Onder muzikale leiding van Karl Elmendorff waren onder anderen Marianne Schech en Otakar Kraus diezelfde maand te horen in «Fidelio». O. Bevilacqua schreef hierover in ‘O Globo na Música’:

“Outra figura digna de destaque foi Arnold van Mill, em Daland. Sua actuação, de lenos responsabilidade, no caso, revelou um artista cantor de classe, com boas possibilidades vocais também.”

“E para continuar ni justo louvor, venha à baila, logo, Arnold van Mill, aquele carcereiro Rocco que tanta liberdade de ação dá à sua voz; talvez, ali, para contrabalançar com sua triste profissão. A qualidade da voz e o seu modo de cantar, tão expressivo, tão sugestivo, fazem de Arnold van Mill um baixo de raro valor.”

De criticus Nair Dick van ‘Voz trabalhista’ schreef Van Mill naar aanleiding van deze voorstellingen, dat hij dermate onder de indruk was van zijn warme en typisch ‘italianistische’ stem, dat hij in een radio-interview de hoop uitsprak Van Mill het volgend seizoen in een van de Italiaanse opera’s, zoals «Mefistofele», «Don Carlo» of «Simon Boccanegra» zou kunnen horen.

Gezien zijn opvallende debuut in Rio de Janeiro was het te verwachten dat hij daar een jaar later zou worden teruggevraagd, niet in Italiaans werk, maar in partijen die hem inmiddels vertrouwd waren: Landgraf Hermann, Kaspar en Sarastro. Deze voorstellingen werden geleid door Hugo Balzer en onder de zangers bevonden zich bekende namen als Hans Hopf, August Gschwend, Hannelore Steffek en Wilma Lipp. Ook nu werden zijn prestaties in de meest positieve bewoordingen beoordeeld: *“foi um German cheio de autoridade grave e cordial”, “Muito bem equilibrado vocalmente, cuja voz é de uma grande beleza de timbre”, “e cuja voz pode ser enquadrada entre os maiores ‘baixos’ do momento”.*

Don Alfonso, Rio de Janeiro 1955

Opvallend is dat enkele critici van mening waren dat Van Mill enorm vooruit was gegaan en vocaal nog meer indruk maakte dan een jaar geleden. De recen-sent D’or van ‘Diario de noticias’ hoopte hem eens terug te zien in «Boris Godunow» of «L’amore dei tre re» van Italo Montemezzi.

Inderdaad werd Van Mill voor de ‘Temporada Lírica Internacional’ van 1954 op 29 augustus 1953 gevraagd terug te komen voor vijf voorstellingen van, naar keuze «Mefistofele», «L’amore dei tre re» of «Don Quichotte». Van enigerlei reactie op deze uitnodiging is niets bekend. Daarentegen keerde hij in 1954 wel terug naar Rio de Janeiro als Pogner en Osmin en in 1955 als Don Alfonso in «Così fan tutte» en, nieuw voor Brazilië, Mussorgsky’s «Khovanchina», waarin hij Dosifei vertolkte, naast onder anderen Italo Tajo en Elena Nicolai.

Zoals Van Mills buiten-Europese deel van zijn loopbaan was begonnen in Rio de Janeiro, zo eindigde die daar ook, nu als Commendatore in «Don Giovanni» in 1974.

STRASBOURG – THÉÂTRE MUNICIPAL

In Strasbourg is Arnold van Mill over een lange periode, van 1949 tot 1976, regelmatig te gast geweest om de bekende rollen uit zijn repertoire te zingen. Opmerkelijk is dat zijn eerste optreden in dit theater een roldebuut betrof, koning Marke in «Tristan und Isolde», een partij die hij ook in Antwerpen nog niet had gezongen.

Uit de legende kan worden opgemaakt dat Marke, als oom van de ridder Tristan, weliswaar ouder is dan de laatste, maar het voert te ver om hem, zoals in Strasbourg en vaak ook elders gebruikelijk is, hem als grijsaard ten tonele te voeren. ‘Les dernières nouvelles d’Alsace’ toonde zich vol lof over de prestatie van de toen achtentwintigjarige zanger, die hiermee zijn eerste internationale gastoptreden vervulde:

“Le rôle du roi Marke est tenu par un gaillard de vingt-huit ans, M. Van Mill, qui possède une basse noble comme jamais encore, depuis trente ans, le théâtre de notre ville n’en a entendue de semblable. Elle n’a pas été fabriquée par un professeur: elle jaillit naturellement. Elle descend aussi facilement qu’elle gravit les hauteurs. Et, ce qui mieux est, elle resplendit dans le médium. Elle est encore trop monocorde, mais M. van Mill est si jeune!”

“In M. van Mill, den uns zu dieser Gelegenheit Antwerpen geliehen hat, hörten wir endlich wieder einmal einen nach allen Regeln der besten Sangeskunst geformten tiefen Bass. Sein König Marke war edel bis in die Fingerspitzen.”
(Honneur et patrie, 28-10-1949)

Ook voor de door Ernest Bour geleide «Die Zauberflöte» waren er eervolle vermeldingen:

“pour Arnold van Mill qui a pu à nouveau déployer les riches qualités de sa basse admirable.”

“Arnold van Mill et l’étoffe somptueuse de son matériel vocal.”

“Van Mill, prachtvoll die berühmten Bassarien singend.”

“Als Zarastro hörten wir M. Arnold van Mill, dessen mächtiges Organ noch elastischer werden muss.”

Marke, Strasbourg 1949

In de twee Ring-cycli van oktober/november 1963 zong Van Mill Fasolt, Hunding, Fafner en Hagen, in een mooie rolbezetting met Tomislav Neralic als Wotan, Josef Metternich als Alberich, Wolfgang Windgassen als Siegmund en Siegfried. Astrid Varnay, Hilde Zadek en Maria von Ilosvay zongen de belangrijkste vrouwelijke rollen.

“Hervorragende, von allen Wagnerkennern bewunderte Leistung von Wolfgang Windgassen. Nicht weniger imponierend war der Hagen von Arnold van Mill. Stimmlich und handlungsmässig von unvergesslicher Intensität.”

‘Mais il faut louer M. van Mill, qui donne le portrait le plus sombre et le plus véridique de Hagen.’

Een recensie van Van Mills Sarastro in april 1964 geeft een goed beeld van zijn vordering in deze rol. Onder de medezangers trof hij Mellita Muszely als Pamina en Donald Grobe als Tamino.

“On ne saurait prétendre qu’il se succède à lui-même dans Sarastro, un rôle qu’il a tenu à Strasbourg il y a 15 ans, alors qu’il débutait. Mais le chemin parcouru depuis lors est immense. A l’époque, M. van Mill n’était pas le pontife rêvé par Mozart; il singeait ensore ses confrères d’outre-Rhin, ces ‘Bierbasse’, don’t l’espèce tend heureusement à disparaître. Majestueux comme il se doit, il incarne aujourd’hui le grand prêtre ou plus exactement le grand Vénérable auquel Mozart a confié deux airs d’une indicible profondeur, c’est le cas de le dire. Van Mill les chante avec une simplicité remarquable.”

Van Mill kwam in februari 1965 terug in Strasbourg voor vijf voorstellingen van «Aida», waarin hij Ramfis zong naast Gloria Davy, Rita Gorr, Eugenio Fernandi en Tomislav Neralic, zoals gewoonlijk onder muzikale leiding van de chefdirigent Frédéric Adam.

De Wagner-opera’s waarin Van Mill achtereenvolgens in Strasbourg optrad waren «Tannhäuser», «Parsifal» - beide met Wolfgang Windgassen – en «Die Meistersinger», met Otto Edelmann als Hans Sachs.

“Pogner compte parmi les meilleurs rôles de M. Van Mill. On dirait qu’avec les ans, il l’a encore approfondi. Cette basse, l’une des plus riches qui soient, ne redoute nullement le fa que craignent la plupart de ses confrères: ‘Eva, mein einziges Kind’.”

Na vijf voorstellingen van «Der fliegende Holländer» in maart 1969 sloot Arnold van Mill zijn contacten met Strasbourg af met een herhaling van zijn rol als Pogner in 1976.

TOULOUSE – THÉÂTRE DU CAPITOLE

Al in het beginstadium van zijn internationale loopbaan zien we Arnold van Mill in dit theater aan het werk als Hunding, in een overige rolbezetting die tot de absolute top van dat moment kon worden beschouwd: Max Lorenz, Hans Hotter, Martha Mödl, Leonie Rysanek en Elsa Cavelti. Hij was er een regelmatig terugkerende gast, niet alleen sinds 1952 in zijn vertrouwde rollen in enkele opera’s van Wagner, maar ook ook in «Boris Godounoff» (in het Frans), Méphistophélès in «Faust» en een volledige tetralogie in 1958 en 1966.

Een recensie van «Faust» geeft goed weer waar Van Mill ook in deze rol in 1958 toe in staat was:

“Arnold van Mill chantait Méphisto avec la somptuosité de son admirable voix de basse, au grave velouté et profond, large et timbrée, à l’aise partout, capable de se plier avec la plus scrupuleuse musicalité à toutes les ornements, comme à tous les accents. Sobre scéniquement il pare Méphisto d’un incomparable prestige vocal, ce qui demeure la vraie conception du rôle, car les excès scéniques ne sont trop souvent faits que pour pallier à l’essentiel. Musicalement et vocalement, il fut partout irréprochable et rarement une scène de l’église ou même la «Sérénade» furent pareillement chantées. Et quelle articulation dans notre langue pour un Hollandais!”

In principe het Frans niet machtig heeft Van Mill in zijn jaren aan de K.V.O. de Franse uitspraak geoefend met zijn Antwerpse zwager en de partij van Méphistophélès in het Frans in één nacht ingestudeerd.

Uit de kritieken van «Die Walküre» in 1966:

« Le trio masculin comprend, c'est certain, avec M. Van Mill, un interprète de dimensions assez rares. Voix superbe, tenue, allure, rudesse sauvage, rien ne manque, tout a fait bien. »

WENEN – STAATSOPER

Na schriftelijke contacten en vage toezeggingen voor gastoptredens als Sarastro en Landgraf in 1951, die niet tot iets concreets hebben geleid, heeft Arnold van Mill in november 1957 voorgezongen bij Herbert von Karajan, op voorspraak van de impresario Viktor Vladarski. Hij kon nog die maand gasteren als Philips II in «Don Carlo», naast Martha Mödl als Eboli en Ivo Zidek als Carlo.

“Der Philipp der letzten ‘Don Carlos’-Aufführung in der Staatsoper kam aus dem besetzten Flandern. Trotzdem fand sich Albert [sic] van Mill in der Rolle des Unterdrückers seines Volkes mit absoluter Sicherheit zurecht: Vom Scheitel bis zur Sohle ein stolzer Spanier. Seine Stimme allerdings konnte die rauhere Luft des Nordens nicht verleuchnen. Die dramatischen Szenen – vor allem das Duett mit Posa im zweiten Akt und das Zwiegespräch mit den Großinquisitor – gerieten deshalb weit überzeugender als die große Arie (trotz dem demonstrativen Applaus). Man müßte van Mill als Holländer oder Wotan [opmerkelijk!] hören, um ein endgültiges Urteil abgeben zu können.”

In een uitgebreid schrijven gedateerd 5 januari 1958 aan Von Karajan, verwees hij naar dit succesvolle optreden en sprak de hoop uit dat dit tot een meerjarig engagement aan de Wiener Staatsoper zou leiden. Het resultaat hiervan was inderdaad, mede door de contacten van Vladarski, een driejarig contract voor de jaren 1959/60 tot en met 1961/62 voor in totaal 112 voorstellingen tegen een vergoeding van Sch. 7.000.- per avond. Sparafucile (met o.a. Gianni Poggi, Ettore Bastianini en Teresa Stich-Randall) was de eerste rol die hem in het kader van dit contract werd toegewezen, gevolgd door Osmin (in de Redoutensaal van de Hofburg) en Sarastro.

Filippo II, Wenen 1957

Dit mag er aanvankelijk hoopvol voor Van Mill uit hebben gezien, er kwam al spoedig een ernstige breuk in de betrekkingen. De directie van de Wiener Staatsoper nam hem op 9 mei

1960 zeer kwalijk niet te zijn verschenen op de eerder toegezegde repetitie van 2 mei voor «Der fliegende Holländer» en dat hij wegens indispositie afzegde voor de voorstelling een dag later, een telegrafische afzegging die men op de dag voor de voorstelling pas om twaalf uur ontving. Dat men intussen vernomen had dat Van Mill op dat tijdstip in Napels werkzaam was als Daland, zette de zaak op scherp. Men beschouwde deze kwestie als contractbreuk, hetgeen aanleiding was de verbintenis acuut te beëindigen.

Jaren nadien, in 1967, probeerde Van Mill, middels het insturen van een geactualiseerde repertoirelijst, zich opnieuw een plaats binnen de Wiener Staatsoper te verwerven. Zonder resultaat overigens.

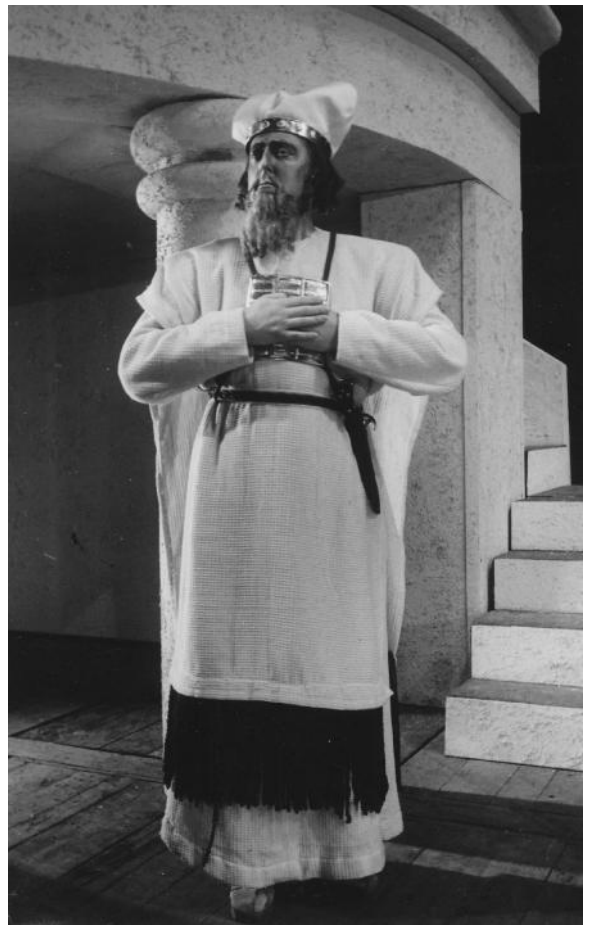
WIESBADEN – HESSISCHES STAATSTHEATER

In 1950, aan het eind van zijn verbintenis met Antwerpen, aanvaarde Arnold van Mill een gastcontract aan de opera van Wiesbaden en was daar voor het eerst te horen als Landgraf in «Tannhäuser»:

“Arnold van Mill von der Kgl. Oper Antwerpen beeindruckte als ‘Landgraf’ durch sein außergewöhnliches voluminöses, in allen Lagen ansprechendes Organ von dunkelstem Timbre. Der junge Sänger, der sich schnell mit unseren Bühnen-verhältnissen vertraut machte, erreichte eine ausdrucksstarke gesangliche und, soweit es diese Partie ermöglicht, auch darstellerische Leistung, die im zweiten Akt mit dem dramatisch akzentuierten Gesang ‘Ein furchtbares Verbrechen’ einen imponierenden Höhepunkt fand. Falls das Gastspiel auf Anstellung abzielen sollte, wäre ein Engagement als seriöser, tiefer Baß für Partien wie ‘Sarastro’, ‘Hunding’, ‘Hagen’ usw. für unser Opernensemble ein Gewinn.”

Naar aanleiding van een geprek met Van Mill verscheen in oktober 1951 een krantenartikel over de nieuw aan het theater verbonden bas. In vertaling als volgt:

“Menige Wagner- en Verdipartij heeft Arnold van Mill in drie talen gezongen: Vlaams, Duits en Frans. Vlaams is zijn moedertaal. Duits en Frans leerde hij zichzelf van grammofoonplaten. Hij zweert bij deze methode. “Daarbij nog twee maanden in het land zelf en je bent perfect”, is hij van mening. De zekerheid en bijna accentloze uitspraak van het Duits geeft hem gelijk. Toch hoort daar ook een zekere gave voor talen bij. [...] Op de Bayreuther Festspielen zong hij Hunding en Titurel, hoewel hij überhaupt alle baspartijen in Wagner-opera’s heeft gezongen. Dat, zoals gezegd in drie talen. “Daarbij kost het omstuderen van Vlaams in Duits de meeste moeite. Beide talen hebben zoveel overeenkomst, dat ik nogal eens tijdens repetities geheel onbewust in mijn moedertaal terecht kom”, bericht de

Zacharia, Wiesbaden 1953

kunstenaar, wiens favoriete rollen Ochs von Lerchenau, Gurnemanz, Sarastro en Mephisto zijn.”

De hernieuwing van zijn dienstverband voor de periode 1952-1953 was voor Van Mill aanleiding zich af te vragen of de maximaal geboden DM 400.- per voorstelling voor hem wel aantrekkelijk waren. De partij van Pius IV in Pfitzners «Palestrina» zou hij moeten zingen tegen een vergoeding van DM 150,-. Er werd enige correspondentie over en weer gevoerd. Van Mill: “... oder glauben Sie vielleicht, daß ich den Gurnemanz an einem anderen Theater für DM 400.- singen würde?” De directie stelde zich op het standpunt dat gehandeld wordt in het belang van de financiële draagkracht van het theater en met het oog op de vergoeding aan andere leden van het ensemble. Bovendien zou het bedrag, volgens het contract, per voorstelling aan de hand van de grootte van de te zingen partij worden bepaald, met een maximum van DM 400.-. Het laat zich aanzien dat Van Mill de voorwaarden wel heeft geaccepteerd.

Het Staatstheater Wiesbaden verzorgde in die tijd ook gastvoorstellingen in de Hanauer Stadthalle. In «Der Freischütz» oogste Van Mill veel bijval:

“Das große Erlebnis dieser Aufführung war die Gestaltung des Kaspar durch den holländischen Bassisten Arthur van Mill. Hier vereinigten sich die Urgewalt einer mächtigen Baßstimme mit edelstem Wohlklang. [...] Starker Beifall, der vor allem dem hervorragenden Sänger und Darsteller Arthur van Mill galt.”

CONCERTEN - NEDERLAND

Hoewel het zwaartepunt van Arnold van Mills optredens in Nederland in de operapraktijk lag, heeft hij vanaf het prille begin tot 1974 deelgenomen aan concerten en heeft hij liederenavonden verzorgd. De oudst bewaarde documenten hiervan dateren uit november 1941. In een door de Nieuwe Rotterdamsche Courant georganiseerd operaconcert zong hij de beide basaria's uit «Die Zauberflöte»:

“Dan vielen de goede, echte bas-noten te bewonderen, waarmee de jeugdige H. Mill [zo genoemd in het programmablaadje] in de twee aria's uit ‘Zauberflöte’ niet karig behoefde te zijn en die door het publiek, blijkens de vele terugroepingen, ook naar waarde werden geschat”.

“De jeugdige bas H. Mill zong daarna de aria ‘O Isis und Osiris’ van Mozart. Het publiek kreeg hier een prachtige stem te horen, waarmee waarschijnlijk nog veel meer bereikt kan worden, als de zanger er grotere beheersing over krijgt en zijn apparaat leniger weet te maken. Nu bleek een zekere neiging om het tempo te vertragen; ook waren de klinkers niet helder.”

In 1945 hanteerde Van Mill kortstondig de artiestennaam Arno Adriani – waarschijnlijk om zijn nog jonge carrière wat vaart te geven – zoals bleek uit de gegevens van een operaconcert in Oud-Beijerland:

“Wat Arno Adriani betreft, van hem mag wel speciaal worden vermeld de aria van den Burgemeester uit Czar und Zimmermann van Lortzing, in Hollandsche vertaling. Hoe geestig werd dit ons voorgedragen en hoe prachtig en in alle opzichten volmaakt kwam daarin het sonore orgaan van den heer Adriani tot zijn recht.”

In het kader van de Verdi-herdenkingen in 1951 maakte Van Mill deel uit van het solistenkwartet, waaronder Gré Brouwenstijn, in het «Requiem» in K & W onder leiding van Willem van Otterloo.

In de jaren vijftig keerde Van Mill met een zekere regelmaat terug naar Nederland om zich te laten horen in operaconcerten. Vooral enkele concerten met het Rotterdams Opera Koor in de Rivièrahal trokken de aandacht en waren voor de recensenten van de dagbladen – ook landelijke – aanleiding om de vermaardheid van de baszanger in het buitenland te benadrukken. Door een bewust gemaakte keuze zijn medewerking te verlenen aan de operaconcerten in de Rotterdamse Rivièrahal stelde hij zijn familieleden in staat hem te kunnen horen zingen.

Een concert in de Grote Kerk van Schiedam met het Koninklijk Schiedams Mannenkoor Orpheus moet voor de geboren Schiedammer van bijzondere betekenis zijn geweest. Van Mill zong daar onder meer in december 1963 enkele liturgische gezangen in het Kerkslavisch. Dat Van Mill graag in eigen land optrad en zeker niet te beroerd was enkele aria's te komen zingen bij concerten georganiseerd door amateurkoren in de verafgelegen plaatsen, blijkt uit de vele uitnodigingen die hij ontving. In de gevallen waarin de door hem gevraagde vergoedingen het budget van koren te boven ging, verklaarde hij zich zonder veel omhaal akkoord met de tegenvoorstellen en zag soms zelfs af van de vergoeding van reis- en verblijfskosten.

Arnold van Mills laatste optredens in Nederland vonden plaats met liederenavonden in Den Haag (Diligentia), Amsterdam (Concertgebouw, kleine zaal) en Rotterdam (De Doelen, kleine zaal) in februari 1974. Het programma bevatte onder andere aria's van Monteverdi en Torelli, liederen van Brahms en balladen van Loewe. De reacties in de pers waren wisselend, al werd unaniem het grof geschut van de begeleider Professor Wilhelm Brückner-Rüggeberg, die Van Mill kende als dirigent uit zijn periode in Hamburg, als nogal hardhandig voor de liedkunst beschouwd en de zanger met zijn ruwe klanklawines net niet overstemde.

“Mogelijk dat Van Mill eerlang in Robert Holl als zwarte bas in Nederland zijn opvolger vindt, maar zover is het nog lang niet. Anderzijds geloven we niet, dat het liedkundig avontuur richtinggevend voor Van Mills verdere carrière zal zijn. Bij bassen gaat de zangstem lang mee en Van Mill is zo verstandig geweest zijn sonore middelen niet buiten zijn eigenlijke stemvak te gebruiken. Aan glans en lenigheid heeft dit zingen bij de nu vijftigjarige weinig ingeboet. Wel is er iets met zijn adem aan de hand, want het telkens afkappen in korte, sfeerbreekende frasen, is toch heus niet nodig.”

“Het voordeel voor de liedkunst van zijn nog altijd imponerende basstem is, dat hij zijn instrument bijzonder soepel weet te gebruiken. Dat was al te horen in de reeks liederen van Monteverdi, Torelli, Durante, Caldara en Legrenzi, waar hij mee begon. Daarin was het bel-canto ten volle te waarderen en de voordracht was levendig. Van Mill zal nog moeten leren de tekst voorrang te geven boven de stem, want hij rukt nogal eens teksten uit hun verband terwille van een lange mooie toon, en ook valt er weleens een klemtoon op een woord, dat van weinig betekenis is.”

“Een handjevol Hagenaars was gisteren in Diligentia komen luisteren, hoe het klinkend resultaat van deze omhelzing der liedkunst zou uitvallen. Welnu, het resultaat klonk soms wel, maar met liedkunst had het niets te maken. Volume, expressie en gebaar waren volledig die van de opera, maar dan bepaald geen Renaissance-opera. [...], in enige liederen van Brahms merkte men, welke vormen gebrek aan zelfkritiek kan aannemen. Hier kreeg men liedkunst per kilo gedoseerd.”

CONCERTEN - BUITENLAND

Vooraf in Duitsland verleende Arnold van Mill zijn medewerking aan talloze uitvoeringen van concerten in allerlei repertoire, oratoria, requiems, liederenavonden, opera- en operette-aria's, waarmee hij zijn veelzijdigheid wist te onderstrepen. Hieronder bevonden zich concerten in kerken in en kleine concertlocaties in steden als Wesel, Wolfsburg, Lüneburg en Hagen, maar ook in de grote concertzalen van Hamburg en Berlijn. Onder de uitgevoerde grote werken bevonden zich Bachs 'Matthäus Passion' en 'Weihnachts-oratorium', Händels 'Belsazar', Verdi's 'Requiem', Haydns 'Die Schöpfung' en van Dvořák diens 'Stabat mater' en 'Requiem'.

Met het Radio Filharmonisch Orkest en Groot Omroepkoor van de N.R.U. was hij te horen in Beethovens 'Nagende Symphonie' in Münster en Hannover, respectievelijk in 1955 en 1962, beide keren met Agnes Giebel, Wilhelmina Matthes en Heinz Hoppe en onder de directie van Franz-Paul Decker.

Van zijn concerten buiten Duitsland verdient de uitvoering in de Royal Albert Hall in 1959 van Mahlers 'Achtste Symphonie' onder leiding van Jascha Horenstein te worden gememoreerd, met een vijftal koren waaronder The BBC Chorus en het London Symphony Orchestra.

Een bijzonder concert vond plaats in de Brusselse Muntshouwborg. In een drietal aan Wagner gewijde concerten in december 1952 zong hij, naast Kirsten Flagstad, die Sieglinde aan de Monnaie in 1934 had gezongen, en Günther Treptow, de partij van Hunding in de eerste akte van «Die Walküre», een rol waarin hij al eerder furore had gemaakt:

“Une impression non moins forte fut produite par M. Arnold van Mill, premier rôle à l'Opéra flamand d'Anvers, dont la diction mordante et le timbre de basse prêtent à Hunding un impressionnant relief. Les sonorités de sa voix semblaient surgir d'un tuyau d'orgue de seize pieds.”

“Quant à Arnold van Mill, son timbre de basse, large, généreux, chaleureux, a fait littéralement sensation.”

Een niet alledaagse concertlocatie vormde het Hansa-Theater van het TS 'Hamburg' tijdens een West-Afrika rondvaart vanuit Genua, waar Arnold van Mill zich op 11 november 1970 inscheepte. Met pianobegeleiding van Paul Klein vulde hij op 26 november het avondprogramma aan boord, ergens tussen Abidjan en Dakar, met liederen van Schubert en Loewe en opera-aria's van Mozart, Verdi, Puccini en Halévy. Een tweede concert werd enkele dagen later op de terugreis gegeven in Funchal (Madeira). Van het programma aldaar zijn geen gegevens bekend.

In augustus 1971 nam Van Mill, met echtgenote Denise, deel aan de “Große Spitzbergen-fahrt” en gaf er twee concerten. Ook in 1972 en 1973 nam Van Mill deel aan soortgelijke zeereizen. Vervolgens werd hij uitgenodigd aan een viertal muziekavonden mee te werken, aan boord van het MS 'Europa', tijdens een cruise in de Egeïsche Zee van 26 april tot 10 mei 1981. Ook toen bracht hij een keuze uit zijn bekende concertrepertoire ten gehore, zoals liederen van Schubert, Paisiello, Torelli en Loewe, de aria's van Sarastro, Gremin, Fiesco en, wat bij een Duits publiek altijd in goede aarde valt, de bekende basaria's uit «Der Wildschütz» en «Die lustigen Weiber von Windsor».

RADIO EN TELEVISIE

Noch niet eerder aan de orde gekomen zijn de vele radio- en televisie uitzendingen, waaraan Van Mill zijn medewerking verleende.

Wat televisie betreft springt in het oog zijn rol als Arnolphe in Liebermanns «Die Schule der Frauen» voor de Nord- und Westdeutscher Rundfunk in 1958. Zijn bruto honorarium bedroeg DM 4.500, voor die tijd goedbetaald, zeker als men dit vergelijkt met het bedrag dat geboden werd door de Stichting Kunstmaand Orkest in 1961 en 1962 voor de drie concertaria's en de twee opera-aria's van Mozart, uitgezonden door de K.R.O.-televisie.

Voor de Norddeutsche Rundfunk vertolkte Van Mill in 1962 de rol van Schwiegevater in Darius Milhauds «Der arme Matrose», in een Duitse vertaling van Jean Cocteau's tekst voor «Le pauvre matelot» uit 1926.

Voor de Vlaamse Televisie zong Arnold van Mill in een belcanto concert in 1962 en in maart 1963 in een uitzending met stukken voor bas, te weten 'Artevelde's geest' en 'Willem van Oranje' uit de cantate 'De Schelde' van Peter Benoit.

Arnold van Mill was te zien in het programma 'Schaufenster' op 2 oktober 1966, een uitzending die de voorgaande dag was opgenomen vanaf het Rathausplatz in Hitzacker, de geboorteplaats van Claus von Amsberg, ter gelegenheid van het bezoek van de in maart gehuwden Beatrix en Claus. Het paar volgde het volksfeest, waaraan ook een Hollandse volksdansgroep deelnam, vanaf het balkon van het Rathaus. De uitzending,

met Herman Felderhof als mede-presentator, was ook op de Nederlandse televisie te zien.

Van Mill zong met de Wolfsburger Chorgemeinschaft de grote scène van Van Bett 'Den hohen Herrscher würdig zu empfangen' uit Lortzings «Zar und Zimmermann». Het door Van Mill bewaarde draaiboek vermeldt uitdrukkelijk "Achtung Aufnahmeleitung: Es muß dafür gesorgt werden, daß Herr Van Mill schnell ins Rathaus kommen kann, falls Kronprinzessin Beatrix sich persönlich bei ihm bedanken will."

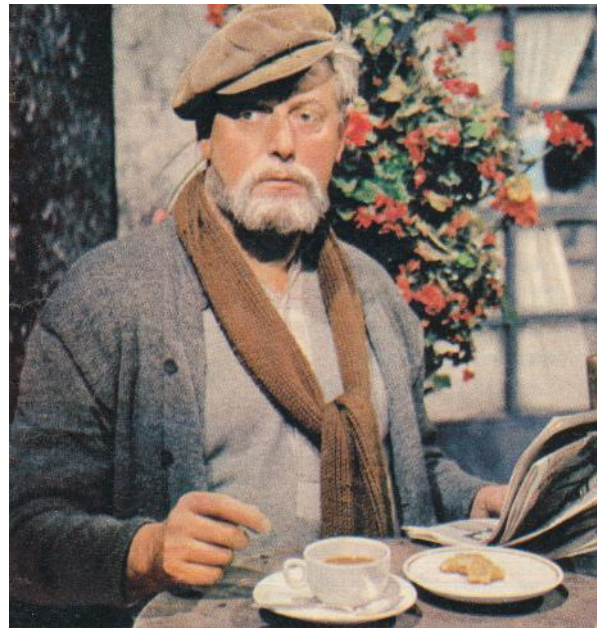
Volgens het draaiboek werd er playback gezongen, dus de opname was al in een eerder stadium gemaakt.

Het aantal uitnodigingen voor radio-uitzendingen van Nederlandse omroepverenigingen, die Van Mill moest afzeggen wegens buitenlandse verplichtingen, overtreft die waaraan hij daadwerkelijk heeft kunnen meewerken.

Vanaf 1946 was Van Mill al te horen via de radio, onder andere voor de RAO, die ontspannings-uitzendingen voor militairen verzorgde.

Een van de vroegste uitzending betrof een tot zeventig minuten teruggebrachte «Norma», met het Omroeporkest onder leiding van Willem Lohoff voor de A.V.R.O. in november 1952.

De Commendatore in «Don Giovanni» zong hij voor de K.R.O. in juni 1952 onder leiding van Willem van Otterloo en met dezelfde dirigent de rol van Osmin in «Die Entführung aus dem Serail» in november van dat jaar, eveneens voor de K.R.O.

Der arme Matrose, NDR 1962

In de loop van de jaren zestig was Van Mill te horen in enkele operaconcerten van wisselende omroepverenigingen. Het belangrijkste wapenfeit in deze categorie was een concerttournee met het Radio Philharmonisch Orkest en het Groot Omroepkoor in Duitsland, Oostenrijk en Zwitserland in mei 1962. Uitgevoerd werden het Requiem van Verdi en de Negende Symfonie van Beethoven, gedirigeerd door respectievelijk Henk Spruit en Franz Paul Decker en waarin ook Josef Traxel en Agnes Giebel optraden.

Ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van de Nederlandse Televisie Stichting op 3 oktober 1961 zong hij in een rechtstreekse uitzending vanuit de Amsterdamse Stadschouwburg de rol van Kalchas in Glucks «Iphigeneia in Aulis», in de bewerking van Richard Wagner en vertaald door Adriaan Morriën. Leo Driehuis leidde het Kunstmaand-orkest en de overige rolbezetting bestond onder anderen uit Mimi Aarden, Johan van der Zalm en Caspar Bröcheler.

Arnold van Mill was vanzelfsprekend in Duitsland in radio-uitzendingen te horen en wel vanaf 1952, toen hij voor de Nordwestdeutscher Rundfunk de Partij van Madruscht zong in Pfitzners «Palestrina». Veel aandacht was er in de pers voor de (Duitstalige) uitvoering van «Romeo und Julia» van Hector Berlioz, wiens werken nog een ‘witte vlek’ vormden in de Duitse concertpraktijk. Het was een concert met publiek van de Westdeutscher Rundfunk in Keulen op 27 januari 1958, dat later ook door BBC werd uitgezonden. Uit de kranten-artikelen blijkt dat men de verdiensten van de muziek onderkende, maar de mengvorm van symfonie en zangscènes niet goed wist te plaatsen:

“Dieses von herrlichster Musik strotzende Werk, das nicht Oper sein will, Sinfonie nicht sein kann und darum zu den Oratorien getan wird, wohin es erst recht nicht gehört, hat bis heute von seiner rätselhaften Schöne nichts, aber ebensowenig von seiner ambivalenten Fragwürdigkeit eingebüßt. [...] Arnold van Mill war ein Pater Lorenzo, der es nicht nötig hatte, in der Schlußszene ‘Oper’ zu machen.”

Voor de NDR zong van Mill in enkele uitzendingen van opera fragmenten, de bas-aria bij het Pulcinella-ballet van Strawinsky, de rol van Kaspar in «Der Freischütz» voor de ‘Schulfunk’ van de NDR en «Die Verlobung in San Domingo» van Winfried Zillig, een eenakter gebaseerd op een novelle van Heinrich von Kleist. In de gearchiveerde correspondentie bevinden zich veel aanvragen, die niet tot medewerking zijnerzijds hebben geleid of waarvan niet onomstotelijk kon worden vastgesteld of een optreden heeft plaatsgevonden, zoals «Ezio» van Händel, aria’s uit Boito’s «Mefistofele», «Der Liebestrank» van Donizetti en de eenakter «Das Opfer» van Winfried Zillig over de tragisch verlopen Zuidpoolexpeditie van Robert Falcon Scott.

Tijdens zijn jaren in Wiesbaden deed ook de Hessische Rundfunk een beroep op Arnold van Mill. Hij was te horen in studio-opnamen als Bauer in Hartmanns «Des simplicius simplicissimus Jugend» (1951), de Grootinquisiteur in Meyerbeers «Die Afrikanerin» (1952) en Grech in Giordano’s «Fedora» (1953), vanzelfsprekend in een Duitse vertaling.

Boris Godunow, Antwerpen 1962

SPEELLIJST

12 nov 1941	Rotterdam	De Kleine Comedie	Operaconcert: Zauberflöte-aria's
30 dec 1941	Den Haag	Gebouw voor K & W	Gounod: Faust=Wagner
31 jan 1942	Utrecht	Tivoli	Carmen=Morales
1943	Heilbronn	Stadttheater	Die vier Grobiane
juni 1944	Heilbronn	Stadttheater	Nabucco=Hogepriester
1944	Heilbronn	Stadttheater	Zar und Zimmermann=Adm. Lefort
20 mei 1944	Heilbronn	St. Kilians-Kirche	Pinksterconcert: Haydn/Händel=aria's
10 jun 1945	Heilbronn	Stadtkirche Schwaigern	Concert: Haydn/Händel=aria's
nov 1945	Rotterdam	Aula Museum Boymans	Opera-aria's
jan 1946	Rotterdam	Aula Museum Boymans	O.a. Die schöne Müllerin, Winterreise
14 feb 1946	Den Haag	Gebouw voor K & W	Martha=Plumkett
6 mei 1946	Den Haag	Gebouw voor K & W	Lucia di Lammermoor=Raimondo
20 jun 1946	Den Haag	Gebouw voor K & W	Samson et Dalila=Un veillard hébreu

jun/aug 1946	Rotterdam	Astoria Theater	Operaconcerten
okt 1946	Genève	Int'l muziekconcours	2 ^e prijs zang
nov 1946	Schiedam	Protestantse kerk	Kreutzer, Palestrina, Mendelssohn e.a.
jan 1947	Antwerpen	Kon. Vlaamse Opera	Zauberflöte=Sarastro
mrt 1947	Nijmegen		Haydn: Die Schöpfung
mei 1947	Antwerpen	K.V.O.	Tannhäuser=Landgraaf
dec 1947	Antwerpen	K.V.O.	Berlioz: L'Enfance du Christ=Herodes
feb 1948	Antwerpen	K.V.O.	Lohengrin-Koning Heinrich
mrt 1948	Antwerpen	K.V.O.	De vliegende Hollander-Daland
apr 1948	Antwerpen	K.V.O.	Barbier van Sevilla-Basilio
apr 1948	Den Haag	K & W: Toonkunstkoor	Verdi: Requiem
mei 1948	Antwerpen	K.V.O.	Prins Igor=Khan Kotsjak
jun 1948	Antwerpen	K.V.O.	Wolf-Ferrari: De vier ongelikte beren
8 nov 1948	Amsterdam	Concertgebouw: A.O.K.	Operafragmenten
nov 1948	Antwerpen	K.V.O.	Rijngoud=Fafner
dec 1948	Antwerpen	K.V.O.	Brumagne: Koopman van Venetië=Doge
dec 1948	Antwerpen	K.V.O.	Dupuis: De passie=Pilatus
dec 1948	Antwerpen	K.V.O.	Gounod: Faust=Mefistofeles
feb 1949	Antwerpen	K.V.O.	Rigoletto=Sparafucile
mrt 1949	Antwerpen	K.V.O.	Esclarmonde=Phorcas (dubieus)
apr 1949	Antwerpen	K.V.O.	Van den Eeden: Rhena=Raffagiolo
apr 1949	Antwerpen	K.V.O.	Lakmé=Nilakantha
mei 1949	Antwerpen	K.V.O.	Walküre=Hunding
jun 1949	Antwerpen	K.V.O.	Rozenkavalier=Baron Ochs
okt 1949	Antwerpen	K.V.O.	Fidelio=Rocco
okt/nov 1949	Strasbourg	Théâtre Municipal	Tristan=Marke, Zauberflöte=Sarastro
dec 1949	Antwerpen	K.V.O.	Rijngoud=Fasolt
mrt 1950	Antwerpen	K.V.O.	Moeremans: Rink Folkema=Rink
31 mrt 1950	Brussel	Palais des Beaux Arts	Matthäus Passion

jun 1950	Antwerpen	K.V.O.	De nieuwsgierige vrouwtjes=Ottavio
sep 1950	Antwerpen	K.V.O.	De meesterzangers van N.berg=Pogner
nov 1950	Antwerpen	K.V.O.	De vliegende Hollander=Daland
dec 1950	Wiesbaden	Hessisches Staatstheater	Tannhäuser=Landgraf
1950/1951	Gent	Koninklijke Opera	Lalo: Le roi d'Ys= titelrol
jan 1951	Den Haag	K & W: Toonkunstkoor	Verdi: Requiem
6 mrt 1951	Rotterdam	Schouwburg	Operaconcert
mrt 1951	Antwerpen	K.V.O.	Parsifal=Gurnemanz
mrt 1951	Gent	Koninklijke Opera	Tristan und Isolde=Marke
21 apr 1951	Hamburg	Staatsoper (Provisorium)	Tannhäuser=Landgraf
jun 1951	Antwerpen	K.V.O.	Godendeemstering=Hagen
jul/aug 1951	Bayreuth	Festspiele	Walküre=Hunding Meistersinger=Hans Foltz
sep 1951	Mainz	Städtisches Theater	Aida=König
okt 1951	Wiesbaden	Hessisches Staatstheater	Turandot=Timur
nov 1951	Wiesbaden	Hessisches Staatstheater	Fliegende Holländer=Daland
1951/1952	Barcelona	Theatro del Liceo	Tristan und Isolde=Marke Rheingold-Fasolt Walküre=Hunding Fidelio=Rocco Tannhäuser=Landgraf
1952	Wiesbaden	Hessisches Staatstheater	Hoffmanns Erzählungen=Crespel
mrt 1952	Napels	San Carlo/Gastvrst.Bayreuth	Rheingold=Fafner
apr 1952	Berlijn	Staatsoper	Zauberflöte=Sarastro
25 mei 1952	Wiesbaden	Hessisches Staatstheater	Pfitzner: Palestrina=Pius IV
jun 1952	Wiesbaden	Hessisches Staatstheater	Freischütz=Kaspar
aug 1952	Rio de Janeiro	Teatro Municipal	Fliegende Holländer=Daland Fidelio=Rocco
okt 1952	Wiesbaden	Hessisches Staatstheater	Fidelio=Rocco
nov/dec 1952	Brussel	Muntschouwburg	Concert: Die Walküre, 1 ^e akte=Hunding
dec 1952	Toulouse	Théâtre du Capitole	Die Walküre=Hunding
jan/mrt 1953	Lissabon	Teatro Sao Carlos	Parsifal=Gurnemanz Der Freischütz=Kaspar

			Zauberflöte=Sarastro Fliegende Holländer=Daland Fidelio=Rocco Salome=Nazarener, 2e Cappadociër
mrt/apr 1953	Wiesbaden	Hessisches Staatstheater	Parsifal=Gurnemanz Walküre=Hunding Nabucco=Zacharias
apr 1953	Florence	Teatro Communale	Meistersinger=Pogner
jul 1953	Bad Hersfeld	Festspiele	Fidelio=Rocco
aug 1953	Rio de Janeiro	Teatro Municipal	Tannhäuser=Landgraf Freischütz=Kaspar Zauberflöte-Sarastro
okt/nov 1953	Bologna	Teatro Communale	Fliegende Holländer=Daland (Italiaans)
nov 1953	Florence	Teatro Communale	Tannhäuser=Landgraf Rigoletto=Sparafucile
9 jan 1954	Venetië	La Fenice	Meistersinger=Pogner
jan/feb 1954	Lissabon	Teatro Sao Carlos	Meistersinger=Pogner
			Zauberflöte=Sarastro Freischütz=Kaspar Tristan und Isolde=Marke
27 mrt 1954	Hamburg	Staatsoper (Provisorium)	Zauberflöte=Sarastro
8 apr 1954	Hamburg	Staatsoper (Provisorium)	Händel: Achill unter den Mädchen (Deidamia)=Lycomedes
mei 1954	Florence	Maggio Musicale	Spontini: Agnese di Hohenstaufen= Arcivescovo di Magonza
mei 1954	Turijn	Teatro Regio	Khovanstsjina=Khovantsky Fliegende Holländer=Daland
aug 1954	Rio de Janeiro	Teatro Municipal	Meistersinger=Pogner Entführung aus dem Serail=Osmin
okt 1954	Berlijn	Städtische Oper	Nabucco=Zacharias Fliegende Holländer=Daland
5 nov 1954	Hamburg	Staatsoper (Provisorium)	Angelina (Cenerentola)=Don Magnifico
1954/1955	Barcelona	Teatro del Liceo	Freischütz=Kaspar
feb 1955	Lissabon	Teatro Sao Carlos	Götterdämmerung=Hagen
6 mrt 1955	Toulouse	Théâtre du Capitole	Tristan und Isolde=Marke
mrt/apr 1955	Berlijn	Städtische Oper	Nabucco=Zacharias Fliegende Holländer=Daland Macht des Schicksals=Pater Guardian

apr 1955	Parijs	Théâtre des Champs-Élysées (gastvrst. Hmb. Staatsoper)	Tristan und Isolde=Marke Don Giovanni=Commendatore
jun 1955	Münster	Halle Münsterland	Verdi: Requiem
jul/aug 1955	Rio de Janeiro	Teatro Municipal	Così fan tutte=Don Alfonso Khovanstsjina=Dosifei
15 okt 1955	Hamburg	Staatsoper (heropening)	Zauberflöte=Sarastro
17 okt 1955	Hamburg	Staatsoper	Krenek: Pallas Athene weint
20 okt 1955	Hamburg	Staatsoper	Egk: Irische Legende
dec 1955	Bologna	Teatro Comunale	Götterdämmerung=Hagen
jun 1956	Glyndebourne	Opera Festival	Entführung aus dem Serail=Osmin
jul/aug 1956	Bayreuth	Festspiele	Rheingold=Fafner Siegfried=Fafner Parsifal=Titurel Fliegende Holländer=Daland
2 sep 1956	Div. steden	Nederlandse Opera	Zauberflöte=Sarastro
sep 1956	Edinburgh	Gastvst. Hmb. Staatsoper	Zauberflöte=Sarastro
nov 1956	Antwerpen	K.V.O.	Don Carlos=Philips II
nov 1956	Aachen	Konzerthaus/Kurhaus	Dvořák: Stabat Mater
dec 1956	Hamburg	Staatsoper	Rheingold=Fasolt Walküre=Hunding Götterdämmerung=Hagen
1957	Hamburg	Staatsoper	Fliegende Holländer=Daland
15 feb 1957	Hamburg	Staatsoper	Barbier von Bagdad=Abul Hassan
1957	Hamburg	Staatsoper	Don Carlos=Philip
1957	Lissabon	Teatro Sao Carlos	Fidelio=Rocco
feb 1957	Antwerpen	K.V.O.	Entführung=Osmin (Ned.)
mrt 1957	Toulouse	Théâtre du Capitole	Götterdämmerung=Hagen
1957	Toulouse	Théâtre du Capitole	Faust=Méphistophélès
apr 1957	Marseille	Théâtre municipal	Parsifal=Gurnemanz
mei 1957	Parijs	Théâtre National de l'Opéra	Rheingold=Fasolt Siegfried=Fafner
jul/aug 1957	Bayreuth	Festspiele	Tristan und Isolde=Marke Meistersinger=Nachtwächter

			Parsifal=Titurel
20 aug 1957	Div. steden	Nederlandse Opera	Zauberflöte=Sarastro
27 aug 1957	Div. steden	Nederlandse Opera	Don Carlos=Grootinquisiteur (Fr)
nov 1957	Wenen	Staatsoper	Don Carlo=Filippo
nov 1957	Hamburg	Staatsoper	Boris Godunow=Boris
dec 1957	Div. steden	Nederlandse Opera	Don Carlo=Filippo Zauberflöte=Sarastro
22 dec 1957	Hamburg	Staatsoper	Lohengrin=König Heinrich
feb 1958	Lyon	Opéra National de Lyon	Parsifal=Gurnemanz
feb/mrt 1958	Toulouse	Théâtre du Capitole	Rheingold=Fasolt Walküre=Hunding Siegfried=Fafner Götterdämmerung=Hagen Faust=Méphistophélès Boris Godunow=Boris
apr 1958	Dortmund	Städtische Bühnen	Lohengrin=König Heinrich
mei 1958	Hamburg	Staatsoper	Schule der Frauen=Arnolphe
25 mei 1958	Hamburg	Staatsoper	Fidelio=Rocco
14 jun 1958	Hamburg	Staatsoper	Boris Godunow=Boris
jun 1958	Wetzlar	Freilichtbühne Rosengarten	Meistersinger=Pogner
jul 1958	Enghien-les-Bains/Versailles	Casino Munic.	Zauberflöte=Sarastro
sep 1958	Buenos Aires	Teatro Colón	Zauberflöte=Sarastro Fidelio=Rocco
okt 1958	San Francisco	War Memorial Opera House	Tannhäuser=Landgraf Don Carlo=Filippo Elektra=Orest
okt 1958	Los Angeles	Los Angeles Opera	Rigoletto=Sparafucile Tannhäuser=Landgraf
nov 1958	San Diego	Opera House	Forza del destino=Guardiano
dec 1958	Lyon	Opéra National de Lyon	Tannhäuser=Landgraf Boris Godunow=Boris
5 jan 1959	Hannover	Opernhaus	Rheingold=Fasolt
jan 1959	Hamburg	Staatsoper	Elektra=Orest
12 feb 1959	Milaan	Teatro alla Scala	Fliegende Holländer=Daland
20 mrt 1959	Londen	Royal Albert Hall	Mahler: Achtste symphonie

5 apr 1959	Hamburg	Musikhalle	Händel: Saul=Saul
1959	Frankfurt	Opernhaus	Parsifal=Gurnemanz
mei 1959	Rome	Teatro dell'Opera di Roma	Tristan und Isolde=Marke
jun 1959	Hamburg	Staatsoper	Aida=Ramfis
23 aug 1959	Div. steden	Nederlandse Opera	Faust=Méphistophélès
okt 1959	Wenen	Staatsoper	Rigoletto=Sparafucile
14 nov 1959	Hamburg	Staatsoper	Entführung aus dem Serail=Osmin
dec 1959	Wenen	Redoutensaal der Hofburg	Entführung aus dem Serail=Osmin
jan 1960	Lissabon	Teatro Sao Carlos	Lohengrin=König Heinrich Freichütz=Kaspar
4 feb 1960	Palermo	Teatro Massimo	Tristan und Isolde=Marke
feb 1960	Bremen	Konzerthaus die Glocke	Händel: Acis und Galatea=Polyphem
16 feb 1960	Hamburg	Staatsoper	Tristan und Isolde=Marke
3 mrt 1960	Hamburg	Staatsoper	Monteverdi: Krönung d. Poppea-Seneca
apr 1960	Wenen	Staatsoper	Zauberflöte=Sarastro
apr 1960	Napels	Teatro San Carlo	Fliegende Holländer=Daland
20 mei 1960	Div. steden	Nederlandse Opera	Faust=Méphistophélès
mei 1960	Parijs	Théâtre National de l'Opéra	Fliegende Holländer=Daland
mei/juni 1960	Florence	Maggio Musicale	Fidelio=Rocco
jul/aug 1960	Bayreuth	Festspiele	Rheingold=Fasolt
16 sep 1960	Div. steden	Nederlandse Opera	Aida=Ramfis
sep 1960	Kopenhagen	Gastvst. Hmb. Staatsoper	Tristan und Isolde=Marke
4 okt 1960	Div. steden	Nederlandse Opera	Fidelio=Rocco
21 okt 1960	Div. steden	Nederlandse Opera	Entführung aus dem Serail=Osmin
nov 1960	Hamburg	Staatsoper	Rosenkavalier=Baron Ochs
nov 1960	Lyon	Opéra National de Lyon	Tristan und Isolde=Marke
28 dec 1960	Hamburg	Staatsoper	Verkaufte Braut=Kezal
jan 1961	Lissabon	Teatro Sao Carlos	Meistersinger=Pogner
feb/mrt 1961	Rome	Teatro dell'Opera di Roma	Rheingold=Fasolt Walküre=Hunding

			Götterdämmerung=Hagen
mrt 1961	Hamburg	Staatsoper	Tannhäuser=Landgraf
24 mrt 1961	Lyon	Opéra National de Lyon	Parsifal=Gurnemanz
21 apr 1961	Div. steden	Nederlandse Opera	Oedipus Rex=Teresias (Ned)
21 apr 1961	Div. steden	Nederlandse Opera	L'heure espagnole=Don Inigo Gomez
mei 1961	Florenze	Teatro Comunale	Lohengrin=König Heinrich
jun 1961	Kiel	Landestheater	Walküre=Hunding
jul 1961	Aix-en-Prov.	Festival	Zauberflöte=Sarastro
25 aug 1961	Div. steden	Nederlandse Opera	Faust=Méphistophélès
1 sep 1961	Div. steden	Nederlandse Opera	Entführung aus dem Serail= Osmin
24 sep 1961	Hamburg	Staatsoper	Aida=Ramfis
29 sep 1961	Div. steden	Nederlandse Opera	Lustigen Weiber von Windsor-=Falstaff
okt 1961	Hamburg	Staatsoper	Don Giovanni=Komtur
3 okt 1961	Amsterdam	Stadsschouwburg/NTS	Gluck: Iphigeneia in Aulis=Kalchas
16 nov 1961	Hamburg	Staatsoper	Freischütz=Kaspar
nov/dec 1961	Genève /Lausanne		Dvořák: Requiem
10 dec 1961	Amsterdam	TV-concert	Mozart aria's
31 dec 1961	Hamburg	Staatsoper	Barbier von Sevilla=Basilio
jan 1962	Berlijn	Hochschule für Musik	Berlioz: L'Enfance du Christ=Herodes
feb 1962	Antwerpen	K.V.O.	Boris Godunow=Boris
27 feb 1962	Hamburg	Staatsoper	Eugen Onegin=Fürst Gremin
mrt 1962	Rome	Teatro dell'Opera di Roma	Fliegende Holländer=Daland
mrt/apr 1962	Cairo	Opera House	Fidelio=Rocco Entführung aus dem Serail=Osmin Walküre=Hunding
27 apr 1962	Hilversum	Omroeporkest/-koor	Beethoven: Negende symfonie
jun 1962	Granada	Alhambra/Gastvst. Hamburg	Entführung aus dem Serail=Osmin
29 aug 1962	Div. steden	Nederlandse Opera	Faust=Méphistophélès
sep/okt 1962	Buenos Aires	Teatro Colón	Rheingold=Fasolt Walküre=Hunding Götterdämmerung=Hagen Händel: Samson=Monoah

23 dec 1962	Hamburg	Staatsoper	Meistersinger=Pogner
15 feb 1963	Hamburg	Staatsoper	La bohème=Colline
mrt 1963	Div. steden	Nederlandse Opera	Faust=Méphistophélès
27 mrt 1963	Amsterdam	Concertgebouw	Beethoven: Negende symfonie
29 mei 1963	Hamburg	Staatsoper	Aida=Ramfis
mei/jun 1963	Milaan	Teatro alla Scala	Rheingold=Fafner Walküre=Hunding Siegfried=Fafner Götterdämmerung=Hagen
jun 1963	Rotterdam	Schouwburg/Holl. Festival	Elektra=Orest
30 jun 1963	Div. steden	Nederlandse Opera	Zauberflöte=Sarastro
jul 1963	Florence	Teatro Comunale	Walküre=Hunding
21 aug 1963	Div. steden	Nederlandse Opera	Rigoletto=Sparafucile
23 aug 1963	Div. steden	Nederlandse Opera	Zauberflöte=Sarastro
27 sep 1963	Div. steden	Nederlandse Opera	Walküre=Hunding
10 okt 1963	Hamburg	Staatsoper	Nabucco=Zacharias
okt 1963	Strasbourg	Théâtre Municipal	Rheingold=Fasolt Walküre=Hunding Siegfried=Fafner Götterdämmerung=Hagen
31 jan 1964	Hamburg	Staatsoper	Die Liebe zu den drei Orangen=Tschelio
13 mrt 1964	Div. steden	Nederlandse Opera	Schule der Frauen=Arnolphe
apr 1964	Strasbourg	Théâtre Municipal	Zauberflöte=Sarastro
5 mei 1964	Rotterdam	Energiehal	Beethoven: Negende symfonie
10 mei 1964	Hamburg	Staatsoper	Lustigen Weiber von Windsor=Falstaff
jun 1964	Div. steden	Nederlandse Opera	Nabucco=Zacharias
jun 1964	Madrid	Teatro Real	Zauberflöte=Sarastro
28 okt 1964	Hamburg	Staatsoper	Boris Godunow=Boris
dec 1964	Barcelona	Teatro del Liceo	Julius Cäsar=Ptolomeo Barbier von Bagdad=Abul Hassan
jan 1965	Bordeaux	Grand Théâtre Municipal	Faust=Méphistophélès
feb 1965	Strasbourg	Théâtre Municipal	Aida=Ramfis

apr 1965	Strasbourg	Théâtre Municipal	Tannhäuser=Landgraf
mei 1965	Napels	Teatro San Carlo	Fliegende Holländer=Daland
jun 1965	Hitzacker	Rathaus	Zar und Zimmermann=aria Van Bett
aug 1965	Stockholm	Drottningholm Slottsteater	Entführung aus dem Serail=Osmin
19 sep 1965	Hamburg	Staatsoper	Macht des Schicksals=Pater Guardian
17 okt 1965	Amsterdam	Concertgebouw	Amsterdams Operakoor=Jub. Concert
17 nov 1965	Amsterdam	RAI	Rosenkavalier=Baron Ochs
nov 1965	Stockholm	Gastvoorst. Hmb. Staatsoper	Freischütz=Kaspar
jan 1966	Napels	Teatro San Carlo	Zauberflöte=Sarastro
feb 1966	Kassel	Staatstheater	Boris Godunow=Boris
6 mrt 1966	Hamburg	Staatsoper	Fliegende Holländer=Daland
16 mrt 1966	Hamburg	Staatsoper	Strawinsky: Oedipus Rex=Teiresias
apr 1966	Toulouse	Théâtre du Capitole	Rheingold=Fasolt Walküre=Hunding Siegfried=Fafner Götterdämmerung=Hagen
mei 1966	Madrid	Teatro Real	Fidelio=Rocco
4 okt 1966	Div. steden	Nederlandse Opera	Fidelio=Rocco
okt 1966	Antwerpen	K.V.O.	Walküre=Hunding Siegfried=Fafner Götterdämmerung=Hagen
okt 1966	München	Nationaltheater	Tristan und Isolde=Marke
1 dec 1966	Hamburg	Staatsoper	Jenufa=Dorfrichter
5 feb 1967	Hamburg	Staatsoper	Mathis der Maler=Riedinger
feb 1967	Toulouse	Théâtre du Capitole	Tristan und Isolde=Marke
mrt 1967	Strasbourg	Théâtre Municipal	Parsifal=Gurnemanz
jun 1967	Montreal	Salle Wilfried-Pelletier Gastvst. Hmb. Staatsoper	Mathis der Maler=Riedinger Jenufa=Dorfrichter
30 jun 1967	New York	Metropolitan Opera House Gastvst. Hmb. Staatsoper	Mathis der Maler=Riedinger
5 okt 1967	Div. steden	Nederlandse Opera	Tannhäuser=Landgraf
okt 1967	Strasbourg	Théâtre Municipal	Meistersinger=Pogner
7 nov 1967	Leeuwarden	Harmonie	Rossini: Stabat Mater

18 nov 1967	Eindhoven	Philips Ontspanningscentr.	Beethoven: Missa Solemnis
dec/jan 1968	Florence	Teatro Comunale	Meistersinger=Pogner
20 jan 1968	Hamburg	Staatsoper	La bohème=Colline
feb 1968	Hamburg	Staatsoper	Hoffmanns Erzählungen=Crespel
5 mrt 1968	Hamburg	Staatsoper	Searle: Hamlet=Schauspieler/König
22 mrt 1968	Venetië	Teatro La Fenice	Götterdämmerung=Hagen
26 apr 1968	Bordeaux	Grand Théâtre Municipal	Tannhäuser=Landgraf
14 jun 1968	Amsterdam	Carré, Holland Festival	Rameau: Platée ou Junon jalouse=Jupiter
27 aug 1968	Hamburg	Staatsoper	Zar und Zimmermann=Van Bett
16 feb 1969	Venetië	Teatro La Fenice	Tannhäuser=Landgraf
mrt 1969	Strasbourg	Théâtre Municipal	Fliegende Holländer=Daland
16 apr 1969	Div. steden	Nederlandse Opera	Fidelio=Rocco
18 jun 1969	Div. steden	Holland Festival	Rheingold=Fasolt
20 jun 1969	Hamburg	Staatsoper	Penderecki: Teufel v. Loudun=Barré
19 sep 1969	Div. steden	Nederlandse Opera	Don Giovanni=Commendatore
nov 1969	Leeuwarden	Harmonie	Dvořák: Requiem
nov 1969	Toulouse	Théâtre du Capitole	Walküre=Hunding
jan/feb 1970	Lissabon	Teatro Sao Carlos	Tannhäuser=Landgraf
18 feb 1970	Div. steden	Nederlandse Opera	Walküre=Hunding
mrt/apr 1970	Bologna	Teatro Comunale	Tannhäuser=Landgraf
16 apr 1970	Venetië	Teatro La Fenice	Parsifal=Gurnemanz
jan 1971	Utrecht	Tivoli	Dvořák: Requiem
12 feb 1971	Div. steden	Nederlandse Opera	Fidelio=Rocco (afsch. G. Brouwenstijn)
16 jul 1971	Passau	Nibelungen Halle	Salome=1ste Nazanener
sep 1971	Hamburg	Staatsoper	La Bohème=Colline
nov 1971	Dallas	Civic Opera	Fidelio=Rocco
nov 1971	Hamburg	Staatsoper	Barbier von Sevilla=Basilio
15 dec 1971	Venetië	Teatro La Fenice	Elektra=Gefährte des Orest
jan 1972	Barcelona	Teatro del Liceo	Operagala=aria Gremin

jan 1972	Lissabon	Teatro Sao Carlos	Elektra=Gefährte des Orest
feb 1972	Bordeaux	Grand Théâtre Municipal	Walküre=Hunding
mei 1972	Berlijn	Theater des Westens	Bettelstudent=Ollendorf
15 sep 1972	Div. steden	Nederlandse Opera	Lohengrin=König Heinrich
mrt 1973	Venetië	Teatro La Fenice	Meistersinger=Konrad Nachtigall
14 sep 1973	Div. steden	Nederlandse Opera	Norma=Oroveso
jan 1974	Mainz	Städtische Bühnen	Don Carlo=Filippo II
feb 1974	Mainz	Städtische Bühnen	Tristan und Isolde=Marke
feb 1974	Den Haag	Amsterdam, Rotterdam	Liederensavond
3 mei 1974	Hamburg	Musikhalle	Händel: Belsazar=Gobrias
21 jun 1974	Den Haag	Gastvoorstelling Mainz	Don Carlo=Filippo II
aug 1974	Rio de Janeiro	Teatro Municipal	Don Giovanni=Commendatore
okt 1974	Hamburg	Operettenhaus	Zigeunerbaron=Zsupan
nov 1974	Mainz/	Ludwigshafen	Don Carlo=Filippo II
apr 1975	Valencia	Gastvoorstelling Mainz	Fliegende Holländer=Daland
okt 1975	Mainz	Städtische Bühnen	Fliegende Holländer=Daland
12 mrt 1976	Div. steden	Limburgs Symfonie Orkest	Don Giovanni=Commendatore
10 sep 1976	Div. steden	Nederlandse Opera	Liefde v.d. drie sinaasapp.=Keukenmeid
okt 1976	Strasbourg	Théâtre Municipal	Meistersinger=Pogner
jan 1977	Hamburg	Staatsoper	Boris Godunow=Warlaam
11 mrt 1977	Den Haag	Gastvoorstelling Mainz	Fidelio=Rocco
12 mrt 1977	Den Haag	Gastvoorstelling Mainz	Fliegende Holländer = Daland
dec 1977	Solingen	Stadtkirche	Bach: Weihnachtsoratorium
feb 1978	Mainz	Städtische Bühnen	Viva la mamma=Impresario
jul 1978	Herrenhausen	Festspiele	Julius Caesar=Achillas
mei 1979	Mainz	Städtische Bühnen	Boris Godunow=Warlaam
dec 1979	Eggenfelden	Theater an der Rott	Fledermaus=Frank
mrt 1980	Rome	Teatro dell'Opera di Roma	Elektra=Gefährte des Orest
okt 1980	Eggenfelden	Theater an der Rott	Zigeunerbaron=Zsupan

dec/jan 1981	Eggenfelden	Theater an der Rott	Verkaufte Braut=Kezal
30 aug 1981	Hamburg	Opera Stabile	Hindemith: Hin und zurück=Krankenwärter
apr 1982	Eggenfelden	Theater an der Rott	Polenblut=Zaremba
okt 1982	Eggenfelden	Theater an der Rott	Freischütz=Kaspar
mrt 1983	Hamburg	Staatsoper	Don Carlo=Gedeputeerde
mrt 1984	Eggenfelden	Theater an der Rott	Bettelstudent=Ollendorf

DISCOGRAFIE

BEETHOVEN: Symphonie Nr 9. Opname 1961.

Orchestre de la Suisse Romande, Ernest Ansermet.

Van Mill, Anton Dermota, Joan Sutherland, Norma Proctor.

LP = Decca BD420-8, LP = Decca 6835 657

BOITO: Mefistofele. Opname 20-12-1950.

LP = Radio Hilversum

HAYDN: Die Schopfung. Opname 1974.

Kantorei Maria Grün, Hamburg; Chorgemeinschaft Musica Sacra, Joshard Daus.

Van Mill, Judith Beckmann, Claudia Rüggeberg, John Stewart.

LP = Schallplattenfabrik Pallas GmbH, Diepholz. MD-1001/74

LORTZING: Der Wildschütz (hoogtepunten).

Gewandhaus Orchester, Leipzig, Paul Schmitz.

Van Mill, Peter Schreier, Tom Krause, Gisela Schröter, Rosemarie Rönisch, Siegfried Vogel.

LP = Eterna 825 688, LP = Decca SMD 1189, LP = Decca SXL 20557-B

LORTZING: Zar und Zimmermann. Opname ca. 1955/1956.

Hamburgische Staatsoper, Leopold Ludwig.

Van Mill, Erwin Wohlfahrt, Donald Grobe, Barry McDaniel, Sonja Schöner.

LP = Europa/Miller Intern. Schallplatten GmbH. E 176

MAHLER: Symphonie Nr. 8. Opname Royal Albert Hall, Londen 20-3-1959.

London Symphonie Orchestra, Jascha Horenstein.

Van Mill, Joyce Barker, Agnes Giebel, Beryl Hatt, Kerstin Meyer, Helen Watts, Kenneth Neale, Alfred Orda.

LP = Discocorp Inc., Berkeley (1983). RR-203(2)

Idem: CD = BBC Legends IMG Artists (1998)

MÉHUL: Joseph in Ägypten. Opname 1955 NWDR.

NWDR Hamburg, Wilhelm Schüchter.

Van Mill, Alexander Welitsch, Libero de Luca, Horst Günter, Ursula Zollenkopf, Rolf Kunz.

LP = Melodram 1983. nr 160

MEYERBEER: Die Afrikanerin. Opname Frankfurt 1952.

Hessischer Rundfunk, Paul Schmitz.

Van Mill, Aga Joesten, Heinrich Bensing, Carl Kronenberg, Olga Moll, Helene Bindhardt e.a.

CD = Walhall Eternity Series WLCD 0025

MOZART/VERDI: Zauber der Stimme. Opname 1962.

Philharmonie Hamburg, Leopold Ludwig.

‘In dieser heiligen Hallen’, ‘O Isis und Osiris’, ‘Sie hat mich nie geliebt’.

LP = Teldec/Telefunken, 17cm/45 min.

MOZART: Don Giovanni. Opname 1960. Wiener Philharmoniker, Erich Leinsdorf.

Van Mill, Cesare Siepi, Birgit Nilsson, Leontyne Price, Cesare Valetti, Fernando Corena, Eugenia Ratti, Heinz Blankenburg.

LP = Decca/RCA Records SER-4528-31. LSC-6410

Idem: CD = Decca 444 594-2 (1996)

Idem: Hoogtepunten. CD = Decca 421 875-2 (1991). PolyGram Klassik 444877-2 (1995)

Idem: DVD van de uitvoering van Salzburg Marionettentheater met bovengenoemde opname.

MOZART: Die Entführung aus dem Serail. Opname Dresden 1962.

Staatskapelle Dresden, Otmar Suitner.

Van Mill, Jutta Vulpis, Rosemarie Rönisch, Rolf Apreck, Jürgen Förster, Hans Kessler.

LP = Fontana/Philips 700 194/195 WGY

Idem: LP Hoogtepunten = Philips G 03098 L

Idem: CD = Berlin Classics 0091162 BC (1996)

MOZART: Die Zauberflöte. Opname Buenos Aires 1958.

Teatro Colón, Sir Thomas Beecham.

Van Mill, Anton Dermota, Paul Schoeffler, Rita Streich, Pilar Lorengar, Walter Berry, Olga Chelavine, Eugenio Valori.

LP = Melodram MEL 462(3) (1984)

MOZART: Die Zauberflöte (hoogtepunten). Opname 1967.

Hamburgische Staatsoper, Leopold Ludwig.

Van Mill, Donald Grobe, Rudolf Bautz, Melitta Muszely, Sylvia Geszty.

LP = Europa/Miller Intern. Schallplatten GmbH E 175

PENDERECKI: Der Teufel von Loudun. Opname Hamburg 20-6-1969.

Hamburgische Staatsoper, Marek Janowski.

Van Mill, Tatjana Troyanos, Cvetka Ahlin, Ursula Boese, Hans Sotin, Horst Wilhelm, Kurt Marschner, Heinz Blankenburg, William Workman e.a.

CD = Philips 446 328-2 (1996)

SPONTINI: Agnese di Hohenstaufen. Opname Florence 9-5-1954.

Maggio Musicale, Vittorio Gui.

Van Mill, Lucille Udowick, Dorothy Dow, Franco Corelli, Francesco Albanese, Enzo Mascherini, Anselmo Guelfi, Giorgio Algorta, Valiano Natali, Valerio Meucci, Lido Pettini.

LP = FonitCetra Doc 72 (1985)

Idem: CD = Istituto Discografico Italiano IDIS 6430/31 (2004)

STRAUSS: Elektra. Opname Venetië 15-12-1971.

Teatro La Fenice, Fritz Rieger.

Van Mill, Regina Resnik, Inge Borkh, Teresa Kubiak, Niels Möller, Kari Nurmela.

CD = Mondo Musica Verlagsges. MbH, München MFOH 10505 (1998)

VERDI: Aida. Opname 1960.

Wiener Philharmoniker, Herbert von Karajan.

Van Mill, Renata Tebaldi, Carlo Bergonzi, Giulietta Simionato, Cornell MacNeil, Fernando Corena, Piero di Palma, Eugenia Ratti.

LP = Decca LXT 5539/41-C

Idem: CD = Decca 414 087-2 (1988), Decca 460 978-2 (1999)

WAGNER: Der fliegende Holländer. Opname Bayreuth 25-7-1956.

Bayreuther Festspiele, Joseph Keilberth.

Van Mill, George London, Josef Traxel, Jean Cox, Astrid Varnay, Elisabeth Schärtel.

LP = Melodram (1981)

Idem: CD = Myto Records 2MCD 931.75 (1993)

WAGNER: Die Meistersinger von Nürnberg. Opname Bayreuth 1951.

Bayreuther Festspiele, Herbert von Karajan.

Van Mill, Otto Edelmann, Friedrich Dalberg, Erich Kunz, Hans Hopf, Gerhard Unger, Elisabeth Schwarzkopf, Ira Malaniuk, Werner Faulhaber.

CD = EMI Records CHS 7 635 002 (1990)

WAGNER: Die Meistersinger von Nürnberg. Opname Bayreuth 1957.

Bayreuther Festspiele 1957, André Cluytens.

Van Mill, Gustav Neidlinger, Walter Geisler, Josef Greindl, Karl Schmidt-Walter, Toni Blankenheim, Gerhard Stolze, Elisabeth Grümmer, Georgine von Milinkovic, Fritz Uhl.

LP = Melodram MEL 572 (5) (1981)

WAGNER: Parsifal. Opname Bayreuth 1951.

Bayreuther Festspiele 1951, Hans Knappertsbusch.

Van Mill, George London, Ludwig Weber, Wolfgang Windgassen, Hermann Uhde, Martha Mödl, Walter Fritz, Werner Faulhaber, Hanna Ludwig, Elfriede Wild, Gerhard Stolze.

LP = Decca NA 25045-D/1-5

Idem: CD = Teldec Classics 9031-76047-2 (1993)

WAGNER: Parsifal. Opname Venetië 16-4-1970

Teatro La Fenice, Heinz Walberg.

Van Mill, Hubert Hofmann, Walter Hagner, René Kollo, Georg Stern, Amy Shuard.

CD = Mondo Musica Verlagsges. MbH, München MFOH 10411

WAGNER: Die Walküre, akte I. Opname 28/30-10-1957. Sofiensaal, Wenen.

Wiener Philharmoniker, Hans Knappertsbusch.

Van Mill, Kirsten Flagstad, Set Svanholm.

LP = Decca LXT 5429/30; SXL 2074/75; KD 11000/1-2

Idem: CD = Decca 425 963-2 (1990)

WAGNER: Der Ring des Nibelungen. Opname Bayreuth 1956.

Bayreuther Festspiele 1956, Hans Knappertsbusch.

Van Mill, Hans Hotter, Astrid Varnay, Josef Greindl, Gustav Neidlinger, Paul Kuen, Wolfgang Windgassen, Gré Brouwenstijn, Jean Madeira.

CD = Music & Arts CD-1009 (1997)

Idem: CD = Orfeo (2005)

WAGNER: Der Ring des Nibelungen. Opname Bayreuth 1960.

Bayreuther Festspiele 1960, Rudolf Kempe.

Van Mill, Hermann Uhde/Jerome Hines, Astrid Varnay/Birgit Nilsson, Wolfgang Windgassen, Hans Hopf, Gottlob Frick, Otakar Kraus, Aase Nordmo-Loevberg, Thomas Steward.

CD = Golden Melodram GM 1.0027 (1998)

WAGNER: Das Rheingold. Opname 14-8-1957.

Bayreuther Festspiele 1957, Hans Knappertsbusch.

Van Mill, Josef Greindl, Hans Hotter, Gustav Neidlinger, Paul Kuen, Elisabeth Grümmer, Georgine von Milinkovic, Maria von Ilosvay, Toni Blankenheim, Josef Traxel, Ludwig Suthaus e.a.

LP = Cetra LO 58 (M.11 778) (1978)

WAGNER: Der Ring des Nibelungen. Opname sep/okt 1962.

Teatro Colón, Heinz Wallberg.

Van Mill (Fasolt, Hunding. Hagen tot 2e akte, 5e scène en vanaf 3e akte), Hans Hotter, Birgit Nilsson, Hans Hopf, Fritz Uhl, Gré Brouwenstijn, Ursula Boese, Marga Hoeffgen e.a.

CD-Rom = Niet in de handel, privé-opname. Niet volledig als Hagen; op enigerlei wijze gedeeltelijk samengesteld met vermoedelijk Josef Greindl als Hagen.

WAGNER: Tannhäuser. Opname 28-11-1953.

Teatro Comunale di Firenze, Artur Rodzinski.

Van Mill, Set Svanholm, Heinz Imdahl, Hans Blessin, Richard Bitterauf, Heinrich Nilius, Herta Wilfert, Margherita Kenney.

LP = Melodram 423 (1984)

Idem: CD = Melodram GM1.0078

WAGNER: Tannhäuser. Opname 16-2-1969.

Teatro La Fenice, Heinz Wallberg.

Van Mill, Ernst Kozub, Kari Nurmela, René Kollo, Alfons Herwig, Walter Hagner, Hildegard Hillebrecht, Sigrid Kehl, Carol Malone.

CD = Mondo Musica Verlagsges. mbH MFOH 10705 (1999)

WAGNER: Tristan und Isolde. Opname 1957.

Bayreuther Festspiele 1957, Wolfgang Sawallisch.

Van Mill, Wolfgang Windgassen, Birgit Nilsson, Hans Hotter, Grace Hoffmann, Fritz Uhl, Herman Winkler, Egmont Koch, Walter Geisler.

LP = Melodram MEL 575(5) (1984)

WAGNER: Tristan und Isolde. Opname 1961.

Wiener Philharmoniker, Georg Solti.

Van Mill, Birgit Nilsson, Fritz Uhl, Regina Resnik, Tom Krause, Ernst Kozub, Peter Klein, Waldemar Kmentt, Theodor Kirschbichler.

LP = Decca SET 204-8; SXL 20026/30-B (1961)

Idem: CD = Decca 430 234-2 (1992)

Idem: Hoogtepunten. CD = PolyGram Klassik/Decca Bouquet 444 881-2 (1995)

WEBER: Der Freischütz. Opname november 1957. Studio NDR, Hamburg.

NDR-Symphonie Orchester, Wilhelm Brückner-Rüggeberg.

Van Mill, Sandor Konya, Melitta Muszely, Erna-Maria Duske, James Pease, Ernst Wiemann, Horst Günter.

CD = Opernwelt/NDR (2006)

ZILLIG: Die Verlobung in San Domingo. Opname 1957.

NDR-Sinfonieorchester, Winfried Zillig.

Van Mill, Maria von Ilosvay, Helga Pilarczyk, Kurt Ruesche, Toni Blankenheim.

LP = EMI/HarmoniaMundi

Nicolai, Lortzing, Beethoven, Weber, Cornelius. Opname 1962.

Uit: Lustigen Weiber, Zar und Zimmermann, Wildschütz, Waffenschmied, Fidelio, Freischütz, Barbier von Bagdad.

Falstaff: Als Büblein klein; Van Bett: O sancta justitia + Den hohen Herrscher; Baculus:

Fünftausend Taler; Stadinger: Auch ich war ein Jüngling; Rocco: Hat man nicht auch Gold beineben; Kaspar: Hier im ird'schen Jammertal + Schweig, damit dich niemand warnt; Abu Hassan: O wüßtest du Verehrter + Salam Aleikum.

Opernorchester/Chor, Robert Wagner.

LP = Philips G 03 401 L

Des Sonntags am Rhein

Van Mill en Rudolf Bautz zingen o.a. 'Im tiefen Keller' en bekende Rhein- und Wein-folklore.

Grosses Unterhaltungsorchester/Rheinischer Männerchor Concordia, Rudi Bohn.

LP = Europa/Miller Intern. Schallplatten GmbH E 153

NB. Verschillende hierboven genoemde Wagner-opera's zijn sinds 2004 op het label Walhall Eternity Series opnieuw uitgebracht.